ANIMADVERSIONES IN LIBROS NOVI TESTAMENTI.

JAM
Recens editæ ſecundâ curâ
AUTHORIS.

Knatchbull

LONDINI,

Typis GUIL. GODBID, in vico
vulgò vocato Little-Brittain,
apud quem proſtant venales.
M.DC.LXXII.

Lectori S.

ECcas tibi denuò, *Amice* Lector, *animadverſiones ut jam antea monui, abſq; omni ſtudio partium, ruri exaratas, ut ex ipſo ſtylo vel primo ſenties intuitu, in* Libros Novi Teſtamenti, *quâ potui curâ à mendis repurgatas, & in gratiam tuam quàm licuit breviter contractas.* Multa *enim leviora, vel quæ non ita neceſſariò faciebant ad* Sacrum Codicem *(quod præcipuè fuit in voto) à* Solœciſmis *quos vul-*

gò

gò tam in expoſitione, quàm in verſione Sacris Scriptoribus impingunt Interpretes vindicandum, in hac Editione de induſtriâ prætermiſi, ut te inutili levarem tœdio. Quod ſi quis arguat à ſenſu recentiórum vel veterum Interpretum receſſiſſe (ut jam priùs dictum,) non eſt quod reponam, imò ſi id non feciſſem, omnino non ſcripſiſſem: Rurſus verò dico, me vehementer utriſque ſuam debere reverentiam, ſed nec meam nec alterius fidem velim mancipari. Si quid profecerim in voto, mercedem habeo, ſin minus, operam non totus perdidi, in magno conatu

vo-

voluisse sat est. Tu interim qui has chartulas perlegeris , pro candore tuo, si quid erratum sit, ignosces. Vale.

ANIMAD.

In Matthæum.

MATTH. c. 1. v. 19. δίκαιος ὤν, i. e. איש חסד, *vir misericordiæ*, ut apud LXX, *Is*. 57.1. Et sic vocem חסד, quæ *affectum pietatis & misericordiam* κυρίως significat, LXX sæpiùs vertunt δικαιοσύνη. Ut *Gen*. 19. 19 καὶ ἐμεγάλυνας τὴν δικαιοσύνην σου, *Et magnificâsti* חסדך *misericordiam tuam*. 20. 13. Ταύτην τὴν δικαιοσύνην ποιήσεις εἰς ἐμὲ, זה חסדך *Hanc misericordiam tuam facies mecum*. *Exod*. 15. 13. Ὡδήγησας τῇ δικαιοσύνῃ σου: *Dux fuisti* בחסדך *in misericordia tua populo tuo quem redemisti*, & alibi. Quod si Evangelista voluisset *Josephum* esse justum vulgari sensu, eo ipso nomine oportuisset eum *Mariam* παραδειγματίσαι, *Exemplum statuere*. Clam verò dimisit illam, quod plane arguit eo facto misericordem magis quàm familiari sensu justum. Hinc *Chrysostomus*, δίκαιος οὖν ὢν, τουτ' ἔστι, χρηστὸς καὶ ἐπιεικὴς, i. e. *mitis & benignus*: & *Theophilactus*, οὐκ ἐβούλετο ἀπηνὴς εἶναι, ἀλλ' ἐφιλανθρωπεύετο ὑπὸ πολλῆς χρηστότητος: *Nolebat crudelis esse, sed ex multa benignitate misericordia eam prosequebatur*, ut Interpres.

C. 2. v. 6. Οὐδαμῶς ἐλαχίστη. Locus iste pugnat ex diametro cum *Mich*. 5. 2. *Et tu Bethleem non es minima; & tu Bethleem es parvula ut sis inter Principes Judæ*. Quoad vero sensum consentiunt universi utrosque idem velle. Magis verò explicitus locus iste ut aiunt in *Matthæo*, quem ip-

ſum reſtituiſſe à quibuſdam creditur: At verò verba iſta *Matthæi* non ſunt, ab illo tantùm hiſtoricè recitantur; verba ſunt Sacerdotum & Scribarum, qui percontanti reſponderunt *Herodi, In Bethleem Judæ, ſic enim ſcriptum eſt per Prophetam, Et tu Bethleem non es minima* &c. Atq; eos ita reſpondiſſe vel ſecundùm lectionem tunc temporis vulgatam *Græcorum* codicum, vel ſecundùm vulgò receptum ſenſum, non eſt cur quis dubitet. At quid ſi fortè neutra lectio ſit ipſa vera? Eſt enim certè poſſibile, aliquod vitium irrepſiſſe in codice *Hebræo*, legendo fortè צעיר pro צעוד, vel incuriâ vel errore aliquo apographi à primis etiam temporibus, quem bonâ fide ſequebantur poſteri, cùm ſit adeò pronum errare in literis *Hebræis* ob ſimilitudinem characterum, ſicut in aliis locis erratum eſſe, ſine controverſia palam eſt. Atque error iſte in hoc loco proclivis admodum ob ſimilitudinem literarum ד & ר, ו & י. Neque verò hoc omnino novum, in eâdem enim ipſâ voce errârunt LXX, *Gen.* 49.22. legentes צערה, & vertendo *νεώτερος*, *adoleſcentior*, pro צעדה, *progrediebatur ſuper murum*, ob literarum ר & ד ſimilitudinem, & æquè facilis eſt error inter ו & י, qui etiam occurrit in ſingulis. *Ezek.* 34. 16. Ubi *Græci* pro אשמיד, *perdam*, habent אשמור, *φυλάξω*, *cuſtodiam*, vel *ſervabo*, legendo ר pro ד, & ו pro י. Atque hoc errore conceſſo in hoc ipſo *Michææ* loco, legendo è contrario ו pro י, & ד pro ר, i.e. צעוד, pro צעיר, optimo ſenſu vertitur צעוד להיות, *Et tu Bethleem Ephrata progredere*, ſive *cum pompa progredere*, ſecundùm vim *Hebræam*, ut ſis inter *Chiliadas Judæ, ex te enim egredietur, qui erit dominator in Iſrael.*

V. 16. Ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω, *A bimatu & infra*, ut vetus; *à bimulo & infra*, ut alii; utrum

trum verò vis legatur, haud multùm refert, vel *substantivè* vel *adjectivè*, dummodo idem omnes intelligant, ἀπὸ διετίας πληρωθείσης, *à biennio expleto*, ut dicitur *Act.* 24.17. Quod ego nullo modo huic loco convenire sentio, verba verò reddenda & intelligenda secundùm morem loquendi & apud *Græcos* & *Latinos*, atque ipsam rationem & mentem loci, in hunc modum. *Tum Herodes videns quod illusus esset à Magis, iratus esset valdè, & mittens occidit omnes pueros qui erant in Bethleem et in finibus ejus, à bimulo et infrà*, nempe incipiendo à bimulis exclusivè, & descendendo ad eos qui infra bimatum erant, (& non ut est in *Anglico*, (*From two years old and under.*) Interpretando διετοῦς, ἀπὸ διετίας ἀρχομένης, & non πληρωθείσης, *a bimatu incipiente & non expleto.* Quasi diceret, omnes unius anni pueros & infrà, secundùm tempus quod exquisierat à Magis. Ab anno enim integro & suprà puer incipit vocari ab *Hebræis* בן שנתים, *filius duorum annorum*, i. e. *secundi anni*, apud *Græcos* διετής, apud *Latinos* bimus; sic שנתים LXX rectè, opinor, vertunt δευτέρου ἔτους, *secundo anno post diluvium, Gen.* 11. 10. Sic *Noah* dicitur *Gen.* 7. 6, & 11, בן שש מאות שנה, *sexcentorum, annorum filius* בשנת שש מאות, in sexcentesimo anno vitæ suæ. Sic sensit *Hesychius*, διετής, δι' ὅλου τοῦ ἔτους, *post annum integrum*, quasi tum demum inciperet puer esse vel vocari διετής, διὰ posito pro μετὰ, quod fieri solet cùm de interjecto tempore dicitur, ut δι' ἡμερῶν, *post dies aliquot. Mar.* 2.1. Δι' ἐτῶν δὲ πλειόνων, *post plures annos. Act.* 24.17. Et δι' ἐτῶν σχεδὸν τετρακοσίων, *post annos ferè quadraginta, Plut.* Sic etiam *Aristoteles lib.* 9. *c.* 5. *de Hist. Animal.* cujus verba de cervo sunt hujusmodi: φύουσι δὲ διετεῖς πρῶτον

τὰ κέρατα, *bimi primùm generant cornua.* At verò nihil certius quàm quòd cervi incipiant generare cornua ſimul ac primum exceſſerint ætatis annum, & ſecundum introierint. Et ut hoc demonſtretur planiùs, qui apud nos vocatur, *The Calf of a red Deer*, toto primi ætatis anni ſpatio apud eum vocatur ἐνιαύσιος, ut etiam in *Scriptura* vocatur agnus *Hebraicè* בן שנה, apud *Græcos* ἐνιαύσιος, apud *Latinos*, *anniculus*, in bibliis *Anglicis*, *a Lamb of the firſt year.* Et qui apud nos ſecundo ætatis anno vocatur, *a Brocket*, apud eum dicitur πατταλία, ſive διετὴς, apud *Latinos*, *ſubulo* vel *bimus*, in initio cujus anni cornua generat, in fine abjicit. Τῷ δὲ τρίτῳ ἔτει, ut idem dicit, i. e. ac primùm ingrediuntur tertium ætatis anuum, δίκρουν φύουσι, *bifida generant*, & vocantur tertio ætatis anno apud *Latinos*, *trimi*, Anglicè *Spaydes.* Ubi liceat obiter obſervare, διετεῖς & τῷ τρίτῳ ἔτει, unam eandemque eſſe phraſim apud *Ariſtotelem*, adeò ut æquè dixiſſe poterat, τῷ δευτέρῳ ἔτει ac διετεῖς, & τριετεῖς æquè ac τῷ τρίτῳ ἔτει. Unde liquet, ἀπὸ διετοῦς accipi poſſe vel à bimatu incipiente vel deſinente, à tempore quo puer incipit eſſe duorum annorum filius, vel a tempore quo eſſe deſinit, eſt enim ἀπὸ alterutri excluſiva vel initio vel fini. Quia verò τὸ κατωτέρω, *infrà*, additur, videtur hoc loco debere accipi *à bimatu incipiente*, à tempore quo puer ingreditur ſecundum ætatis annum, & *infrà*, ut contrà 2 *Paral.* 31. 16. ἀπὸ τριετοῦς καὶ ἐπάνω, *à triennio & ſuprà*, vel *à filio trium annorum & ſuprà*, ut eſt in *Hebræo*, non poteſt intelligi niſi de maſculis qui tertium ætatis annum jam exceſſerant, quaſi diceretur, ἀπὸ τριετίας πληρωθείσης. Sic etiam *Ariſtoteles lib.* 2. *c.* 1. *de hiſt. Animal.* ἀποβάλλει δὲ τὰ κέρατα μόνον ἔλαφος κατ' ἔτος, ἀρξάμε-

νος

νος ἀπὸ διετοῦς καὶ πάλιν φύει. *Cervus ſolus ſingulis annis abjicit cornua*, incipiens [*abjicere*] à bimatu & rurſus generat. In quo etiam loco neceſſarium eſt intelligere, ἀπὸ διετίας πληρωθείσης, *à bimatu expleto*, uſque enim ad illud tempus cornua non abjiciunt, at immediatè *incipiente trimatu* πάλιν φύει *rurſus nova generat*, ut antea dictum, τῷ δὲ τρίτῳ ἔτει διήκρουν φύουσι. Quod ſi ergò Evangeliſta intellexiſſet pueros duos jam totos annos natos, dixiſſet certiùs ἀπὸ τριετοῦς καὶ κατωτέρω, *à trimatu & infrà*. Eſt enim diſcrimen certè inter *à bimatu* vel *trimatu & infrà*, & *à bimatu* vel *à trimatu & ſuprà*. Nec apud *Latinos* omnino differt mos loquendi. Idem enim ſignificant *bimus* ac διετὴς, *bimatus* ac διετία, *trimus* ac τριετὴς, &c. *Bimus* vulgariter, *qui in bimatu eſt. Bima dies, tempus biennii. Vall.* Habemus etiam in vulgari Latino, *Iſai.* 15.5. *vitulam conternantem*, i.e. ut exponunt *Grammatici*, *quæ eſt in complexione anni tertii*, & apud LXX vocatur δάμαλις τριετὴς, apud *Interp. Arab. vitula trima.* Ita ut ab utroque dicendi genere vel *Græco* vel *Latino* neceſſariò exponendum, nè unum quidem bimulum ab *Herode* interfectùm, eos verò ſolùm occiſos qui erant *infrà*, i.e. *unius anni expleti pueros*, quorum omnes perierunt, uſque ad infantem recèns natum. Et jam reſtat demonſtrare, quomodo interpretatio iſta ſit magis commoda ſcopo loci, & rationi magis conſentanea. Idque reor ob hanc præcipuè cauſam, eò quòd *Herodes* occiderit infantes, κατὰ τὸν χρόνον ὃν ἠκρίβωσε παρὰ τῶν μάγων, *ſecundùm tempus quod exquiſierat à Magis.* Atque hoc fuit tempus quo apparuit ſtella in *Oriente*, ſecundùm cujus computationem ſupponens falsò, *Chriſtum* eodem ipſo tempore fuiſſe natum, quo *Magi* dixerant eis primò appa-

ruiſſe ſtellam, interemit omnes unius anni pueros, ſupponens falsò rurſus aio. Non enim poſſum ullo argumento induci, ut credam, ſtellam apparuiſſe *Magis* duobus integris annis, priuſquam advenerunt *Hieroſolymam*, quod tamen putârunt aliqui, vulgari opinor interpretatione freti. Non eſt enim credibile, quin immediatè ἀπὸ τῆς φάσεως τοῦ ἀστέρος *ab apparitione ſtellæ*, *Magi* ſe accingerent itineri, in cujus expeditione vix poterant eſſe tranſigentes duos annos integros, ſi ab extremis veniſſent mundi, multò minùs ſi non longiùs quàm ex *Arabia* venerint, quæ eſt contermina *Judææ*. Atque inde eos veniſſe varia ſunt argumenta. Primò quia textus ipſe dicat, *eos ab Oriente veniſſe Hieroſolymam. Arabiam* verò ſitam ex *Orientali* parte *Judææ*, teſtatur *Scriptura* variis locis: ut *Gen.* 10. 30. 25.6. & alibi. Teſtatur *Ptolomæus Geograph. lib.* 5.*c.* 16. Παλαιστίνη, ἡ Ἰουδαία Συρία περιορίζεται ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ μεσημβρίας Ἀραβία Πετραία: *Palæſtina, Judæa Syria terminatur ab Oriente & à meridie Arabia Petræa.* Teſtatur etiam *Tacitus* in deſcriptione *Judææ, Terra fineſque quà ad Orientem vergunt, Arabia terminantur.* Secundò, eò quòd fuerint *Magi* etiam in *Arabia*, ut multis argumentis oſtendit *Grotius*. Tertiò, obtulerunt munera ei regioni ſingulariter propria, *aurum, thus*, & *myrrham*, de quorum abundantia, puritate, & excellentia in ea regione, vide variorum teſtimonia in *Bochart. Geog. ſac. par.* 1. Imò affirmat *Grotius, Myrrha non niſi in Arabia naſcitur, nec thus niſi apud Sabæos, Arabum portionem. Myrrha* etiam videtur denominari à voce *Arabica* מר *mur.* Quartò, propter Prophetias, *Pſal.* 72. 10. *Reges* Arabum & Sabæ *dona adducent*: & 15. *Et dabitur ei de auro* Sabæ. Et *Iſai.*60. 5. & 6. *Divitiæ*

vitiæ gentium ad te venient, &c. *Omnes de* Saba *venient ferentes aurum, & thus deferent, & salutare Domini annunciabunt.* Potuerunt quidem hæc de *Davide* vel de *Solomone* dici typicè, sed primariò certè respiciebant *Christum*, in quo verè implebantur, cùm adorarent eum *Magi*. Quintò & ultimò, erant *Arabes* dupliciter *Hebræi*, oriundi à *Joctan* filio *Heber*, & ab *Abrahamo* per *Keturam*; eámque ob causam satis est probabile ipsos fuisse meliùs edoctos quoad expectationem *Messiæ*, quàm erant *Gentes* cæteræ, vel *Deum* erga ipsos habuisse (stirpis gratiâ) benigniorem animum; ideóq; notitiam dedisse eis magis citam & singularem futuræ ejus Nativitatis, ut præeminentiam haberent præ cæteris Gentibus ipsum adorandi. Atque hinc vocantur Primitiæ Gentium. Si ergo venerint ex *Arabia*, aptandum tempus quo stellam apparuisse statuamus in *Oriente*, (stellam namque apparuisse localiter in *Oriente*, & non tantùm visam à longè à *Magis* qui in *Oriente* fuerant, ut dicunt aliqui, eámque ipsos secutos esse ducem usque ad *Hierosolymam*, usquè dum venit & stetit suprà ubi erat puer, firmissimè credo) à quo & in quo tempore probabiliter dici possint Magi fuisse in itinere ex *Arabia* ad *Hierosolymam*. Etsi ergo *Arabia* sit contermina *Judææ*, aliquæ tamen ejus partes tanto intervallo distant à *Jerusalem*, ut, si reputemus deserta quæ oportuit pertransire, & præparatus, & impedimenta varia, quæ plerumq; comitantur longa itinera, commodè & licitè fas erit dare absolvendo itineri circa quadraginta septimanas, præcipuè si verum sit quod *Josephus* ait, Eos qui habitabant supra *Euphratem* fecisse ad *Hierosolymam* quinque mensium iter. Qui quidem multis parasangis est vicinior quàm aliquæ partes *Arabia*

biæ, in initio cujus temporis non eſt omnino ab-ſurdum conjicere (& *qui in hac re bene conjiciet hunc Vatem ego perhibebo optimum*) ſtellam primò apparuiſſe *Magis*, nempè circà tempus Salutationis *Virginis*, & Conceptionis *Redemptoris* Mundi, vel *deſcenſus Dei venerabilis ad humanæ conſervationis rerumque mortalium gratiam* : ut *Chalcicidius in Plat.Tim.* circa quod tempus, in quo filius *Dei* deſcendit è Cœlo, ut fieret *Filius Hominis* in utero *Virginis*, rurſus aio, non eſt abſurdum conjicere *Magos* primo vidiſſe ſtellam in *Oriente*, atq; eâ viſâ protinus, χρηματισθέντας, divinitus admonitos eam portendere Regem *Judæis* naſciturum, incœpiſſe ſe parare itineri ad *Jeruſalem*; in cujus expeditione cùm feciſſent circa prædictas quadraginta ſeptimanas, civitatem illam advenerunt. Χρηματισθέντας, aio; non enim credo eos ita calluiſſe *Prophetiam Balaami*, vel *aſpectum aſtrorum*, ut ex iis poterant ſcire ſtellam illam portendere Regem *Judæis* naſciturum, niſi fuiſſent è ſuprà divinitùs admoniti, non magis, quàm ſciebant habuiſſe *Herodem* in animo infantem interimere, ſi non per ſomnium priùs fuiſſent moniti. Si ergò addamus quadraginta hiſce ſeptimanis duodecim dies poſt *Nativitatem Jeſu* includentes diem in quo venerunt ad eum adorandum *Magi*, quod tempus ſatis æquum eſt conjicere eos expendiſſe in inquirendo ubinam eſſet recens natus *Judæorum* Rex, & deinceps circa triginta dies uſque dum dies *Purificationis Mariæ ſecundum Legem* præſentationis filii in Templo jam præterierant circà quod tempus *Magi* fortè reverterunt in regionem ſuam, dando etiam ulterius pro reditu à *Jeruſalem*, in urbem ſuam *Nazaret*, *cùm perfeciſſent omnia ſecundum legem Domini*, *Luc.* 2. 39. atque inde rurſus retrò in *Ægyptum*.

Matth.

*Matth.*2.14. & 16. secundùm ordinem Chronologiæ *Reverendissimi Usserii*, antequam *Herodes* videns se illusum esse à *Magis iratus est valdè, &* *mittens occidit pueros*, sex septimanas ampliùs, erunt in toto quinquaginta duo à tempore quo primùm dicimus apparuisse stellam *Magis* in *Oriente*, usque ad tempus quo *Herodes* interemit pueros. Adeò ut non omninò præter rem sit dicere, *Herodem* occidisse pueros omnes ἀπὸ διετοῦς ϗ κατωτέρω, *qui infra secundum ætatis erant annum*, vel *à secundo ætatis anno & infrà*, i e. omnes qui jam primum expleverant ætatis annum & infrà, *secundùm tempus quod exquisierat a Magis*. Sed fortè non expectavit *Herodes* dum expleretur annus, at verò intra anni spatium ab apparitione stellæ, quo tempore *Judæorum* Regem fuisse natum credidit, aliquot septimanis, occidit universim unius anni completi pueros & infrà, *in & circà Bethleem*, ut occidendo omnes integri unius anni pueros eò certiùs ipsum, quem timebat, interimeret. Si quis verò criminetur distributionem temporum, velim eum scire, non fuisse nobis in animo ea ita exactè aptare, ut nullus relinqueretur exceptioni vel correctioni locus; satis verò esse mihi, si quod hîc proposui habeat in se (quoad summam) speciem veri. Vel si quis contendat, quod multi docti faciunt, *Magos* istos venisse ex *Persia*, unum idemque est mihi, cujus præcipuum institutum est demonstrare, τὸ ἀπὸ διετοῦς ϗ κατωτέρω, non rectè intelligi, nisi de pueris qui infra secundum ætatis erant annum, & *Magos* illos ubicunque terrarum fuerint in *Oriente*, vidisse primò stellam circà quadraginta septimanas priusquam nasceretur *Salvator Mundi*, à quo & in quo tempore erant advenientes *Hierosolymam*, eo temporis spatio conveniente eorum itineri

itineri ab aliqua parte *Arabiæ*, non minùs quàm ab aliqua regione *Persiæ*, licèt tamen ipse eandem cum *Grotio* firmissimus retineo sententiam venisse eos ex *Arabia*. *En* [verò] *quàm absurdum errorem peperit* διετὴς χρόνος *ille perperam intellectus*? Verba sunt *Josephi Scaligeri lib. 6. de Emend. Temp.* Errorem autem ille intelligit eorum qui voluerunt *Jesum* fuisse διετῆ, i.e. *duos totos annos natum*, cùm *Herodes* infantes pueros occidi jusserat à bimatu & infrà.

C. 3. V. 4. Ἡ δὲ τροφὴ ἀυτοῦ ἦν ἀκρίδες καὶ μέλι ἄγριον. Quid ἀκρίδες hoc loco significet, non parum discrepat inter Interpretes, in hoc verò consentiunt universi, *Baptistam* vesci solitum in deserto cibo tenuissimo & parabili, i.e. quem Natura sponte ministraverat, qualis erat quo vescebatur, τὸ μέλι ἄγριον, *mel sylvestre*. Quo concesso, summitates foliorum arborum vel plantarum, quas, τὸ ἀκρίδες, hoc loco significare putârunt aliqui, quales erant τὰ κεράτια, *Siliquæ*, quibus *implere cupiebat ventrem suum prodigus*, *Luc.* 15. 16. erant certè cibus & tenuissimus, multóque magis parabilis quàm Locustæ. Non enim usquam legi Locustas omninò crudas escam fuisse alicujus populi, paratas autem fuisse semper, priùs quàm ederentur arte aliquâ coquinariâ; vel ad ignem coquebantur vel assabantur, vel ad Solem arefactæ; vel fumo & sale duratæ, vel conditæ edebantur, quarum artium ullâ vix credere est usum fuisse *Baptistam* in deserto, & utrum laboris tœdium in arefaciendo coram sole, vel in venando vel in aucupando sumpserit, cordatis egomet submitto. Cùm è contrà, τὰ κεράτια, *siliquæ*, sive *summitates frondium*, sine ullo laboris tædio paratæ erant ad manum. Atque has ἀκρίδας non fuisse locustas, sed ἀκρέμονας βοτανῶν, ἢ

φυτῶν

φυτῶν, ἢ φύλλων, *summitates herbarum, plantarum* sive *frondium*, constanter asseruit *Isid. Pelus. lib.* 1. *ep.* 5. & 132. Cujus sententiæ fuit & *Paulinus* & *Nicephorus*, & alii quorum meminerunt *Euthymius* & *Theophylactus*, quæ etiam non displicere videtur *Optimo* & *Doctissimo Hammondo* nostro, nec *Baronio*, cujus verba sunt ejusmodi. *Hæc cùm scribat* Isodorus, *& non nisi majorum authoritate, quid de his sentiendū, definiendū nobis non est, sed totum relinquimus Lectoris arbitrio*; *nam constat Græcam dictionem*, ἀκρίδες, *& Locustam insecti genus infirmas habens alas ad volandum, & summitates herbarum significare.* Præterquam etiam quod me multùm movet, quòd hæc κεράτια, quæ ita vocantur Græcè, quoniam sint *reflexa sicut cornu*, & *Latinè* redduntur *siliquæ*, vel à ξυλικὴ, *eò quòd sint esu ligneæ*, vel à *Silo*, propter formæ similitudinem, *eò quòd Silus appellatur, naso sursum versùs repando* ut sunt illa, apud *Germanos* ad huc vocantur *St Johans Brot*, i e. *Sancti Johannis panis*, quasi constans foret opinio inter ipsos, *Baptistam* vesci solitum his frondium summitatibus in diserto. Adeò ut mihi, dum hæc simul reputo, quicquid nihilominus ita strenuè contradicitur, æquè si non magis apposita videatur versio: *Esca autem ejus erat summitates foliorum arborum, & mel sylvestre.* Neque *Erasmus*, cùm pro viribus vindicâsset eos qui hîc *locustas* volunt, id tamen confidenter asserit, sed modestè concludit, *Neq; hæc commemoramus, quòd omnino negem hîc ἀκρίδας accipi posse pro frutice aut herbæ genere. Keratia* autem ista sive *siliquas* in regionibus in quibus nascuntur, frequenter escam esse pauperum testantur abundè *Authores*. Inter alios *Lobelius*, *in Advers. Multum hæc*, nempe siliquæ, *cognita Nicææ & maris Ligustici accolis, ubi eam esitant*

pueri

pueri etiam & porci. Et *Galenus* 2. *de Aliment.* περὶ κερατίων, ἐστὶ δὲ ἐδεσμα κακόχυμόν τε, &c. *Est autem* (i.e. Keratium,) *pravi succi edulium & lignosum; proinde satius est à regionibus Orientalibus in quibus nascitur, ad nos non importari.* Fuit verò ille ex *Pergamo minoris Asiæ,* à cujus latere haud longè distat versùs Orientem *Judæa,* è qua regione fieri potest hæc *Keratia,* importata fuisse usque ad *Pergamum* tempore *Galeni,* saltem à *Syria,* quæ utrisque fuit contermina.

C. 5. v. 19. Ὃς ἐὰν οὖν λύσῃ μίαν τῶν ἐντολῶν τούτων τῶν ἐλαχίστων. *Quisquis ergo solverit unum ex mandatis hisce minimis.* Sic plerique, ac si esset quædam insignior emphasis in versione ista *Mandatis hisce minimis,* verùm ego nullo modo sentio, *Christum* in his verbis aliquam sermonis magis Emphaticam affectâsse elegantiam, sed locutum fuisse receptâ phrasi & obvio sensu, trajectione in N. T. familiari, *Quisquis ergo solverit unum ex minimis horum mandatorum,* quale est illud c. 25. 40. ἑνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, *uni ex minimis horum meorum fratrum.*

V. 42. Καὶ τὸν θέλοντα ἀπὸ σοῦ δανείσασθαι μὴ ἀποστραφῇς. Rectiùs, opinor, vertitur, quàm vulgò solet, *Ne avertas volentem mutuari à te.* Habet enim ἀποστρέφομαι *Activam* etiam significationem, ut & alia *Passiva* plurima in N. T. Et sic *Symmachus* legit, *Psal.* 132. 10. μὴ ἀποστραφῇς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σοῦ, *Ne avertas faciem Christi tui.*

C. 6. v. 2. Ἀμὴν λέγω ὑμῖν ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν, *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam.* Sic plerumque Interpretes, vel in eundem sensum. Versu verò priore planè dicitur, *Si eleemosynam faciatis coram hominibus ut spectemini*

temini ab iis, μισθὸν οὐκ ἔχετε, præſenti pro futuro, *mercedem non habebitis apud Patrem veſtrum qui eſt in cœlis*, adeò ut ſit mera contradictio; ideòque ſenſus qui ſequitur magis foret accommodus, ſi qui eleemoſynam faciunt in plateis vel Synagogis, ut gloriam conſequantur ab hominibus, potiùs dicantur non habituri, quàm habere mercedem ſuam. In cujus remedium hæc verba velim reddi omninò aliter, *Amen dico vobis, prohibent mercedem ſuam.* Captando gloriam apud homines, prohibent mercedem ſuam apud *Deum*, apud quem non ſunt habituri mercedem, ſi eleemoſynam faciunt coram hominibus, ut ſpectentur ab iis. Sat ſcio priorem ſenſum ſalvari commodâ, ut aliqui putant, diſtinctione; Habere quidem eos mundanam & fragilem mercedem, non verò habere ſolidam & cœleſtem. At quid opus eſt ſenſu extraneo & allegorico, quid, inquam, diſtinctione opus eſt quæ planè eſt coacta, ſi ſenſus ſit ſine diſtinctione planus, ídque ferat verborum uſus? At verò apud omnes *Lexicographos*, κωλύω, ἀπέχω, & ἐμποδίζω, ταυτὸ σημαίνουσιν, *idem ſignificant.* Atque in hoc ſenſu pace doctiſſimorum *Bezæ* & *Grotii* accipi voluit eandem vocem *Plutarchus* in *Solone*, ubi narrans aliquid lege ſancitum durius, videlicet, è meretricibus procreatos non aſtrictos eſſe lege ad alendum parentes, rationem inſuper addit, verbis ſequentibus. Ὁ γὰρ ἐν γάμῳ παρορῶν τὸ καλὸν οὐ τέκνων ἕνεκα δῆλός ἐστιν ἀλλ' ἡδονῆς ἀγόμενος γυναῖκα, τόν τε μισθὸν ἀπέχει, καὶ παρρησίαν αὐτῷ πρὸς τοὺς γενομένους οὐκ ἀπολέλοιπεν, οἷς αὐτὸ τὸ γενέσθαι πεποίηκεν ὄνειδος. Quæ verba ut ſibi mutuò conſtent, omninò debent verti in hunc modum: *Qui nuptiarum decus vilipendit, palam oſtendit ſe non liberorum gratiâ, ſed voluptatis,*

tatis, mulierem asciscere, prohibetque mercedem suam, & non reliquit sibi libertatem loquendi ad natos suos, quibus ipsum nasci fecit probrum. In eo quod non reliquerit sibi libertatem loquendi ad natos suos, ἀπέχει τὸν μισθὸν, *prohibet mercedem suam* alimoniæ, quam ab honestè natis liberum fuit parentibus lege postulâsse. Neque credo de distinctione illa mundanæ & cœlestis mercedis *Plutarchum* unquam somniâsse. Atque in hanc sententiam proniùs etiam feror, eò quòd apud eundem occurrit eadem vox in eodem sensu in *lib. de defectu Oraculorum* versùs finem, (fortè & alibi,) οὐδὲν ἀπέχει τὸ μαντικὴν ἀναθυμίασιν, *nihil prohibet vaticinandi spiritum* &c. Quam etiam phrasin disertissimè, reperire est apud *Dion. Halic.* in ipsissimo sensu: Οὐδεὶς με ἀφέξει φόβος μὴ οὐχ ἃ φρονῶ λέγειν: *Nullus me prohibebit terror, quo minus dicam quod sentio.* In summa, in vanum recurritur ad sensum mysticum, ubi habemus literalem, atque ita statuendum in locis *parallelis* arbitror.

C. 9. v. 18. Ἄρτι ἐτελεύτησεν, *Filia mea propè defuncta est.* Neque enim omnino fuisse mortuam, patet ex historia in locis *parallelis, Mar.* 5. 23. & *Luc.* 8. 42. ἄρτι enim significat etiam τὸ ὑπόγυον, *vicinum*, & τὸ παραυτίκα μέλλον γίνεσθαι, *quod brevi*, vel *illico futurum est.* *Phav.*

V. 23. Τοὺς αὐλητὰς, *Tibicines.* Maximè ad rem hujus loci facit quod *Servius* in *Virgilium*; *Majoris ætatis funera ad tubam proferebantur, minoris ad tibiam.* Quod etiam testatur *Statius.*

Tibia cui teneros suetum producere manes
Pelopen monstrâsse ferebant
Exequiale sacrum carmenq; minoribus umbris
Utile.

Vocatur

Vocatur enim hoc loco hæc *præfecti* filia κοράσιον, *puellula* Mar.5.23. θυγάτριον, *filiola*, & Luc. 8.42. ὡς ἐτῶν δώδεκα, *filia circiter duodecem annorum.*

C. 9. v. 5. & 6. Vulgaris punctatio & importuna versuum divisio, & parenthesis ita involvunt sensum, ut non sine causa dixerit *Erasmus*, *Orationem esse duriusculam.* Ut verò facilis & plana fiat, distinguantur tantùm verba, & punctentur prout sequitur v. 5. Τί γάρ ἐστι εὐκοπώτερον, εἰπεῖν, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι, ἢ εἰπεῖν, Ἔγειραι καὶ περιπάτει, ἵνα δὲ εἰδῆτε ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας; v. 6. τότε λέγει τῷ παραλυτικῷ. Ἐγερθεὶς ἆρόν σου τὴν κλίνην, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου. *Utrum enim est facilius dicere, remittuntur tibi peccata, an dicere, surge & ambula, sed ut sciatis quod filius hominis habet potestatem in terra remittendi peccata?* 6. *Tunc ait Paralitico, surge & tolle lectum tuum, & abi domum.* Vulgatissima loquendi formula posthabitâ tantùm interrogatione, Quasi diceret, *Jesus* sentiens cogitationes eorum, quod dicebant intra se, eum blasphemare, quia dixit *Paralitico, remittuntur tibi peccata*, dixit eis, unum idemque est mihi dicere, remittuntur tibi peccata, &, surge & ambula, sed ut vos sciatis me habere potestatem in terra remittendi peccata, ideo dixi *Paralitico, remittuntur tibi peccata*· Sæpissimè siletur quod intelligitur; & tum demum, ut viderent utrumq; sibi esse ex æquo facile, jubet *Paraliticum* surgere & tollere lectum, & abire domum, prout immediatè fecit.

Cap. 10. v. 11. Ἐξετάσατε τίς ἐν αὐτῇ ἄξιός ἐστι κἀκεῖ μείνατε, *exquirite quis in ea dignus sit, & manete illic. Dignus*, i. e. *dignus apud quem maneatis.* Siletur τὸ νοούμενον, & suppletur ex verbis

bis præcedentibus vel ſubſequentibus : ut *Matth.* 22. 8. οἱ κεκλημένοι οὐκ ἦσαν ἄξιοι. *Invitati non erant digni*, i.e. *digni paratis nuptiis* ; Noluerunt enim venire, ſed *abierunt alius ad villam, alius ad negotiationem ſuam*, &c. Et *Apocal.* 3. 4. *Ambulabunt mecum in ſtolis albis*, ὅτι ἄξιοί εἰσιν, *quoniam digni ſunt*, nempe *ut ambulent, quia non inquinaverunt veſtimenta ſua.* Et 16. 6. *Sanguinem eis dediſti bibere*, ἄξιοι γάρ εἰσι, *Digni enim ſunt*, i.e. *digni ut bibant ſanguinem, quoniam ſanguinem Sanctorum & Prophetarum effuderunt.* In utramque partem vox accipitur, prout variatur ſeſnus.

V. 17. Προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, *cavete ab his hominibus*, i.e. à lupis, inter quos ſum vos miſſurus. v. 16. τῶν pro τούτων; quod adeò familiare, vide *animad.* in c. 11. v. 19. & alibi.

V. 23. Οὐ τελέσετε, *non obieritis*, i.e. Prædicando *non peragrabitis omnes civitates Iſrael, donec veniat filius hominis*, nempe ad excidium *Hieroſolymæ.*

C. 11. v. 19. Ἡ σοφία, ἡ frequenter intelligitur pro αὕτη, ut *Luc.* 21. 23. & alibi. Sic apud *Heſychium*, τὴν δὲ ταύτην. Sic etiam *Mar.* 6. 2. καὶ τίς ἡ σοφία ἡ δοθεῖσα αὐτῷ; rectè vertit opinor *Beza*, *& quæ eſt* hæc *ſapientia quæ data eſt ei* ? Ut non minus etiam rectè & aptè hoc loco vertitur : *Et juſtificata eſt* hæc *ſapientia à filiis ſuis*, nempe à *Scribis* & *Phariſæis*, qui ſe ſolos putârunt ſapientiæ filios, qui ſederunt in cathedra *Moſis*, & amabant vocari *Rabbi*, juſtificârunt illi ſapientiam quæ noluit attendere ad vocem vel *Chriſti* vel *Baptiſtæ* hortantium ad reſipiſcentiam.

C. 12. V. 18. Καὶ κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἀπαγγελεῖ, ἕως ἂν ἐκβάλῃ εἰς νῖκος τὴν κρίσιν. *Et judicium annuntiabit gentibus uſque dum proferat*

judicium

judicium in æternum, vel *in victoria*. Quæ interveniunt Parenthesi includendâ. κρίσιν ἔοικε τὸν νόμον καλεῖν, *Judicium vocat legem suam*; τὴν περὶ τῆς ἐκκλησίας διοίκησιν, *Ecclesiæ administrationem*, *Procop.* in *Isai.* i. e. *Evangelium:* εἰς νῖκος, rectè satis, *in æternum*, ut in veteri intelligunt, & vertunt LXX לנצח, 2 *Sam.* 2.26. *Job.* 36. 7. *Jerem.* 3. 5. & alibi: vel *in victoriâ*, ita ut *Evangelium* triumphabit in *Gentilismum*, conversis ad ejus nomen universis gentibus. Οὐκ ἐρίσει &c. *non contendet* &c. quæ in Parenthesi includuntur, monstrat in promulgando *Evangelium* lenitatem.

V. 20. Λίνον τυφόμενον οὐ σβέσει, *Lucernam moribundam non extinguet. Linum* per *Metonymiam* est *Ellychnium*, τυφόμενον, μαραινόμενον, *marcescens*, *Hesych.* in *Heb.* כהה *fumigans*, *ferè extinctum*. *Kirch. Moribundam* legit *Persicus*, *Caligans* aliqui. Vide *Job.* 13.25.

V. 43. Δι' ἀνύδρων τόπων, *per desertum. Æthiop.* Sic *Hebræum* ישימון, quod propriè significat *solitudinem*, vel *desertum*, LXX sæpius reddunt ἄνυδρος, ut *Psal.* 106. 14. καὶ ἐπείρασαν τὸν Θεὸν ἐν ἀνύδρῳ, *& tentârunt Deum in deserto*; & *Isai.* 43.19. καὶ ἐν τῇ ἀνύδρῳ ποταμοὺς, *& in deserto fluvios*. Parabolam aptavit *Dominus* ad opinionem vulgi, quæ fortè fuit eadem quam meminit *Psellus* de *Dæmoniis*, τοῖς γὰρ μυχαιτάτοις τόποις συνδιαιτώμενα ψυχροῖς ἐσχάτως καὶ ἀνίκμοις ἐστι, *quòd versentur in locis penitissimis, quæ extremè frigida sunt & sicca*. Neque fuit hæc vana opinio: dicitur enim *Matth.* 4. 1. *Jesum subductum fuisse à Diabolo, ut tentaretur, in desertum*, in loca ubi ipse maximè versabatur. *Dæmones* enim apud *Syros* vocantur שארין, vel שארים, à שוד, *vastavit*, *eò quòd habitent in locis vastis & desertis*. *Schindl.*

C. 13. v. 44. ἔκρυψε, *celavit.* Fuit Thesaurus jam occultus & absconditus, quem inventum celavit ne aliis innotesceret. Frustrà verò fuisset rursùs abscondere, quod jam erat absconditum.

C. 15. v. 5. Ὑμεῖς δὲ λέγετε, ὃς ἂν εἴπῃ τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρὶ, Δῶρον, ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, καὶ οὐ τιμήσῃ &c. Frustrà est repetere varias in hunc locum expositiones Interpretum, liceat mihi tantùm meam addere. Sensus ergò supplendus, ut opinor ego cum aliis in *Vatablo* nominatis, in *Mar.* 7. 11. ex præcedentibus, quæ vel subaudiuntur, vel mutatis mutandis sunt ἀπὸ κοινοῦ repetenda, ut sæpè alibi fieri solet, & vertendum in hunc modum, *Nam Deus mandavit, honora patrem tuum, & matrem tuam,* &c. *Vos autem dicitis,* [honorat patrem suum, & matrem suam] *quisquis dixerit patri vel matri, Donum* [est] *quicquid juvatus fueris ex meo, & non honorabit* (nempe in posterum) *patrem suum vel matrem suam, & irritum fecistis mandatum Dei per traditionem vestram.* Atque ita debere exponi, ut licitè fieri potest, τὸ οὐκέτι, quod sequitur in *Marco,* strenuè innuit si non planè indicat: in eo enim quòd dicit, οὐκέτι ἀφίετε &c. *non sinitis eum amplius aliquid facere patri vel matri suæ,* clarè monstrat filium anteà quàm dicaverat *Deo,* ut (τὸ δῶρον hoc loco significat) quicquid habuit quo parentem aleret, fecisse aliquid patri vel matri suæ, i. e. persolvisse eis debitum alimoniæ. Dictum videtur de filio, qui piè solitus est parentem alere secundùm legem *Mosaicam,* usque dum edoctus est à *Pharisæo,* quomodo eluderet præceptum *Dei,* & cum specie etiam sanctitatis fraudaret eos alimoniâ. Ac si diceret filius, cùm parentes, ut fecissent anteà, jam rursus peterent alimoniam, Non possum ego nunc vos juvare ampliùs, quicquid

quid enim habeo eſt jam devotum *Deo*; à quo voto, ſemel obſtricti, non poterant abſolvi, adeò ut ſi filius, qui jam ſua voto devoviſſet *Deo*, beneficentiâ ſuâ parentem adjuvaret, violati voti reus fieret, ſecundùm illud *Num.* 30.2. Atque hæc fuit egregia *Phariſæorum* ſanctitas quam docebant populum. Dum filius fictum perſolvit votum *Deo*, honorat patrem, nec prævaricatur legem *Moſis*, etſi perire ſinat: καὶ οὕτως ἐμέριζον αὐτοὶ μετὰ τῶν παίδων τὰ χρήματα, *& ſic ipſi cum filiis partiebantur opes. Theophil.* ἐξ ἐμοῦ, rectè vertitur *ex meo*, ſive *ex re meâ*; ſic τὸ ἐμὸν, *res meæ*, apud *Sophoclem*. Rogabit verò fortè aliquis quid ſibi vult *honorat & non honorabit*? Expeditur in hunc modum; *honorat* parentem voto ſuo (ſecundùm *Phariſæum*,) faciendo *Deum* eis propitium propter votum quod ei voverat, non tamen de futuro *honorabit* eum alimoniâ, quia quicquid habet eſt jam dicatum *Deo*, depoſitum in ærario in uſum templi, i. e. reverà in commodum Sacerdotum.

Cap 16. v. 28. *Amen dico vobis, ſunt quidam ex his qui adſtant, qui non guſtabunt mortem, donec videant filium hominis venientem in regno ſuo.* Locus iſte vix myſticè, literaliter verò non poteſt intelligi, niſi de adventu *Chriſti* ad excidium *Hieroſolymæ*, qui tum verè venit in regno ſuo, ut triumphum ageret in *Judæos*, juſtam & ſeveriſſimam capiendo in eos ultionem. Quoſdam verò adſtantium in vivis remanſiſſe uſque ad eum diem, & verum eſt & notum. Atque in hoc ſenſu verum eſt, *Amen dico vobis, non præteribit generatio iſta, donec hæc omnia fiant*, 24, 34. Nec ante hoc tempus adventûs ejus pertranſierunt diſcipuli omnes civitates *Iſrael.* 10. 23. Atque in hoc ſenſu remanſit *Johannes* inter alios in vivis, uſque dum venit *Chriſtus. Joh.* 21. 22.

Cap. 17. v. 11. Καὶ ἀποκαταστήσει πάντα, & *consummabit omnia.* Sic 11. 13. *Omnes enim Prophetæ prophetârunt, & lex fuit usque ad Johannem,* dictum per *Hyperbaton,*ut explanat *Lucas* 16. 16. *Lex & Prophetæ usque ad Johannem,* in eo habuere consummationem sive finem. Apud *Hesychium* & *Phavorinum*, ἀποκατάστασις, πλήρωσις, & apud utrósque, ut opinor, perperàm ἀποκαταπλῦσαι, πληρῶσαι, pro ἀποκαταστῆσαι, πληρῶσαι.

V. 21. Τοῦτο δὲ τὸ γένος οὐκ ἐκπορεύεται εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ: *Hoc verò genus non egreditur nisi per orationem & jejunium.* De dæmoniis plerumque interpretantur, quasi esset præ cæteris malignum quoddam genus dæmonum, ad quos ejiciendos opus foret prece & jejunio. Dixit verò eis *Jesus* versu præeunte, διὰ τὴν ἀπιστίαν ὑμῶν, *propter inopiam vestram fidei non potuistis ejicere, si verò habeatis fidem sicut granum sinapis*, i. e. ut *Beza, quantulum est granum sinapis, nihil impossibile erit vobis.* Non dixit propter defectum orationis & jejunii. Vocantur γενεὰ ἄπιστος, *generatio incredula*, quia non poterant ejicere. *Mar.* 9. 18. 19. Adeò ut præsentia verba respondeant aptiùs si de fide exponantur, idque eò magis, quia γενεὰ & γένος sæpius idem significant. *Hæc verò generatio* [i. e. hominum qui habent fidem sicut granum sinapis] *non procedit* vel *progreditur nisi precibus & jejunio.* Per fidem solam ejecerunt dæmonia, fides verò illa non erat à *Deo* impetranda, nisi fervidâ prece & jejunio. Neque est credibile, cùm ejicienda essent dæmonia, quæ inexpectatò sæpiùs occurrebant, eos priusquàm ejicerent, postulâsse sibi tempus jejunandi. Parallelum etiam illud *Marci*, ubi dixit eis *Jesus*, τοῦτο τὸ γένος ἐν οὐδενὶ δύναται

ἐξελ-

ἐξελθεῖν &c. *hoc genus nullo modo potest exire nisi prece & jejunio*, fortiùs arguit de fide esse, ut anteà exponendum. Improprium enim foret dicere, dæmoniorum genus non *posse* exire nisi prece & jejunio, impotentiam dæmoniis imputando, quæ fuit in discipulis propter inopiam fidei. Quod si intellixisset *Jesus* dæmoniorum genus, respondisset (opinor) planè & appositè, ἐν οὐδενὶ δύναται ἐκβάλλεσθαι, *nullo modo potest ejici nisi prece & jejunio*. Notandum verò, τὸ ἐξελθεῖν, hoc etiam loco meliùs exponi, si vertatur, *nullo modo potest progredi* vel *procedere*. Ἐξελθεῖν enim apud *Authores* quandóque significat *progredi* vel *procedere*, i e. in altiorem statum evehi; ut ἐξέρχονται εἰς τοὺς ἐφήβους, *progrediuntur* vel *procedunt in ephebos*. *Xenoph.*

C. 22. v. 13. *Tunc dixit Rex famulis, ligatis pedibus & manibus ejus, tollite eum & ejicite* εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, *in tenebras exteriores*, i.e. *à cœlo remotissimas*, ut *Grotius*; ἐξώτερος, ἐξώτατος. *Phavor.* Vulgatissimum enim est *comparativa* poni pro *superlativis*. Quis verò non ex his verbis mutuatum esse credat *Senecam* illud in *Agamemnone*.

Abripite famuli monstrum & avectum procul
Vincite septum nocte tenebrosi specus.

Idem enim valent *procul*, & τὸ ἐξώτερον; quale est illud etiam in *Virgilio*, *Pallentes umbras Erebi, noctémque profundam*, i.e. cujus fundus quàm longissimè procul est. In quo sensu licitè & aptè exponi reor *Sap. Sol.* 17. 2. μακρᾶς πεδῆται νυκτὸς, *longinquæ* i. e. *profundæ captivi noctis*, μακρᾶς pro μακρὰν ἀπούσης, *procul distantis noctis*. De loco enim dicitur μακρὸς, etiam ut de tempore. Sic legimus apud *Plutarchum* in *Alcibiade*,

διαπόντιον καὶ μακρὰν στρατείαν, *transmarinam & procul distantem expeditionem.*

C. 24. v. 22. *Et nisi breviati forent dies illi, non servaretur ulla caro, sed propter electos breviabuntur dies illi.* Maximè recepta hujus loci interpretatio est hujusmodi. Tot & tam atroces fuisse in *Jerusalem* mutuas cædes (quod jam prædixit *Christus*,) ut nisi valdè accelerata fuisset urbis obsidio, non fuisset ullus relictus in vivis, sed ipsi se mutuò trucidâssent universi, & funditùs extirpâssent. At quoniam habuit Deus electos suos in civitate, quos servari voluit, & ex publicâ calamitate liberari, accelerare fecit *Titum* & *Vespasianum* obsidionem modis omnibus quibuscunque, atque ita dies illos breviari. Verùm potest & alter dari hujus loci sensus, non minus accommodus, capiendo vocem σωθῆ secundùm phrasin *sacræ Scripturæ. Et nisi dies illi*, i. e. excidii *Hierosolymi, breviati forent, Judæorum nullus salvaretur:* nam quamdiu Templum stetit, & sacrificia, cæremoniæ & ritus *Judaici* manebant, talis erat petra scandali universæ genti, ut ferè omnes in eam impingerent, nec pauci indies devenerunt Apostatæ à Christianâ fide quam anteà fuerant amplexati, eo forte nomine & scrupulo, quòd ipsorum vetus religio esset verior, quia sivit *Deus* manere eorum Templum & sacrificia, de quorum certâ & brevi futurâ abolitione edocti fuerant in *Christianâ* fide. Ob quam etiam causam videtur eos exhortari *Author Ep.* ad *Heb.* 10.25. *ut non desererent congregationem credentium ut quibusdam mos erat, sed ut hortarentur sese invicem ut manerent in fide, idque tantò magis, quòd viderent diem illum appropinquantem*, i. e. *diem decurtationis, diem excidii Hierosolymæ*, & *desolationis Templi.* Namque ita dies ille hic & alibi, ut &

adventus

adventus *Domini*, & finis omnium, referuntur ad excidium *Hierosolymæ*.

V. 28. Ὅπου γὰρ ἐὰν ᾖ τὸ πτῶμα, *Ubicunque enim cadaver fuerit, ibi congregabuntur aquilæ.* *Cadaver* notat *statum Judaicum* jam expirantem, *aquilæ, vexilla Romanorum*, in quibus pingebantur aquilarum imagines. Sensus est ejusmodi; Quemadmodum aquilæ sagacitate excellentes frequenter comitantur exercitus expectatione prædæ post cladem, pari etiam modo *Romanos* milites præfiguratos in aquilis, quorum effigies portabant in vexillis, coactos fore in unum, ubi *Judaicus* status jacebat jam expiraturus, si non planè emortuus, sub spe etiam & expectatione prædæ. Quærebant discipuli, *Luc.* 17. 37. *Ubi fierent*, quæ prædixerat futura *Dominus*, *ipse verò dixit eis*, ὅπου τὸ σῶμα, &c. *ubi corpus, ibi congregabuntur aquilæ*, quasi expressè denotans desolationem & subitum exitium *Judæorum*, de quibus jam anteà verba fecerat, non posse alio loco evenire quàm in ipsis, ut factum est, *Hierosolymis*, ídque in signum fore, desolationem ibi futuram, ubi *Romani* milites in unum cogerentur, ut factum est, ad obsidionem illius urbis. Ὅταν δὲ ἴδητε κυκλουμένην &c. *quum autem videritis Hierosolymam circundari ab exercitibus, tunc scitote quod immineat desolatio ejus. Luc.* 21. 20.

Cap. 27. v. 9, 10. Τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου, λέγοντος, καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια (τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου ὃν ἐτιμήσαντο) ἀπὸ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως, καθὰ συνέταξέ μοι ὁ Κύριος. *Et accepi triginta argenteos (pretium æstimati quem æstimârunt) à filiis Israel, qui vel & illi dederunt eos pro agro figuli, sicut præcepit mihi Dominus.* Atque istâ distinctione & versione

 tollitur

tollitur ἡ ἀκολουθία, & incohærentia loci; & verba illa, *Quemadmodum præcepit mihi Dominus*, respondent rectè voci ἔλαβον, in personâ primâ, quo modo etiam legit *Zacharias*, καὶ ἔλαβον &c. primâ personâ singulari, *& accepi triginta argenteos, & projeci illos* (sicut & hic etiam jam antea dictum retulisse eos *Judam* in Templum) εἰς τὸν οἶκον κυρίου εἰς τὸ χωνευτήριον, *in domo Domini pro conflatorio*, (ut vertunt Interpretes εἰς τὸν ἀγρὸν κεραμέως, *pro agro figuli*,) ut filii *Israel*, nempe *sacerdotes*, darent illos pro agro figuli, quod disertè dicitur v. 7. Nomen *Jeremiæ* errore aliquo insertum credo. Vocem καὶ in hoc sensu frequenter usurpari, abundè tritum est. Occurrit *Ruth* 1. 11. μὴ ἔτι μοι υἱοὶ ἐν τῇ κοιλίᾳ μου, καὶ ἔσονται ὑμῖν εἰς ἄνδρας; *Nunquid ultra filii mihi in ventre meo, qui* [vel & illi] *erunt vobis in viros?* In quo loco videtur esse *Hebraismus*; est enim in *Hebræo* והיו. Sic etiam occurrit 2 *Reg.* 23.29. וילך המלך יאשיהו לקראתו וימיתהו במגדו *Et abiit Rex Josiah in occursum ejus, qui* [vel & ille i. e. *Pharaoh Necho*] *occidit eum in Megiddo.* Reperire est etiam apud Scriptores *Ethnicos*. *Plutarchus* habet in *Timoleonte*, ἐδείκνυον τοῖς στρατιώταις, καὶ εἰς προσευχὴν τῶν θεῶν ἐτρέποντο, *monstrârunt eos militibus, qui* [sive & illi] *ad precandum Deos conversi sunt.* Videre est etiam in recentiore, εὐθὺς γὰρ ἐν προοιμίοις λέγεις, ὦ ἄνδρες Λατῖνοι, καὶ ἐστὶν ἀνοίκειον, *statim enim in proœmio dicis, O viri Latini, quod* [sive & illud] *est inassuetum. Sgurop. Hist. Conc. Flor.* vide *Matth.* 14. 11. *Mar.* 19. *&* 10. *Joh.* 15. 6. 20. 18. *Act.* 6. 6. & alibi.

In Marcum.

MAR. c. 9. v. 22, 23, 24. Ἀλλ' εἴ τι δύνασαι, βοήθησον ἡμῖν σπλαγχνισθεὶς ἐφ' ἡμᾶς. ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, τὸ εἰ δύνασαι; πιστεῦσαι, πάντα δυνατὰ τῷ πιστεύοντι. Interpretes in hoc loco plerumque prætermittunt articulum, τὸ, in quo videtur esse quædam emphasis nullo modo silenda. Nè pereat ergò emphasis, nec syntaxis violetur, distingui velim verba ut suprà, & congruenter verti. *Sed si quid potes, succurre nobis miserescens nostri, Jesus verò dixit ei, si potes? crede tu, omnia credenti possibilia.* Τὸ accipitur hoc loco τεχνικῶς, & præsupponit materiam de qua agitur, nempè quæstionem de potentiâ *Christi*. Pater enim pueri, qui jam antea filium adduxerat ad discipulos, qui eum sanare non poterant διὰ τὴν ἀπιστίαν, *propter inopiam fidei*, ut dixit eis *Jesus*, *Matth.* 17. 14. videtur dubitâsse, num etiam *Christus* eum sanare poterat, ideóque dixit, εἴ τι δύνασαι, *si tu quid potes*, discipuli enim tui non possunt, *miserere nostri*. Cui *Jesus* respondet, illicò corripiens eum cum indignatione propter incredulitatem, ac si diceret, An dubitas utrum ego possum? *si potes*, inquis? *Crede tu*, nec de mea potentiâ despera, *omnia enim credenti fieri possibilia*. Qualia sunt verba ejus ad *Centurionem*, *Matth*. 8. 13. & *ad cæcos*, 9. 28. Atque hunc esse hujus loci sensum sequentia valdè arguunt. Nam continuò pater pueri exclamans cum lachrymis aiebat, *Credo, Domine, adjuva incredulitatem meam.* Unicum hoc erat tempus quo unquam quæstio facta est *Christo* de potentia ejus à quoquam, qui sanari ab eo petiit; vox enim vulgò fuit, Κύριε ἐὰν θέλῃς, δύνασαί με καθαρίσαι, *Domine, si vis, potes*

me

me mundare. Matth. 8. 2. &, *Dic verbum tantùm & sanabitur puer meus.* ibidem 8. De potentiâ nulla quæstio, voluntatem tantùm implorabant, adeò ut non sit omnino mirum *Christum* hoc loco exprobrare patri pueri incredulitatem ejus. Πιςεῦσαι pro accentu potest esse vel *Aoristus* primus vocis *mediæ*, vel *Infinitivus Activæ*, subaudiendo θέλε vel μέμνησο, ut frequenter fieri solet.

Cap. 14. v. 3. Καὶ συντρίψασα τὸ ἀλάβαςρον, *& concutiens ampullam* sive *vas unguentarium.* Quod si fregisset, quomodo potuit effundere? Neque eam fregisse dicitur in *Matth.* Concussit ergò vel conquassavit, ut unguentum gratiorem odorem redderet, vel ut totum effunderet, nec quicquam in imo vasis resideret. Est enim *Συντρίβω concutio. Gloss.vet.* & *συντρίβει, συνθλᾷ*, i.e. *conquassat. Phav.* Ἀλάβαςρον dicitur ἄγγος μὴ ἔχον λαβὰς, *vas quod non habet ansas, quod minimè prehendi potest*, ab α privativâ, & λαμβάνομαι. Est etiam λήκυθος μύρου, *vas olearium*, sive *ampulla unguentaria*, apud eundem.

In Lucam.

LUC. c. 1. v. 54, 55. Ἀντελάβετο Ἰσραὴλ παιδὸς αὐτοῦ μνησθῆναι ἐλέους (καθὼς ἐλάλησε πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν) τῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα. *Et sublevavit filium suum Israel reminiscendo misericordiam (ut locutus est ad patres nostros) Abrahamo & semini ejus in æternum.* Quàm facili remedio ingens curatur solœcismus? semen *Abrahami* sunt fideles. Jam adimpletum est quod prædixit *Mi-*

chæas

cheas iisdem ferè verbis, 7. 20. Δώσεις ἀλήθειαν τῷ Ἰακὼβ, &c. *dabis veritatem Jacobo, misericordiam Abrahamo, quæ jurâsti patribus nostris à diebus antiquis:* & quod prædixit *David*, *Psal.* 98. 3. ἐμνήσθη ἐλέους τῷ Ἰακὼβ &c. *Recordatus est misericordiæ suæ Jacobo, & veritatis suæ domui Israel; viderunt omnes termini terræ salutare Dei nostri.* LXX legunt in *Michæâ*, δώσει εἰς, pro δώσεις; sed hoc fuisse scriptoris vitium nullus dubito.

Cap. 3. v. 19. 20. Καὶ περὶ πάντων: *Et præ omnibus malis quæ fecerat Herodes, addidit & hoc super omnia, & inclusit* Johannem *in carcere:* περὶ πάντων θέλειν, *præ omnibus cupere. Dion. Halic.*

Cap. c. 3. v. 23. Καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος ὢν &c. Hæc verba optimè opinor exponuntur per metathesim, quasi legeretur, Καὶ ἦν ὁ Ἰησοῦς ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα, αὐτὸς ἀρχόμενος ὢν &c. *Et erat Jesus circa triginta annos natus, ipse incipiens existens (ut putabatur) filius Joseph* &c. i. e. ἀρχόμενος βίβλον γενέσεως, *incipiens genealogiam, scilicet* paternam ascendendo, ut maternam recensuit *Matthæus* descendendo; non enim aptè vel significanter dicitur, *Jesus incœpit esse quasi* vel *circa triginta annos natus*, est enim tautologum vel dubium, eò quòd τὸ ὡσεὶ indefinitum tempus significat, videlicet circà, vel pòst, vel antè.

Cap. 6. v. 35. καὶ δανείζετε μηδὲν ἀπελπίζοντες, *& mutuum date nihil inde sperantes.* Nusquam verò apud *Authores* τὸ ἀπελπίζειν in eo sensu reperitur. Meliùs ergò legitur cum *Apostrophe*, μηδέν' ἀπελπίζοντες, & vertitur in *Hebræorum Hiphil, neminem desperare facientes*, ut intellexerunt *Syrus*, *Arabicus*, & *Persicus* interpres.

Quale

Quale est illud in *Matth.* 5. 42. τὸ θέλοντα ἀπὸ σοῦ δανείσασθαι μὴ ἀποστραφῇς, *nè avertas volentem à te mutuari*, i. e. ἀπελπίζειν. In quo sensu habetur verbum *Isai.* 29. 19. οἱ ἀπελπισμένοι τῶν ἀνθρώπων, *desperati homines implebuntur lætitiâ.* Et *Ecclesiastic.* 27.24. ὁ δὲ ἀποκαλύψας μυστήρια ἀπήλπισεν, *qui autem denudavit mysteria, desperavit*, i.e. *desperare fecit*: quale est illud in *Plinio*, lib. 22. c. 24. *Ulcera jam desperantia cicatrice includit*, i. e. quæ medicos faciunt desperare sanationem.

C. 7. v. 30. Τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ ἠθέτησαν εἰς ἑαυτοὺς: vulgari trajectione, *spreverunt voluntatem Dei erga semetipsos, qui eos voluit ad pænitentiam vocari per* Baptistæ *prædicationem & baptismum.*

C. 11. v. 41. Πλὴν τὰ ἐνόντα δότε ἐλεημοσύνην, καὶ ἰδοὺ πάντα καθαρὰ ὑμῖν ἐστιν, *imò quæ intus sunt date eleemosynam, & omnia vobis erunt munda.* ἔνεστιν ἀντὶ τοῦ ἐντὸς ἐστιν, & ἐνεὶς, ἐνδόμυχος. *Phav.* Allusione habitâ ad superiùs dicta, τὰ ἐνόντα sunt, τὰ ἔσωθεν τοῦ ποτηρίου, juxta locum *parallelum. Matth.* 23.26. Καθάρισον πρῶτον τὸ ἐντὸς τοῦ ποτηρίου, ἵνα γένηται καὶ τὸ ἐκτὸς αὐτῶν καθαρόν. *Purga priùs quod intùs est poculi, ut id quoque quod extrà est fiat purum.* Quasi diceret, Vos *Pharisæi*, quidem pulchram præ vobis fertis speciem ad extrà, longas facitis precationes, & datis eleemosynas pauperibus in plateis, intùs vero estis rapinâ pleni. At verò si velitis omnia quæ habetis fieri munda, i.e. accepta Deo, date pauperibus hæc malè parta omnia, τὰ ἔσωθεν, & τὰ ἐνόντα, quæ intùs latent occulta ab oculis hominum, hoc enim est verè purgare interius poculi. Frigidum foret dicere, *Date pro facultatibus*, vel *ex omnibus quæ habetis.* Non ita certè voluit *Dominus.*

minus. Omnia verò ex rapinâ malè parta erant priùs penitùs refundenda, quàm quicquid darent acceptum foret *Deo.*

Cap. 12. v. 49. Πῦρ ἦλθον βαλεῖν εἰς τὴν γῆν, καὶ τί θέλω; εἰ ἤδη ἀνήφθη. &c. *Ignem veni mittere in terram, & quid volo? utinam jam accensus esset. Baptisma autem habeo baptizari, & quomodo constringor usque dum perficiatur?* Vox est turbati animi, cujus parallelum est videre *Joh.* 12.27. *Nunc anima mea turbata est, & quid dicam? Pater libera me ab hac hora, sed propterea veni in hanc horam, glorifica Pater nomen tuum.* Optimè utriúsque loci sensum exprimit *Calvinus* in suo commentario in *Joh.* in verba illa, *Et quid dicam?* quæ idem volunt ac *quid volo? Hìc tanquam sub oculis cernimus, quanti constiterit salus nostra filio Dei, dum in ultimas angustias redactus neque verba invenit quibus exprimat doloris vehementiam, nec consilium secundum hominem. Quod autem unum restat, confugit ad preces, & se liberari à morte postulat. Rursum quia simul videt se æterno Dei consilio destinatum esse victimam pro peccatis: votum illud quod ingens mæstitia expresserat, mox corrigit, & quasi injectâ manu seipsum retrahit, ut totus acquiescat Patris arbitrio.* Εἰ ponitur pro εἴθε, *utinam.* Quo sensu legit *Origenes,* Πῦρ ἦλθον βαλεῖν εἰς τὴν γῆν, καὶ εἴθε δὲ ἐκάη, *Ignem veni mittere in terram, atque utinam jam arsisset,* ut *Interpres.* Sic εἰ sæpiùs accipitur apud Authores *Ethnicos,* ut videre est apud *Stephanum,* & apud LXX, ut *Num.* 14. 2. ἢ ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ εἰ ἀπεθάνομεν, *vel in deserto hoc utinam fuissemus mortui:* & *Jos.* 7.7. καὶ εἰ κατεμείναμεν &c. *Et utinam mansissemus & habitassemus apud Jordanem,* & alibi. Nec multum differt illud *Luc.* 22.42. εἰ βούλει παρενέγκειν τὸ

ποτήριον

ποτήειον τȣ̃το ἀπ' ἐμȣ̃, & *positis genibus precatus est dicens, Pater, Utinam* (ut interpretatur *Grotius*) *velis tansferre hoc poculum à me, veruntamen non mea voluntas, sed tua fiat.* Πῦρ hoc loco denotat, ut videtur 51. διαμερισμὸν, *divisionem,* quia fortè ignis dissipat, alibi *persecutionem,* sive *afflictionem*; idque sæpiùs. *Matthæus* vocat μάχαιραν. 10. 34.

Cap. 13. v. 33. Ὅτι οὐκ ἐνδέχεται, *quia non fieri potest ut Propheta pereat extra Jerusalem.* Atque in eo sensu vox ἐνδέχεται frequenter occurrit apud *Epicurum*; ἔτι τε ἐνδέχεται τὴν σελήνην ἐξ ἑαυτῆς ἔχειν τὸ φῶς, ἐνδέχεται δὲ ἀπὸ τȣ̃ ἡλίȣ: *Fieri etiam potest Lunam habere lucem ex se, fieri autem potest à Sole.* Et quo minus aliter fieri posset, quin Prophetæ perirent omnes in *Hierosolymis,* optimè observavit *Drusius, Prophetas non judicari nisi à Judicibus Sanhedrim, qui Hierosolymæ residebant in exedrâ domûs* [*sanctæ,*] ideóque sequitur, *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis Prophetas* &c.

Cap. 15. v. 4. Οὐ καταλείπει τὰ ἐννενηκονταεννέα, ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ πορεύεται; &c. *Non relinquit nonaginta novem, & vadit in deserto post eam quæ perdita est?* Sic *Matth.* 18. 12. ἐπὶ τὰ ὄρη πορευθεὶς, *profectus in montes quærit eam quæ erravit?* Desertum & montes idem valent. Locus ubi vixit & docuit *Baptista, Matth.* 3. 1. vocatur ἔρημος τῆς Ἰουδαίας, *Desertum Judææ,* & ubi habitavit *Zacharias, Luc.* 1. 39. ἡ ὀρεινὴ, *montana* [*Regio.*]

Cap. 18. v. 7. Καὶ μακροθυμῶν ἐπ' αὐτοῖς; subaudi ἐστι, ut *Vet. Lat.* ἐπ' αὐτοῖς, bifariàm exponitur. Si *Electos* intelligas, vertendum, *Et habebit diu patientiam propter illos?* ἐπὶ enim apud *Grammaticos* cum *Dativo* sæpè significat *propter.*

propter. Quod si verò, *adversarios*, quod nec omnino incongruum, ut etiam videntur fecisse illi qui vertunt, *& in longum differet iram in illos?* reddendum erit, *& patientiam habebit diu erga illos*, nempe *adversarios electorum*, cujus nominis fit mentio v. 3. in parabolâ viduæ, quo modo vertunt aliqui *Ecclesiast.* 35. 18. οὐδὲ μὴ μακροθυμήσῃ ἐπ' αὐτοῖς ὁ Κραταιὸς, *neque patientiam habebit diu erga illos Fortissimus*; intelligendo *Gentes, superbos, & iniquos* qui immediatè memorantur. Vide etiam *Matth.* 18. 26.

V. 8. Πλὴν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐλθὼν ἆρα εὑρήσει τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς; *Verùm cùm filius hominis venerit, an inveniet hanc fidem in hac terrâ?* scilicet *Judaa:* τὴν pro ταύτην, & τῆς pro ταύτης, frequentissimum: τὴν δὲ τὴν χώραν, *hanc verò regionem. Plat. in Timao.* Eminenter dicitur 21. 23. ἔσται γὰρ ἀνάγκη μεγάλη ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὀργὴ ἐν τῷ λαῷ τούτῳ: *Erit enim pressura magna in hâc terrâ* [Judææ,] *& ira in populo isto.* Vide *Matth.* 11.19. Sensus est, cùm filius hominis venerit ad excidium *Hierosolymæ*, [ita enim adventus ejus frequenter intelligitur] an inveniet hanc fidem, i. e. similem in terrâ *Judaa*, nempe fidem quæ obtundet *Deum* precibus, (qualis erat fides importunæ viduæ, quæ tandem exoravit injustum Judicem,) quæ continuò precabitur, & non deficiet, ut præceperat *Dominus* v. 1.

Cap. 22. v. 32. Καὶ σύ ποτε ἐπιστρέψας στήριξον τοὺς ἀδελφούς σου. Fateor sæpissimè in *N. T. Passivum* accipi pro *Activo*, & quandoque, licèt rariùs, *Activum* pro *Passivo*, ut id verò hoc loco fiat, nulla omninò mihi videtur cogere necessitas, cùm propria interpretatio è contrario magis conveniat scopo loci. *Dixit Petro Dominus, Simon, Simon, ecce Satanas expetivit ut te cribraret sicut triticum,*

ego

ego autem rogavi pro te nè fides tua deficeret, & tu aliquando cùm converteris, confirma fratres tuos, i. e. per *trajectionem* valdè familiarem, *cùm tu converteris*, in futuro *Activo Subjunctivo*, *fratres tuos.* Quasi diceret, Ut ego rogavi pro te nè fides tua deficeret, cùm te tentaverit *Satan*, similiter & tu cùm converteris aliquando ad fidem, aliquos è fratribus tuis, [*Apostolus* enim erat ad *Circumcisionem*] confirma eos etiam tuis precibus, nè deficiat fides, cùm tentaverit eos *Satan*: Parem charitatem petit. Ac si legeretur, καὶ σύ ποτε ἐπιστρέψας τοὺς ἀδελφοὺς σου, στήριξον [αὐτοὺ] quod sæpè subauditur. Eadem loquendi formula frequenter occurrit, ut versu 54. συλλαβόντες δὲ αὐτὸν ἤγαγον, pro ἤγαγον αὐτὸν. Comprehendentes autem eum, duxerunt eum, accusativum ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repetendo, vel relativum subaudiendo. Vide *Animad. Act.* 13. 27. Quod si vulgari sensu exponitur, legendum foret propriè in *Passivo*, καὶ σύ ποτε ἐπιστρεφθεὶς, neque verò videtur valdè proprium dicere, *Et tu aliquando cùm conversus fueris*, qui jam anteà certè conversus erat, etsi posteà ceciderit, ut prædixit ei *Dominus.* Nolunt enim, opinor, statuere momentum conversionis *Petri* in gallicinio, quod si ita faciant τὸ ποτε, in vanum dicitur, magis enim [τὸ aliquando] distans tempus innuit, quàm paucarum horarum spatium.

In Johannem.

JOH. cap. 7. v. 22. Διὰ τοῦτο Μωσῆς δέδωκεν, &c. *Propterea Moses dedit vobis*, &c. At sine dubio

dubio, διὰ τῦτο, melius referuntur ad antecedentia, καὶ πάντες θαυμάζετε διὰ τῦτο. Μωσῆς δέδωκεν, &c. *Et omnes miramini propter illud. Moses dedit vobis circumcisionem*, &c. τὸ θαυμάζειν, cum *Præpositione* familiare, ut ἐθαύμαζε διὰ τὴ ἀπιςίαν ἀυτῶν, *& mirabatur propter incredulitatem eorum. Mar.* 6. 6. & alibi. Atque ita cessat omnis disquisitio de insolentiâ phrasis, vel de verborum inconsequentiâ.

C. 11. v. 10. Ὅτι τὸ φῶς ὐκ ἔςιν ἐν ἀυτῷ: *Quoniam lux non est in eo*, i.e. *in mundo. Si quis ambulat in die non offendit*, ὅτι τὸ φῶς τῦ κόσμυ βλέπει, *quia videt lucem mundi*; *at si quis ambulat in nocte, offendit, quia lux non est in eo.* Non enim opinor convenit interpretari de *homine*, ut *doctissimus Beza*, & alii.

V. 33. Ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι, καὶ ἐτάραξεν ἑαυτόν: *Ingemuit spiritu qui turbavit ipsum.* Eadem dicendi formula occurrit sæpius in *N. T.* & etiam apud *Evangelistam*, ut videre est in *animad.* 15. 6. 20. 18. *Apocal.* 1. 6. ex *Hebræorum* idiotismo ut ait *Beza*, quam dum non observant Interpretes, syntaxin etiam turbant, & sensum; ut hoc ipso loco, ἄλογον enim foret dicere, *Jesum turbare semetipsum.* Priore verò sensu omnino idem dicitur 13. 21 ἐταράχθη τῷ πνεύματι, *turbatus est spiritu.*

V. 39. τεταρταῖος γάρ ἐςι, *Est enim quatriduanus.* Non possum quin apponere in hunc locum animadversionem *Quistorpii*, nempè, *Rasim scriptum reliquisse, lege constitutum fuisse, ut Apoplectici non sepelirentur nisi post septuaginta duas horas; idque optimè sancitum esse, eò quia omnes humores perfecerunt tribus diebus motus suos, nempè horis* 72, *unde transactò termino motus humorum, non est quidquam ultrà expectandum.* Atque

D hinc

hinc inferre, *Christum à mortuis suscitâsse Lazarum quatriduanum, ut nullus locus naturaliter speculantibus relinqueretur objiciendi :* qui negâssent fortè miraculum, si ante id tempus eum suscitâsset.

Cap. 13. v, 10. Ὁ λελουμένος οὐ χρείαν ἔχει ἢ τοὺς πόδας νίψασθαι, ἀλλ' ἔστι καθαρὸς ὅλος. *Qui ablutus est, non opus habet vel ipsos lavari pedes, sed totus mundus est.* Quid enim opus est lavare ejus pedes, qui jamjam lavatus totus est à capite ad calcem. Sequitur, *Et vos mundi estis, sed non omnes, sciebat enim quisnam esset qui traderet eum.* Sed hoc non erat quod tum voluit *Jesus*, sed ut ipsos doceret humilitatem suo exemplo, ut patet ex sequentibus. *Ad significandum quod tunc voluit, satis erat pedum lotio. Clarius.*

Cap. 15. v. 6. Ἐὰν μή τις μείνῃ ἐν ἐμοὶ, ἐβλήθη ἔξω ὡς τὸ κλῆμα, καὶ ἐξηράνθη· *Si quis in me non maneat, projicitur forâs, ut palmes qui exaruit.* Habet eandem phrasim *Evangelista*, 20.18. ὅτι ἑώρακε τὸν Κύριον καὶ ταῦτα εἶπεν αὐτῇ, *quod vidisset Dominum* qui *ea sibi dixisset :* ut vertit *Beza* τὸ, καὶ, non solum in eo loco, sed etiam *Luc.* 15. 15. *Act.* 6. 6. 7. 10. & alibi. Vide animad. in *Matth.* 27.10. & *Apocal.* 1. 5. 6. & *Act.* 2. 2.

V. 20. Εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσιν· εἰ τὸν λόγον μου ἐτήρησαν, καὶ τὸν ὑμέτερον τηρήσουσιν. Verbum τηρεῖν, absque dubio non debet hoc loco sumi pro *servare*, vel *custodire* simpliciter, ut vulgò solet, sed in deteriorem partem potius accipi, & videtur poni pro παρατηρεῖν, *insidiosè observare, Anglicè, to watch*, eodem sensu quo dicitur *Luc.* 14. 1. καὶ αὐτοὶ ἦσαν παρατηρούμενοι αὐτὸν, *Et ipsi observabunt eum, And they watched him ;* nempe *ut captarent quod in eo reprehenderent*, ut animadvertit *Stephanus* ; & 20.

20.

20. καὶ παρατηρήσαντες ἀπέστειλαν ἐγκαθέτους, ἵνα ἐπιλάβωνται αὐτοῦ λόγου, *Et observantes eum miserunt insidiatores, ut caperent eum in sermone.* Atque istum hoc loco esse sensum verborum ἐτήρησαν & τηρήσουσιν, valdè innuit quod τὸ, εἰ ἐτήρησαν ita aptè respondeat & conveniat deteriore sensu cum τῷ, εἰ ἐδίωξαν. Clarè verò arguit totius sermonis series, repetendo à versu 18. Εἰ ὁ κόσμος ὑμᾶς μισεῖ, &c. *Si mundus vos odit, scitote quòd me priùs oderit quàm vos. Mementote sermonis quem dixi vobis, Non est servus major Domino, si me persecuti sunt & vos persequentur, si meum sermonem observaverint, & vestrum etiam observabunt. Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum.* Omnia certè in malam partem. Nec est omninò insolens vocis τηρεῖν pro *observare* notio, ut videre est apud *Stephanum.* Exemplum etiam occurrit in *T. V. Ecclesiastæ.* 11.4. τηρῶν ἄνεμον οὐ σπερεῖ, *qui observat ventum non seminabit.* שמר רוח לא יזרע. In quo etiam sensu sæpiùs occurrit vox שמר in *veteri:* ut *Psal.* 56.7. עקבי ישמרו, *vestigia mea observabunt,* τὴν πτέρναν μου φυλάξουσι: & 71. 11. ושמרי נפשי, *& observatores animæ meæ consultant pariter,* καὶ οἱ φυλάσσοντες τὴν ψυχήν μου ἐβουλεύσαντο ἐπὶ τὸ αὐτὸ, *Anglicè, They that lay wait for my soul consult together:* In margine *Heb. watch, or observe.* In quibus utrisque locis æquè legitimè, necnon uno eodémque sensu verti poterat, τηρήσουσιν & τηροῦντες, pro φυλάξουσιν & φυλάσσοντες. Fateor me debere primam notionem hujus animadversionis Eximio viro *Claudio Saravio,* in cujus Epistolis eam repereram.

Cap. 16. v. 26. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐν τῷ ὀνόματί μου αἰτήσεσθε, καὶ οὐ λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα περὶ ὑμῶν. *In illo die in nomine*

mine meo petetis, & non, dico vobis, quod ego rogabo patrem pro vobis, ipse enim pater amat vos, quia vos me amâstis, & credidistis quòd ego à Deo exivi: τὸ, λέγω ὑμῖν, *dico vobis*, respondet utriq; membro, ἀπὸ τοῦ κοινοῦ; quasi diceret, *In illo die, dico vobis, petetis in meo nomine, & non,* vel *sed non quod ego rogabo patrem pro vobis, ipse enim pater* sine mea intercessione *audiet vos,* dummodo in nomine petatis meo, *quia amat vos ideo quia vos amastis me, &c.* vel τὸ, λέγω ὑμῖν, parenthesi includatur.

V. 30. Νῦν οἴδαμεν ὅτι οἶδας πάντα καὶ οὐ χρείαν ἔχεις ἵνα τίς σε ἐρωτᾷ· ἐν τούτῳ πιστεύομεν ὅτι ἀπὸ θεοῦ ἐξῆλθες. *Nunc scimus quod nôsti omnia, nec opus habes ut quis te interroget, propter hoc credimus te à Deo exivisse.* Si quis quærat, quid sibi velit, *non opus habes ut quis te interroget,* retrospiciat versum 19. ubi dicitur *Jesum* cognovisse quòd volebant eum interrogare, etsi tamen dixerunt tantùm inter se, *quid est hoc quod dicit nobis? Modicum & non videbitis me, &c.* Propter hoc nunc ergo aiunt se credere eum à Deo exivisse, quia novit quid ipsi in animo agitarent, nec opus habuit ut illi eum priùs interrogarent; θεοῦ γὰρ εἰδέναι τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας, *Dei enim est scire occulta cordis. Theophylact.*

Cap. 20. v. 17. Μή μου ἅπτου (οὔπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα μου) πορεύου δὲ &c. Et sic legit *Plantini vetus,* & interlinearis cum *parenthesi*; *Noli me tangere (nondum enim ascendi ad Patrem meum) vade autem ad fratres meos, & dic eis, Ascendo ad patrem meum, & patrem vestrum.* Noluit eam in ejus amplexu immorari, sed ut confestim iret ad discipulos, & eos tam beato nuncio, nempe eum nondum ascendisse, sed brevi ascensurum, reficeret, qui proculdubiò manebant omnes perturbati & exanimes.

Cap.

Cap. 21. v. 22. *Et si eum volo manere donec veniam, quid ad te?* Atque hoc sermone innuere voluit *Dominus Johannem* reverà mansurum in vivis donec ipse veniret, sicut ipso facto vixit, nempe ad *excidium Hierosolymæ*, & triginta annos postea, siqua fides Chronologis, in quo numero censendi illi, quos tunc adstantes *non gustaturos mortem affirmat* Jesus, *donec viderent filium hominis venientem in regno suo. Matth.* 16. 28. *De excidio Hierosolymæ* passim intelligitur *adventus* Domini & *regnum* Christi, quod tamen eo tempore non innotuit, *Exiit enim sermo iste inter fratres, discipulum illum non moriturum.* Atque hoc errore seductus *Tertullianus* affirmavit *falsam fuisse spem illorum, qui Johannem in adventum Domini remansurum expectabant,* obiit enim & Johannes.* Non enim intellexit ille de *adventu Domini* in ultionem *Judæorum* ad *excidium Hierosolymæ*, sed de ultimo in extremum judicium.

In Acta Apostolorum.

ACT. cap. 1. v. 4. Παρήγγειλεν αὐτοῖς ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ πατρὸς, ἣν ἠκούσατέ, μου. Verba hæc vertuntur rectiùs qvàm vulgò solent sine supplemento salvâ syntaxi, & accommodo sensu in hunc modum. *Præcepit eis, nolite ab Hierosolymis discedere, sed expectate promissionem patris, quam audistis, mei.* Eundem habemus sensum ferè ipsissimis verbis in loco *parallelo Evangelii Luc.* 24. 49. *Et ecce ego mittam promissionem* πατρὸς μου, *patris mei in vos, vos autem residete in civitate, quoad usque induamini virtute ex alto.* vide etiam *Joh.* 14. 26. 15. 26. Violenta verò

est constructio, μου pro περὶ μου, Elleipsi etiam valdè familiari *Infinitivus* usurpatur pro *Imperativo*, subaudiendo vocem θέλετε, vel simile, antè τὸ χαίρειν, & τὸ πενθεῖν. Qualia exempla sunt frequentissima apud *Phocilidem*, in unoquoq; ferè carmine.

Μὴ πλουτεῖν ἀδίκως, ἀλλ' ἐξ ὁσίων βιοτεύειν.
Ἀρκεῖσθαι παρεοῦσι, καὶ ἀλλοτρίων ἀπέχεσθαι,
Πᾶσι δίκαια νέμειν, &c.

Nè ditescas injustè, sed ex justè partis vive.
Esto contentus præsentibus, & ab alienis abstine,
Omnibus justa tribue.

Necnon etiam in *N. T. Rom.* 12. 14, 15. Εὐλογεῖτε καὶ μὴ καταρᾶσθε, χαίρειν μετὰ χαιρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων. *Benedicite & nolite malè dicere, gaudete cum gaudentibus, flete cum flentibus.* vide etiam *Ruth* 1. 6. *Matth.* 5. 39. *Luc.* 5. 14. *Act.* 23. 22. & 24.

Cap. 1. v. 25. Σὺ Κύριε καρδιογνῶστα πάντων, ἀνάδειξον ἐκ τούτων τῶν δύο ἕνα, ὃν ἐξελέξω, λαβεῖν τὸν κλῆρον τῆς διακονίας ταύτης καὶ ἀποστολῆς, ἐξ ἧς παρέβη Ἰούδας, πορευθῆναι εἰς τὸν τόπον τὸν ἴδιον, i. e. εἰς τὸν τόπον τὸν ἴδιον τοῦ Ἰούδα, vel εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ. Atque ἴδιον hoc loco posse accipi pro αὐτοῦ, clarè indicat *Oecumenius* in expositione sua in hæc verba, τόπον δὲ ἴδιον, ἤτοι ἀγχόνην καλεῖ, &c. ἢ ὅτι, τοῦ Ἰούδα ἐξαπωσμένου, οὗτος ἴδιον ἐστιν, ὁ ἐκείνου λαμβάνων ἐπισκοπήν. *Locum suum, vel suspendium nominat, &c. vel quoniam Juda lapso* vel *amoto, ille qui accipit ejus Episcopatum, habeat ejus locum.* Nec quid aliud potest hoc loco *Oecumenii*, τὸ ἴδιον, significare, quàm τὸν ἴδιον τόπον, *locum ejus*, in quem oportuit *Matthiam* succedere, ut ex his ipsis verbis rectè animadvertit *Clarius*. *In locum suum, si ad Judam referas, videtur*

detur intelligere laqueum, quo se dignum judicavit ob proditionem, sin ad Matthiam, intellige Episcopatum cui successit, i. e. *Apostolatum*, nondum enim constituti erant Episcopi, nisi Episcopatum munus intelligas. *Suus* pro *ejus* frequentissimè usurpat *Cicero*, idque *Græcorum imitatione* affirmat *Budæus*, *Suus enim non modò* τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ, *sed etiam* τὸ ἴδιον αὐτοῦ *significat, & utroque modo accipitur apud Græcos*, ut οἱ sæpissimè pro *sibi*, & pro *ei*. *Bud.Com. pag.* 28. Adeò ut genuina interpretatio sit hujusmodi. *Tu Domine, qui corda nôsti omnium, ostende ex his duobus unum quem elegeris accipere sortem hujus ministerii & Apostolatûs, à quo descivit Judas, ut adeat locum ejus*, nempè ut is quem elegeris, succedat in locum ejus qui descivit, i. e. in locum *Apostolatûs Judæ*. Πορευθῆναι ἐις τὸν τόπον, est eadem phrasis ac πορέυεσθαι ἐις τὰ κλήματα apud *Demosthenem*, quam *Budæus* interpretatur, *Hæreditatem adire*; *Hæreditatem* enim *adire* apud *Ciceronem*, est *Hæreditatem subire* vel *suscipere, & se hæredem profiteri*, ut rectè exponit noster *De sacra Quercu*, Anglicè *To enter upon, or to take upon one the inheritance*. Atque hæc interpretatio mihi videtur rationi magis consona, quàm eorum, qui interpretantur de ipso *Judâ*, quasi *Lucas* vellet ipsum abiisse *in locum suum*, nempè ut volunt in *Gehennam*. Non enim credo aliquid ejusmodi unquam in animum ascendisse *Evangelistæ*, suspicio verò cum *Chrysostomo*, τὸ φιλόσοφον τοῦ ἀνδρὸς, πῶς οὐκ ὑβρίζει, &c. *prudentiam viri, quomodo non dicit contumeliam, non insultat, &c.* Quod planè arguit eum non sensisse *Lucam* in inferos adjudicâsse *Judam*, quid enim magis contumeliosum dixisset *Lucas*, quàm eum abiisse *in locum suum*, si intelligas *Gehennam*? Neque fuit

Historici

Historici vel *Evangelistæ* suam sententiam adeóque severam interponere, sed *Judam* reliquisse judicio *Dei*; satis erat ei rem de facto enarrâsse, ut promiserat in initio Evangelii, καθὼς παρέδοσαν ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται &c. *sicut tradiderunt nobis, qui ab initio fuerunt spectatores*, vel *oculati testes*, &c. Quem verò spectatorem dixeris *Judæ* in inferis?

Cap. 2. v. 2. Καὶ ἐγένετο ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος ὥσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας, καὶ ἐπλήρωσεν ὅλον τὸν οἶκον οὗ ἦσαν καθήμενοι. *Et factus est repentè de cœlo sonus tanquam irruentis vehementis flatus, & replevit totam domum ubi erant sedentes*. Τὸ, καὶ, hoc loco primo intuitu, etiam & Grammaticè copulat τὸ ἦχος, & ἐπλήρωσεν: Sed certè flatus intelligitur qui replevit domum, & non sonus; ἐπλήρωσε δὲ ὅλον τὸν οἶκον ἡ πνοὴ κολυμβήθρας τάξιν ἀναπληροῦσα, ἐπεὶ καὶ ἐπήγγελτο αὐτοῖς, ἐν πνεύματι βαπτισθήσεσθε καὶ πυρί: *Replevit domum totum flatus* sive *spiritus, Baptisterii sive lavacri vicem supplens, quoniam promissum erat illis, baptizabimini in Spiritu & igne. Græc. Schol.* Ideóque *Beza* pro more suo, pro *& replevit*, vertit, *qui replevit*. Eadem enim est loquendi formula cum ea quam adnotavimus *Matth.* 27. 10. *Joh.* 15. 6. *Act.* 6. 6. & alibi. *Anglicus* subaudit αὐτὴ, *And it filled all the house where they were sitting.*

V. 27. Ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδου, &c. *Quoniam non derelinques animam meam in Hade, neque dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Prius membrum spectare videtur animam, quæ non in statu mortis derelicta erat, ἐν ταῖς ὠδῖσι τοῦ θανάτου, ut v. 24. i. e. ἐν δεσμοῖς, *in vinculis* ut *Athanasius, Beza* & alii, *in receptaculis illis ubi piorum animæ reservantur donec*

nec coronam accipiant, ut *Augustinus*, sive *in medio umbræ mortis ubi animæ mortuorum erunt*, ut *Irenæus*, sive εἰς ᾅδου, quo eum descendisse vel migrâsse edocti sumus *symbolo Apostolico*, sive in *Paradiso* cum anima latronis, quæ omnia idem volunt. Non enim video cur non & in hoc sensu accipiatur *Paradisus*, ab *Hebræâ* voce פרד *separavit*, i. e. *locus separatus*, ut sunt àmœnitatis causâ horti vel vivaria, in quibus ad voluptatem arbores & plantæ excoluntur, sive aluntur feræ, cujus amœnitatis gratiâ vox ista sensum hunc obtinuit apud *Græcos* & *Hebræos*, apud quos frequentissimè vocatur גן ערן. Neque est terminatio vocis פרדס apud *Hebræos* adeò insolita, apud quos ejusmodi *anomala* sunt frequentia, ut eam opus sit debere *Persis*. Licèt enim fortè *Nehemias* eam à *Persis* mutuari poterat, qui in aulâ vivebat *Persicâ*, *Solomonem* tamen certum est, qui eâdem voce usus est in *Ecclesiast.* & in *Cantic.* multis retrò ante *Nehemiam* sæculis, *Hebræâ* scripsisse *dialecto*, nec quidem reor omninò usum esse *Persicâ*. Utcunque verò id sit, fas esse reor dicere, pios qui in statu mortis sunt esse in *Paradiso*, in quocunque loco separatos, atque in eo loco non esse relictam animam *Christi*. Posterius verò membrum spectare videtur corpus, quod non sensit corruptionem ut cætera humana corpora; in quo sensu interpretatur *Psalmistam Petrus*, v. 31. ὅτι οὐ κατελείφθη &c. *Quoniam non relicta est anima ejus in Hade, neque caro ejus vidit corruptionem.* Planè distinguens inter *animam* & *carnem*, quasi de industriâ, nè quis hoc ad sepulchrum *Christi* tantùm spectare putet, ut quidam volunt, qui vocem ᾅδου nihil aliud significare dicunt. *Perversissimum* verò *est*, ut *Tertullianus* De Carne Christi, *ut carnem nominantes animam intelligamus*

mus

mus, & animam significantes carnem interpretemur &c. Nec minus planè distinguit *Athanasius*, Οὔτε γὰρ θάνατος &c. *Neque enim mors prævaluit ut sibi subjiceret humanam ejus animam, ut vinculis detineret, nec corruptio per tyrannidem invadens in ejus corpus vim suam excercebat ad putrefactionem.* Rectè *Hilarius. Humanæ ista lex necessitatis, ut consepultis corporibus ad inferos animæ descendant. Quam descensionem Dominus ad consummationem veri hominis non recusavit.* Et proculdubiò iste fuit finis verborum *Petri*, ut probaret resurrectionem Christi,neque eum fuisse relictum in statu mortis. At verò sunt non pauci qui prorsus negant ullum esse hujusmodi locum vel receptaculum animarum, affirmantes,piorum animas immediatè post separationem à corpore migrare in cœlos, etiam in tertium cœlum aliqui. Quorum ego affirmationem nec Scripturis, nec authoritate, nec ratione niti arbitror. Allegant inter alia, *Hodie mecum eris in Paradiso.* At eo die non fuit *Salvator* in cœlo, nisi loquantur vel sentiant æquivocè, nondum enim ascendit vel humano corpore vel animâ, quantum Scriptura vel ratio docet. Fuit ergò *Paradisus* locus aliquis alius, nimirum *Hades*, in quo pro brevi tempore detenta est ejus anima , & in quem descendit, ut se hominem esse ostenderet, & in quo fuit eo die unà cum ejus animâ, anima etiam Latronis, ubi illa quidem cum reliquis piorum defunctorum animis (exceptâ *Salvatoris*) requiescit in ultimum diem resurrectionis. Rectè *Drusius*, *Paradisum à cœlo distingui,quòd ille sit receptaculum animarum post vitam, cœlum autem recipiat post judicium extremum.* Nec *solebant* (ut observavit *Grotius*) *Christiani veteres hunc sive statum sive locum medii temporis inter hanc vitam & resurrectionem*

cœli

cœli nomine appellare. Urgent alii illud *Ambrosii, Christum introitu suo aperuisse credentibus regnum cœlorum*, nec antea quidem Patres participes esse factos promissionis, à morte verò & ascensione *Christi* eos unà cum eo ascendisse in cœlos ibique consummatos, scilicet quoad animas in cœlum receptas, quæ ante ascensionem *Christi* non ascenderant. Fateor equidem *Christum* aperuisse credentibus regnum cœlorum, (non tamen eorum sensu,) clausum enim erat anteà universo mundo, nisi *Judæis*, nunc verò ab ejus passione & ascensione patet cuilibet intranti, ita ut cuivis hominum, qui in ipsum crediderit, liceat in id perrumpere. At vero, ut occurram argumento, ubinam erant obsecro Patrum animæ antequam cum *Christo* ascenderent, ut aiunt, in cœlos? ubicunq; enim illæ fuerint, ratio suadet, nec Scriptura negat, eodem loci fuisse animam *Christi*, & ubi anima *Christi*, anima fuit & *Latronis*. Nondum verò ascenderant, nec certè erant in cruciatûs loco, non enim Latroni fuisset solatium, quod opinor intendebat *Christus*, si dixisset ei, *hodie mecum eris in cruciatûs loco*, erant ergò in loco tertio quietis aliquo. In quo si remanere dicamus omnium piorum defunctorum animas in novissimum diem, quid indè periculi, quid incommodi? Si, inquam, credamus, nec credamus ampliùs, unam omnibus manere resurrectionem in ultimo die, & patribus & nobis, in quo die nos cum illis perfectè consummabimur, interim verò universas piorum animas esse in manu Dei, εἰς τὸ ὀφειλόμενον αὐτοῖς τόπον, *in loco iis debito*, ut in Epistola *Polycarpi* ad *Philippenses*. Estque illud *interim* si cum æternitate compares, millies millies vel puncto minus. Sed reprimo me, Quæstio ista severiorem fortè disquisitionem postulat, prolixa

lixa magis quàm ut his anguſtiis terminetur, Quæſtio tamen, quam neque Scriptura uſpiam explicitè, neq; generale aliquod Concilium in utramvis partem pro articulo fidei definivit, antequàm id fecerat *Convocatio Dublinenſis* 1615. Quæ tum pro articulo fidei ſtatuit, *Poſt finem hujus vitæ animas filiorum Dei immediatè recipi in cœlos*, &c. de induſtriâ fortè ut ocurrerent *Romanorum* Lymbo. Neque hæc dixiſſem, niſi quòd adeò multi ídque adeò mordicùs teneant dogma iſtud pro articulo fidei, damnantes univerſos, qui aliter ſentiunt ac ipſi, impietatis & hæreſeωs, atq; etiam hæc verba mihi ita viderentur explicita, ut quodam modo manu ducerent in ſenſum quem propoſui, licèt rariùs eo nomine à quoquam animadverſa. Placet mihi admodum modeſtia *Calvini* in hoc ipſo argumento, ubi agens de animabus fidelium, earúmque ſtatu & loco poſt hanc vitam, *Valdè* (inquit) *ſe torquent multi, diſputando quem locum occupent piorum animæ, & an cœleſti fruantur gloriâ, necne, atqui ſtultum & temerarium eſt de rebus incognitis altiùs inquirere, quàm Deus nobis ſcire permiſit:* & alibi in locum *Evangelii* de *Latrone* & *Paradiſo. De loco Paradiſi curiosè & argutè diſputandum non eſt, nobis ſufficiat, quicunque fide inſiti ſumus in Chriſti corpus, eſſe ejus vitæ participes, ac ita poſt mortem beatâ ac lætâ quiete fruituros, donec in ſolidum pateſiat in Chriſti adventu cœleſtis vitæ gloria.* In qua ſententiâ ego lubens acquieſco, tutum eſſe arbitrans quod ſentio, *vero ſimile* cum *Petro Martyre*, rationi conſonum, nec Scripturæ abſonum. Vide *Uſſerium* contra Jeſuitam de Limbo Patrum versùs finem, ſive per totum: & *Montacutium* in Apparatu ad *Origenes* Eccleſiaſticas, pag. 49. 50. &c.

V.30. Τὸ κατὰ σάρκα ἀναστήσειν τὸν Χριστὸν, &c. Τὸ, hoc loco sumitur τεχνικῶς, vel, ut dicunt, *materialiter*, & materiam denotat jurisjurandi quod juravit *Davidi* Deus, nempe τὸ ἀναστήσειν κατὰ σάρκα, &c. *ex fructu lumbi ipsius resurgere facturum Christum in carne, ut sederet super solium ejus.* Atque hoc ipsum est τὸ ζητούμενον, quod *Apostolus* probare contendit, nempè *Christum* resurrexisse in carne, quod ex contextu abundè manifestum est. *Præscius enim locutus est* περὶ ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, *de resurrectione Christi, v.* 31. quod idem etiam affirmat versu immediatè proximo. Ut omninò vox ἀναστήσειν non debeat intelligi de *Christi adventu*, sed de *resurrectione ejus in carne*, atque ita affirmat *Beza* τὸ ἀναστήσειν, *meliùs præsenti argumento quadrare, si de resurrectione Christi accipiatur, quàm si ad adventum referas.* Si verò τὸ ἀναστήσειν melius quadrat resurrectioni, multò magis τὸ κατὰ σάρκα ἀναστήσειν, *in carne facturum resurgere.* Τὸ κατὰ frequenter hoc sensu usurpatur, ut κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν, *in Antiochia*, *Act.* 15.25. κατὰ καιρὸν, *in tempore*, *Rom.* 5.6. ἔμειναν κατὰ χώραν, *manserunt in agro*. *Phav.* κατὰ, ἀντὶ τοῦ, ἐν. *Hesych.*

Cap. 3. v. 18, 19, 20, 21. Ὁ δὲ Θεὸς, ἃ προκατήγγειλε διὰ στόματος πάντων τῶν προφητῶν αὐτοῦ, παθεῖν τὸν Χριστὸν, ἐπλήρωσεν οὕτω (μετανοήσατε οὖν καὶ ἐπιστρέψατε εἰς τὸ ἐξαλειφθῆναι ὑμῶν τὰς ἁμαρτίας) ὅπως ἂν ἔλθωσι καιροὶ ἀναψύξεως ἀπὸ προσώπου τοῦ κυρίου, καὶ ἀποστείλῃ τὸν προκεκηρυγμένον ὑμῖν Ἰησοῦν Χριστὸν, ὃν δεῖ οὐρανὸν μὲν δέξασθαι ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως πάντων. *Deus autem, ea quæ prænuntiavit per os omnium Prophetarum Christum perpessurum, implevit ita (pœnitemini igitur, & convertimini, ut deleantur peccata vestra) ut veniant*

tempora

tempora refrigerii ab ira Domini, & miserit qui vobis prænuntiatus est Jesum Christum, quem oportet quidem cælum recipere usque ad tempora consummationis omnium quæ Deus locutus est per os omnium sanctorum suorum à sæculo Prophetarum. *Parentheses* ejusmodi frequenter interveniunt in *N.T.* ut *Joh.*1. 14. *Luc.* 1.55. 2.34, 35. *Col.*3. 15, 16. *Apoc.*2.9. & alibi. ὅπως ἂν, ἀντὶ τοῦ ἵνα. *Bud.*& sic sæpiùs vertitur in *N.T.* ut *Matth.*6. 5. ὅπως ἂν φανῶσι, *ut appareant*, *Luc.*2.35. ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν, *ut revelentur*, & alibi. Ἀπὸ προσώπου, rectè *ab irâ*: sic πρόσωπον Κυρίου ἐπὶ ποιοῦντας κακὰ, *facies Domini super facientes malum.* 1 *Pet.*3. 12. *Facies Domini*, h. e. *ira Domini. Drus.* אף enim, apud *Hebræos*, significat *faciem & iram.* Χρόνων ἀποκαταστάσεως, *tempora consummationis*; ἀποκατάστασις τελείωσις. *Hesych.* & *Phav.* Sic *Oecumenius*, ἀποκαταστῆναι δεῖ, φησι, καὶ εἰς πέρας ἐλθεῖν ἅπαντα καὶ τότε ἐλεύσεται: *Oportet, inquit, consummari, & ad finem venire omnia, & tunc veniet*; nempè judicare vivos & mortuos.

Cap. 7. v. 4. Κἀκεῖθεν, μετὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸν πατέρα αὐτοῦ, μετῴκισεν αὐτὸν εἰς τὴν γῆν ταύτην &c. *Et inde postquam mortuus est pater ejus, transtulit illum in hanc terram, in qua vos nunc habitatis.* Haud parùm vexavit *Interpretes*, *Stephanum* hic dicere, *Deum* transtulisse *Abrahamum* è *Charran* post mortem *Patris*, eò quòd dicitur *Gen.*12.4. *Abrahamum* exivisse è *Charran* anno ætatis 75. c. 11. 26. natum fuisse *Tharæ* 70. & v. 32. *Tharam* fuisse annorum 205 cùm moreretur; exinde enim sequitur, *Tharam* supervixisse decessum *Abrahami* è *Charran* 60 annos. Ut hunc ergo nodum solvant recentes ferè omnes & *Chronologi* & *Interpretes*, cæteris omnibus explosis

plosis

plosis sententiis, volunt *Abrahamum* fuisse natum *Tharæ* anno ætatis 130, & non 70, ut opinati sunt multi è veteribus; annis enim 130 si addas 75, quæ ætas erat *Abrahami* cùm egrederetur è *Charran*, incides in verum annum mortis *Tharæ*. Atque ut hanc opinionem tueantur, aiunt, non necesse est ut ex *Gen.*11.26. intelligatur *Abrahamum* esse natum *Tharæ* 70, at verò *Tharam* eo ætatis anno incœpisse esse patrem; non enim expressè dicitur eo ipso anno natum esse *Abrahamum*, at verò *Tharam* vixisse annos 70, & genuisse *Abrahamum*, *Nahorem*, & *Haranem*, ex quo concludi nolunt *Abrahamum* fuisse fratrem natu maximum, quia prior nominatur, sed aiunt esse potiùs verisimile eum fuisse ætate minimum. Atque ut hanc sententiam adhuc firmiorem reddant, argumentum struunt ex suis suppositis, quo absurdum conantur impingere aliter sentientibus; viz. si *Abrahamus* fuerat filius natu maximus, tum *Sara* uxor ejus, filia fratris sui *Haranis*, & nisi decennio ipsi junior, *Gen.*17.17. necessariò nata est *Harani* octavo ætatis anno, quod ridiculum foret dicere. Ut verò hoc argumentum priùs diluam, primò, non video cur concedatur *Saram* fuisse filiam *Haranis*: neque enim adhuc finita est illa quæstio. Quis enim legit *Gen.*20.12. *verè soror mea est de patre, sed non de matre*, quin confidenter statuit *Saram* fuisse sororem *Abrahæ*, & filiam *Tharæ*, sed non ex unâ eâdémque sorore? præsertim tam solenni affirmatione additâ, ut seipsum à suspicione falsiloquii liberaret. Unde *Hieronymus* post alteram verborum expositionem, addit, *sed quia in Hebræo habet, Verè soror mea est, filia patris mei, sed non filia matris meæ, magis sonat quòd Abrahæ soror fuit, in excusationem ejus dicimus, nec dum illo tempore tales nuptias*

esse

esse prohibitas. Ut etiam *Doctores Hebræi* inter sex genera injustæ copulationis illud unum statuunt, *cum sorore uterinâ.* Immò *Musculus* magis adhuc rotundè agit; *Omnia hæc commenta simplicitas Hebraica respuit; quid enim necesse est torqueri in re tam clarè expressâ? Verè, inquit, soror mea est, filia patris mei, & nè uterina putetetur, addit, & non filia matris meæ, ut manifestum sit natam esse Saram Terah patri Abrahæ ex aliâ uxore, quam eâ unde sustulit Abrahamum.* Addi potest ex *Eusebio.* ὁ δὲ Ἀβραὰμ λαμβάνει παρὰ τοῦ πατρὸς γυναῖκα τὴν Σάῤῥαν: *Abrahamus verò à patre accipit uxorem suam Saram*, non ab *Harano.* Atque hinc apparet quæstionem istam nondum esse finitam. Detur verò, *Saram* fuisse *Ischam*, & filiam *Haranis*, quid impedit quin *Haran* esset 40 annorum senex cùm nasceretur *Abrahamus*? Et tum quàm facilè poterit *Sara* esse filia *Haranis*, & nisi decennio *Abrahamo* junior? nec absurdum sequatur illud, *Haranem* fuisse nisi octo annorum senem cùm nata esset *Sara*? Nam licèt Scriptura dicat, *Tharam vixisse* 70 *annos, & genuisse Abrahamum, Nahorem, & Haranem*, non ergo necessariò sequitur *Tharam* eo tempore incœpisse esse patrem, non magis quàm *Tharam* eo anno genuisse omnes, quod credo nemo sanus affirmaverit, vel *Noah* incœpisse esse patrem, cùm dicitur *Gen.* 5. 32. fuisse *quingentorum annorum filius, & genuisse Sem, Cham, & Japhet.* At certè est multò magis vero simile, *Tharam* incœpisse esse patrem circa 30 ætatis annum, & circa id tempus genuisse *Haranem*, quo tempore progenitores ejus incœperunt esse patres, & quo tempore *Cainan* (quem interposuit *Lucas*) ipsi nuperi *Chronologi* statuunt incœpisse gignere filios; *Haranem* aio, eò quòd ipse videtur frater natû maximus;

maximus, ſi & *Nahor* & *Abraham* utrique duxerint filias ejus. Si verò *Haran* natus erat *Thara* 30, oportuit eum eſſe annorum 40, cùm naſceretur *Abraham Thara* 70; & ſi *Sara* nata eſſet *Harani* anno ætatis 50, quod adeò fas & aptum eſt conjicere, oportuit eam eſſe *nonagenariam*, cùm *Abrahamus* fuerit *centenarius*. Adeò ut argumentum illud ab abſurdo utrovis modo concidat. Atque hujus opinionis, quæ mihi videtur ſatis probabilis, & valdè æqua, anſam *Joſephus* præbuit, *Antiq. Jud. lib.* 1. ubi expreſsè affirmat *Abrahamum* eſſe natum *Tharæ* 70, ſeorſim verò habuiſſe fratres *Nahorem* & *Haranem*, nullo reſpectu ad eorum ætatem habito, quaſi quovis alio tempore potuiſſent naſci, etiam antè patris 70. Mentio enim ibi fit eorum tantùm, quia in ſuccedente hiſtoriâ nominantur. Quod etiam, ſalvâ reverentiâ, pari modo intelligendum reor de *Patriarchâ Noah*, nempè, illum quingenteſimo ætatis anno genuiſſe *Semum*, nec quidem eo anno incœpiſſe eſſe patrem, *Semum* verò habuiſſe fratres *Japhet* & *Cham*, qui quovis alio tempore potuerunt naſci, etiam longo fortè temporis ſpatio ante *Noæ* quingenteſimum, nominati tantùm *Gen* 5. 32. ut ſunt *Nahor* & *Haran*, *Gen*. 11. 26. eò quòd de iis fit mentio in ſequenti hiſtoria. Argumenta pro utrâque ſententiâ ſunt ejuſmodi. Primò, *Semum* anno *Noæ* quingenteſimo fuiſſe natum arguit, eò quòd ætatem ejus, ut etiam *Abrahami* oportuit eſſe fixam, in cujus progenie tendens ad *Abrahamum civitatis Dei ordo dirigitur*, ut eſt in *titulo c*. 10. *lib*. 15. *Aug. de Civit. Dei*. Objicitur verò *Semum* non potuiſſe naſci *Noæ* quingenteſimo, propterea quòd dicatur *Gen*. 11. 10. *Semum fuiſſe centum annorum filium, & genuiſſe Arphaxad* שנתים *duobus*

E *annis*

annis post diluvium, unde colligunt *Noah* genuisse *Semum* anno ætatis, 502. Quod etiam monuit *Scaliger Can. Isag. lib. 3. Sciant verò studiosi quosdam biennium plus quàm nos ab Adam ad Exodum putare, idque propter natalem Arphaxad, qui contigerat anno secundo Diluvii. Nos non omisimus quidem illum annum, sed annum 500 Noa, & 1656 Diluvii currentes accipimus.* Demonstrationis gratiâ, pone natum esse *Noah* die primo mensis primi, (ut ineunte anno natum ferè omnes dicunt) & quingentesimo ætatis anno genuisse *Semum*, quatuordecim fortè dies antequam expleretur annus, & tum oportuit *Semum* esse centum annorum filium, quatuordecim diebus antequam expleretur annus *Noæ* sexcentesimus, adeò ut cùm exsiccatum est Diluvium, & egressus est *Noah* ex arcâ, *anno sexcentesimo primo vitæ suæ, secundo mense, & vicesimo septimo die mensis, Gen. 8. 14.* erat tum *Semus* centum annorum quatuordecim dierum, unius mensis, & viginti septem dierum, i. e. centum annorum & 71 dierum filius; quo vicesimo septimo die si *Semus* primùm (ut par est & fas conjicere) operam incœpit dare liberis post diluvium, potuit tum ab eo die nasci *Arphaxad* secundùm tempus vitæ 280 dierum spatio, quibus si addas 71, reliquum ætatis *Semi* post centesimum jam numeratum, erunt in toto 351, adeò ut supererunt centesimi anni vitæ *Semi* adhuc currentis, demendo 351 ex diebus 365 integro spatio anni, dies 14. Ideóque non importunè quingentesimum annum *Noæ* currentem accepit *Scaliger*, atque ὀρθῶς dicitur secundùm planam Scripturæ literam. *Et Semus erat centum annorum filius, & genuit Arphaxad secundo anno post diluvium.* At verò objicitur, *Arphaxad* natum esse duobus annis post Diluvium

um, neque enim aliud significare volunt τὸ שנתים. Quid verò velit τὸ שנתים, rectè, opinor, interpretati sunt LXX, δευτέρῳ ἔτει, quos secutus *Augustinus* & *Scaliger*, *secundo anno Diluvii*, sive *post Diluvium*. Si enim ab *Orbe condito* ad *Diluvium*, ut fatentur ferè omnes, secundùm computum *Hebraicum* numerantur anni 1656, & à *Diluvio* ad *Abrahamum* natum, posito eum natum *Tharæ* septuagesimo, 292, necesse est ut primus annus 292 annorum incipiat à *Diluvio ingruente*, & consequenter annum 1657 ab *Orbe condito*, in quo dicimus natum esse *Arphaxad*, oportet esse secundum post *Diluvium*; adeò ut neque etiam annum *Diluvii* 1656 importunè *currentem* accepit *Scaliger*. Intellexit enim ille *Diluvium* incœpisse secundo mense anni 1656 *à conditu mundi*, utrum verò id acciderit millesimo, sexcentesimo, quinquagesimo sexto vel septimo, unum idémque est nobis, quoad institutum nostrum, qui hoc tantùm petimus, *Arphaxad* fuisse natum secundo anno post *Diluvium*, numerando à *Diluvio ingruente*, & non duobus completis annis post *Diluvium exsiccatum*. Si quis persistat adhuc dicere τὸ שנתים non rectè explicari, præter ipsam demonstrationem in quæstionem vocat judicium LXX, & virorum quos omnis ætas novit & agnoscet doctos, necnon morem loquendi apud *Hebræos*, de quo videre licet quæ animadvertimus in *Matth*. 2. 16. Quod si verò stricto, ut volunt, sensu accipiatur τὸ שנתים, & reddatur *duobus annis*, erit *Arphaxad* natus duos ferè menses intra duos expletos annos. Et quidni locutus fuerit *Moses* οὐκ ἀκριβῶς, sed ὁλοσχερῶς, numero completo fortè posito pro fracto; ut *etiam apud Demosthenem & Plautum talentum numerari videmus, ubi non exiguus*

us drachmarum numerus deest vel superest. Et vulgatissima est hæc numerandi κατάχρησις, ut observavit *Scaliger.* Imò apud *Mosem* certissimè frequens ; quis enim imaginatur vixisse *Patres* omnes totos præcisè rotundos annos, nec ullos menses, vel ullos dies suprà vel infrà ? Quid ergo juvat ita Ecclesiæ *Dei* turbare chronologiam, & *sacræ Scripturæ* literam convellere, cùm quod Scriptura dicat ita in promptu est demonstrare,& licitè fieri posse & probabiliter esse factum ? Et si hæc sint vera, quomodo secundo loco dici potest, *Noah* incœpisse esse patrem quingentesimo ætatis anno ? Si enim *Semus* erat natus *Noæ* quingentesimo ætatis anno, & *Japhet* erat natu major, ut rectè vertunt *Pagninus*,LXX,& *Paraph.Chald. Gen.* 10. 24. (rectè aio ; si enim voluisset *Moses Semum* ætate grandiorem, dixisset certiùs אחי הגדול יפת, & non אחי יפת הגדול) ac etiam *Cham* filius חקטן, *minor*, ut disertè nominatur, *Gen.* 9. 24. i. e. *Japheto* minor,quod etiam confirmat inter alios *Josephus Antiq. Jud. l.*1.*c.*7. ubi vocat *Semum* τρίτον *tertium filiorum Noæ*, & *Schindlerus* vir in sacris judicii non vulgaris, qui *Chamum* ait, *secundum filium Noa,& non minimum sed Sem*, (ut utar ipsius verbis) *Pentaglot. in voce* קטן, quomodo, ut jam anteà dixi, dici potest *Noah* quingentesimo anno incepisse esse patrem, cùm ita manifestè evincitur, & *Japhetum* & *Chamum* esse anteà natos ? Neque verò est credibile, saltem non probabile, eum non anteà incepisse esse patrem, quam ætas jam inceperat defecisse ; multò magis sonat vero simile, eum incepisse esse *Patrem* circa idem tempus quo etiam *Progenitores* sui inceperunt gignere filios, fortè circa centesimum & octogesimum ætatis annum, circa quod tempus *Methuselah* genuit

Lamech,

Lamech, & *Lamech* genuit *Noah*. Neque verò si *Noah* quingentesimo inceperit esse *Pater*, & *Semus* foret filius tertius, vel natu minimus, potest ullo sensu dici *Semum* centesimo ætatis anno genuisse *Arphaxad*, *duobus annis* vel *secundo anno* post *Diluvium*, sed tertio, nisi quis velit omnes tres natos intra biennii spatium, quod mirum foret asserere. Sed nimia est hæc digressio, etsi tamen necessaria. Ut redeam ergò ad rem ipsam, mihi videtur eorum ratiocinatio ita à ratione abhorrere, ut ei nullo modo possim acquiescere. Primò enim quòd *Abrahamum* volunt natum esse *Thara* 130, parùm est in se probabile. Cur enim adeò miraretur *Abraham*, ac si ratio certaret cum fide, filium sibi nasci centenario, si natus fuisset ipse patri suo ætatis anno 130? At verò objectionem istam (etsi reverà sit ἀναντίῤῥητος) nè flocci quidem faciunt. Mirum *Patriarchæ*, aiunt, non rectè intellectum: respiciebat enim uxorem suam tantùm, & non seipsum, cùm ita apud se loqueretur *Abraham*. Desierant *Saræ* fieri muliebria, in eo mirum; habuit verò *Abraham* filios ex uxore juvene 37 annos postea. Jtáne verò? At quid tum respondent *Paulo*? *Rom.* 4. 19. Οὐ κατενόησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ἤδη νενεκρωμένον, *Non consideravit corpus* suum *jam emortuum*: & *Heb.* 11. 12. Διὸ καὶ ἀφ' ἑνὸς ἐγεννήθησαν καὶ ταῦτα νενεκρωμένου, &c. *Quocirca & ex uno* [masculini generis] *orti sunt eoque emortuo tanquam sidera cœli*? E quibus locis collatis concludit *Estius*, *Satis ex his liquere*, *Scripturam non solùm in Sara ponere miraculum, sed etiam in Abraham*. Quid etiam *Musculo*? *Certè negari non potest ista verba Abrahami exprimere quandam senilis & emortui corporis considerationem tam in Abrahamo quàm in Sara*. Quid *Ambrosio*? *Non dubito quod facias*,

cias, ut & centum annorum seni dones filium, & Naturæ auctor Naturæ metas relaxes. Quid *Chrysostomo*? ὑπὲρ φύσιν ἀνθρωπίνην τὰ ἐπαγγελθέντα· καὶ ὁ πατριάρχης ὑπὸ τοῦ γήρως λοιπὸν ἀνενέργητος ἦν, καὶ πρὸς παιδοποιΐαν ἄχρηστος. *Supra humanam naturam promissa; erat enim Patriarcha præ senectute propè impotens, & ad filiorum procreationem omninò inutilis.* Quoad verò generationem filiorum ex secunda uxore 37 annos postea, Quidni *Naturæ Auctor Naturæ metas relaxet*? Quidni Divino miraculo vires reparet & restituat jam emortui, & faciat eum revigescere, quem prædixerat futurum patrem multarum gentium? Secundò, nec cum ratione convenit, *Mosem* ætatem *Abrahami*, à qua pendet tota Chronologia *Ecclesiæ Dei*, velle ita in incerto relinquere, ut eam non liceret nisi per conjecturam expiscari vel extorquere. *Quem quæso in finem* (verba sunt *Langii* in re quidem alia, ejusdem verò naturæ) *hæc à Mose perscripta sunt, nisi ut temporum constaret ratio? Propter hoc ergo Moses tempora apposuit, ut veritas manifestior esset.* Ut verò fiat veritas manifestior quoad Chronologiam *Ecclesiæ Dei*, quod præcipuè hoc loco intendebat *Moses*, cujus ætatem oportuit esse magis accuratè certam, *Abrahami* an *Tharæ*? Notitia natalis *Abrahami* erat quidem necessaria, sed non ita erat mortis *Tharæ*. Quomodo constabit etiam certa temporum ratio, quæ à conjectura, eâque parùm probabili, certè disputabili tota pendet? Cùm verò habes tempus natalis & decessus *Abrahami* è *Charran*, habes certam rationem temporum, in qua poteris tutò acquiescere. Tertiò, *Abrahamum* non fuisse natum *Tharæ* 70, est contra sententiam veterum ferè omnium gentium. Testimonia libet aliquot hìc apponere.

Primum

Primum erit quod jam anteá nominavi ex *Josephi*, Θάῤῥος μὲν ἑβδομηκοστῷ ποιεῖται τὸν Ἄβραμον· *Thara 70 genuit Abrahamum*; & pauló pòst, Ἄβραμος δὲ εἶχεν ἀδελφοὺς Ναχώρην καὶ Ἀράνην· *Abrahamus verò habuit fratres Naborem & Haranem.* Ex quo manifestè patet, quid *Judæi* senserint *Josephi* tempore, quicquid de eâ re recentiùs scripserint, & quod ipse opus suum senserit fixam statuere ætatem *Abrahami* per se separatim, de ætate *Naboris* & *Haranis* non sollicitus. Aliud est testimonium *Nicephoræ Patriarchæ* antè *Eusebii* tempora; Θάρας γενόμενος ἐτῶν ο̅ γεννᾷ τὸν Ἀβραάμ. *Thara septuagenarius genuit Abrahamum.* Præter ipsius *Eusebii* judicium passim in suis *Chronicis*, necnon & *Latinorum*, ut colligere est, ex *Augustini de Civit. Dei. lib.16.c.* 10. & 15. & in *Quæst. super Genesim.* Nec est contemnendum testimonium & judicium docti *Arabis*, *Gregorii Abul Pharajii*, *Hist.Dynast.* *Tareh filius Nahur. Natus est illi Abraham, cum esset secundùm utramque simul sententiam 70 annorum, & ab hoc tempore convenit inter duos computus* LXX & *Hebræorum.* Quomodo verò convenit, si de tempore nativitatis *Abrahami* discrepat? Propter has ergo rationes & testimonia non possum assentiri judicio eorum qui *Abrahamum* volunt nasci *Tharæ* 130. Quid igitur restat, si natus sit *Abrahamus Tharæ* 70 secundùm Scripturæ literam, & egressus è *Charran* post mortem patris anno ætatis suæ 75, nisi ut mortuus sit *Thara* 145 annorum tantùm senex? faciunt enim 70 & 75, 145. quod quidem multò magis convenit quàm *Hebræa* lectio. Vix enim credibile, *Tharam* supervixisse ætatem patris *Nahor* 57 annos, vixit enim ille nisi 148, cùm jam ætas hominum cœperit decrescere, nec quisquam succedentium

cedentium

cedentium *Patriarcharum* eam ætatem, viz. 205 annorum, attigerit, qui tamen omnes benedictionem & promissiones acceperunt, cùm dicatur *Tharam serviisse Diis alienis*, *Jos.* 24.2. Et si credatur *Suidæ*, fuit ipse ἀγαλματοποιὸς, *factor imaginum.* Nec Scriptura de conversione ejus usquam explicitè quicquam dicit, licet tamen charitas & ipsa ratio suadent credere, eum non in *idololatria* perstitisse usque ad summam senectutem, quia egressus est cum *Abrahamo* è *Chaldæorum Ur*, ut iret in terram *Chanaan*, & cum eo simul commoratus est in *Charran* usque ad diem mortis; at non longævitatis tantæ supra patrem & posteros gratiam tamen apud *Deum* meruisse. Adeò ut lectio vulgaris ista, *Tharam* mortuum esse 205 annorum senem, fit ferè æquè ἀσύστατος, ac illa etiam in Hebræo, 2 *Chron.* 22. 2. (licèt tamen sint aliqui qui omnia salvent) *Et regnavit Achaziah filius quadraginta duorum annorum*, quo concesso, oportuit eum esse seniorem patre, cui successit, qui obiit natus annos quadraginta, quæ est etiam contra fidem *Interpretum Syriac. Arab.* & *Græcorum*, qui omnes legunt, ut etiam legitur parallelo loco, 2 *Reg.* 8. 26. *Regnavit Achaziah filius duorum & viginti annorum*; nisi quod *Romana Græca Editio* legat tantùm εἴκοσι, *viginti.* Vel ut ista, quæ est etiam numeralis, *Gen.* 2.2. *Complevitque Deus* ביום השביעי *In die septimo opus suum quod fecerat.* Quisnam enim adeò *Mazoræ* tenax, qui non in hoc loco agnoscit σφάλμα, & fatebitur deberi legi ביום הששי *Et perfecit Deus in die sexto opus suum quod fecerat, & requievit in die septimo*, (ut sequitur) *ab omni opere suo quod fecerat*; ut habent *Codex Samaritanus*, *Syrus*, & universi *intepretes Græci.* Et quid ni liceat eâdem lege & licentiâ

qua

quà illi negant *Abrahamum* natum esse *Tharæ* 70 secundùm Scripturæ literam, et receptam sententiam veterum, colligere ac etiam æquè confidenter affirmare, *Tharam* fuisse cùm moreretur nisi 145 annorum senem, præsertim cùm in majorem fidem, præter rationem ipsam, habeamus testem apud *Eusebium*, plusquam mille & trecentorum annorum senem *Chronologiam Samariticam*, Θάῤῥα γενόμενος ἐτῶν ō γεννᾷ τὸν Ἀβραὰμ καὶ ἐπέζησεν ἔτη οε μέχρις οε ἔτους Ἀβραάμ. *Thara cùm esset 70 annorum genuit Abrahamum, & supervixit annos 75, usque ad 75 annum Abrahami*, cum qua perfectè quadrat *Pentateuchus Samaritanus. Gen.* 11.32. *Et fuerunt dies Tharæ centum & quadraginta quinque anni, postea mortuus est Thara in Haran.* Et quidni testis *Samariticus* sit testis bonæ fidei in re etiam ita probabili? Quid periculi, si admittatur mendum vel lapsus in *Hebræo*? Imò nonne est necesse, ut id fiat in locis suprà nominatis? Quod si ergo liceat & æquum sit emendare in iis, quid ni idem fiat etiam in ætate *Tharæ*, sensu emendationem æquè postulante? Verba sunt *incomparabilis Capelli*, in *Criticis* suis *sacris*; *Non pauca esse* ἀδιάλακτα ἄπορα *in Bibliis Hebræis, quæ vix aliâ ratione solvi aut conciliari possunt, quàm admittendo levem in sacro codice lapsum emendandum.* Quod quo minùs fiat in hoc ipso loco ætatis *Tharæ*, cùm lectio ista *Samaritani Codicis* ita bellè conciliat *Stephanum* cum *Mose*, & *Mosem* cum seipso, (si enim cum eo legas *Tharam* fuisse tantùm 145 annorum senem cùm moreretur, aptè congruunt, *Abrahamum* esse natum 70 anno *Tharæ*, & exiisse è *Charran*, ubi mortuus erat *Thara*, anno ætatis 75, & *Deum* transtulisse eum post mortem patris in terram *Chanaan*) unicum tantùm equidem video

obstaculum

obstaculum, quod etiam ibidem animadvertit *incomparabilis vir. Religio est vel latum pilum à codicibus Hebræis, ut Rabbinorum curâ nobis transmittuntur recedere*, vel *ipsorum lectionem vitii arguere*. Et si ita stat sententia, præstat cum *Scaligero* nodum hunc solvendum relinquere, dum *Elias* venerit. Sciendum verò interim, dum nimis strictè adhæretur *Mazorethis*, certissimum esse, *Interpretes* in innumeras impegisse inextricabiles controversias, quæ, si admittatur in illis mendum, vel ex *Samaritano* vel ex LXX facillimè emendari & conciliari poterint sine ullo fidei prœjudicio. Et quid ni admittatur mendum vel varia lectio in Veteri, pari modo quo admittimus in Novo?

V. 15, 16. Κατέβη δὲ Ἰακὼβ εἰς Αἴγυπτον καὶ ἐτελεύτησεν αὐτὸς καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν. Καὶ μετετέθησαν εἰς Συχὲμ, καὶ ἐτέθησαν ἐν τῷ μνήματι ὃ ὠνήσατο Ἀβραὰμ τιμῆς ἀργυρίου παρὰ τῶν υἱῶν Ἐμμὸρ τοῦ Συχέμ. *Et descendit Jacob in Egyptum, & defunctus est ipse & patres nostri, & translati sunt in Sichem, & positi sunt in sepulchro quod emit Abraham pretio argenti à filiis Emmor patris Sichem.* Versio ista hunc locum variis fecit obnoxium erroribus. Primò enim implicat à connexione copulativæ [καὶ] *Jacobum* unà cum *patribus* deportatum sive translatum fuisse in *Sichem*, cùm ex Scriptura pateat *Jacobum* diu antè exitum ex *Ægypto*, deportatum & sepultum esse à *Josepho*, & *senioribus Israel in spelunca agri Macpelah, quam emerat Abraham cum agro in possessionem sepulchri ab Ephron Hethæo, Gen.* 50. 13. Proximo loco affirmare videtur, quod disertè est contrarium authoritati veteris, *Abrahamum* emisse locum sepulturæ à filiis *Emmor* patris *Sichem*, cùm quem ille emerat, ab *Ephrone Hethæo*, emerit, *Jacob* verò à filiis *Emmor*. Ultimo

loco

loco necessariò innuit, patres reliquos sepultos fuisse in *Sichem*, cùm, siqua rationi fides, sepulti fuerint in eodem loco, in quo sepulti erant eorum patres, nempe in *Hebrone*. Nam, ut jam antea dixi, *Jacob* certè sepultus est in spelunca agri *Macpelah*, quam emit *Abraham* cum agro ab *Ephron Hethæo* in possessionem sepulchri (procul dubio pro familiâ suâ) prout ipse *Jacob* dixerat ad *Josephum*, *Non sepelias me in Ægypto, sed dormiam cum patribus meis, & auferes me de hac terra, condésque in sepulchro majorum meorum. Gen.* 47. 30, 31. *Ubi sepelierunt Abrahamum & Saram uxorem ejus, ubi sepultus est Isaac cum Rebecca conjuge sua, ubi & Lea condita jacet. Gen.* 49. 31. Et ubi *Jacob* & *Leah* ambo sepulti sunt, & *Jacobi* patres & matres, etiam plusquam probabile est, & filios suos omnes etiam esse sepultos, *Josepho* tantùm excepto, qui sepultus est in *Sichem*, secundùm juramentum quod cepit à filiis *Israel*, *Gen.* 50. 25. *In parte agri quem emerat Jacob à filiis Emmor patris Sichem centum novellis ovibus, & fuit in possessionem filiorum Joseph. Josh.* 24. 32. Et quod huic conjecturæ omninò possit reponi, nil equidem reperio præter testimonium *sancti Hieronymi*, qui in *Epitaphio Paulæ* ait, *fratres Josephi sepultos esse in Sichem.* Sed cum reverentiâ liceat tanti viri testimonio opponere illud *Iosephi*, qui *lib.* 2. *Antiq. Iud.* expressè affirmat, *Josephi fratres mortuos in Ægypto, & eorum corpora filios & nepotes in Hebronem* (nempè in speluncam agri *Macpelah, hæc est Hebron, qui confirmatus est Abrahæ in possessionem monumenti à filiis Heth. Gen.* 23. 19, 20.) *relata sepelivisse*; *Josephi autem ossa translata esse in Chananæam per Hebræos cùm ex Ægypto migrarent, sic enim jurejurando eos obstrinxerat Josephus*, secundùm quod

quod ſepulta ſunt in *Sichem*, ut jam antea dictum. Neque fuit ab officio vel ratione alienum, ut priùs ſepelirent *Joſephi* oſſa in *Sichem*, vel honoris causâ, eò quòd fuerit totius *Ægypti* præfectus, atque inde ad *Hebronem* deportarent reliquorum patrum oſſa ſepelienda in *Hebrone*. Et ſi libranda teſtimonia, quamvis in quæſtione fidei crediderim *Hjeronymo*, in re tamen *Hiſtoriæ*, quæ etiam nationem ſuam tangit, & de qua de induſtriâ ſcripſit, fidem *Joſepho* potiùs adhibendam ſentio, præſertim cum propriùs ad Scripturæ mentem & rationem acceſſerit. Ut ergo præveniatur, in quem tam ſumus proni, error primus, verba velim in hunc modum verti, ſaltem intelligi, *Et deſcendit Jacob in Ægyptum*, καὶ ἐτελεύτησεν αὐτὸς, *& defunctus eſt ipſe*, *& patres noſtri* (repetendo ἐτελεύτησαν in plurali, quod neceſſariò faciendum, ut conſtructio fiat) *defuncti ſunt*, *& tranſlati ſunt in Sichem*, i. e. *Patres* noſtri, & non *Jacob*. Et ut concilientur τὰ δυσνόητα poſteriora, verti velim & diſtingui in hunc modum: καὶ ἐτέθησαν ἐν τῷ μνήματι (ὃ ὠνήσατο Ἀβραὰμ τιμῆς ἀργυρίου) παρὰ τῶν υἱῶν Ἐμμὸρ τοῦ Συχέμ. *Et poſiti ſunt in ſepulchro (quod emit Abraham pretio argenti) à filiis Emmor patris Sichem.* Atque hâc verſione, quæ certè eſt in ſe legitima quoad *Grammaticam* vel uſum loquendi, nulla vis omninò fit veritati hiſtoriæ; nec enim affirmat poſitos fuiſſe patres in ſepulchro quod emit *Abraham à filiis Emmor*, quod adeò Scripturæ veteri eſt contrarium, nec ſepultos fuiſſe in agro *Sichem*; ſed potiùs innuit, ipſos priùs deportatos eſſe in *Sichem*, & deinde poſtquam *Joſephi* oſſa priùs (ut par erat) ibi fuiſſent condita, à *Sychemis* vel *ab agro Sichem*, quod unum & idem eſt, tranſlatos eſſe & ſepultos in ſepulchro, *quod emit Abraham pretio argenti*,

nempè

nempè ab *Ephrone* in *Hebrone*, secundùm testimonium *Josephi*, rationem,& Scripturam. Neque est versio ista omninò insolens, vel nova. Παρὰ enim cum *Genitivo* propriè significat motum à personâ, κίνησιν ἀπὸ ἐμψύχων. Cùm ergo lectio vetus & versio sit ita dura & inconcinna, ut nullo modo possit conciliari, nisi crassâ aliquâ emendatione textûs, sobriis & doctis perpendendum submitto, an non satius & magis æquum sit hanc interpretationem admittere, etsi magisteriali authoritate destitutam, quàm, ut solemus, fugere ad remedia ita violenta. Neque sum solus sine teste, adstipulatur nobis *De Dieu*, vir inter primos doctus, cùm dicat, παρὰ τῶν υἱῶν Ἐμμὸρ τοῦ Συχέμ, *Non esse construendum cum ὠνήσατο, sed cum ἐτέθησαν, quam sententiam ob Josephi authoritatem* agnoscit *apud se potiorem esse.*

V. 19. Οὗτος κατασοφισάμενος τὸ γένος ἡμῶν ἐκάκωσε τοὺς πατέρας ἡμῶν τοῦ ποιεῖν ἔκθετα τὰ βρέφη αὐτῶν εἰς τὸ μὴ ζωογονεῖσθαι. Verba hæc à nullo interprete, quem hactenus vidi, vertuntur commodè. Vix enim crediderim *Hebræos* ita omnem exuisse humanitatem, ut ipsi suos exponerent infantes, nè servarentur vivi. Nec quicquam tale narrat *Moses* in *Exodo*, at *Pharaonem præcepisse populo suo (obstetricibus Hebræis renuentibus exequi mandata ejus, quoniam timebant Deum)* disertè hisce verbis; *omnem filium qui nascitur Hebræis*, εἰς τὸν ποταμὸν ῥίψατε, *projicite in flumen &c.* Ita ut ad veriorem sensum concilientur hæc verba, credo multò rectiùs verti, *Hic circumveniens genus nostrum afflixit patres nostros, faciendo projici infantes eorum, nè servarentur vivi.* Ἔκθετα apud *Suidam*, ἐκρειπτόμενα, *projecta*, τοῦ ποιεῖν ἔκθετα, idem ac si diceres, ἐκθεῖναι, *projiciendo*, vel *faciendo projici.* Reperire

rire est eandem phrasim, 1 *Reg.* 17. 20. σὺ κεκάκωκας τοῦ θανατῶσαι τὸν υἱὸν αὐτῆς: *Tu afflixisti viduam faciendo mori filium ejus. Ruth.* 1.6. ὅτι ἐπέσκεπται κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ τοῦ δοῦναι αὐτοῖς ἄρτους. *Quod visitaverat Dominus populum suum dando eis panem:* & *Psal.*78. 18. καὶ ἐξεπείρασαν τὸν θεὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν τοῦ αἰτῆσαι βρώματα ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν: *Et tentârunt Deum in cordibus suis petendo cibum animabus suis.* Ac si ita vertatur *Luc.* 1.54,55. commodiorem, opinor, reddet sensum; ut etiam v. 76,77. προπορεύσῃ γὰρ πρὸ προσώπου κυρίου, ἑτοιμάσαι ὁδοὺς αὐτοῦ, τοῦ δοῦναι γνῶσιν σωτηρίας, &c. *Praibis enim ante faciem Domini parare vias ejus, dando cognitionem salutis populo ejus in remissione peccatorum ipsorum.*

V. 45. Ἣν καὶ εἰσήγαγον διαδεξάμενοι οἱ πατέρες ἡμῶν, &c. *Quod etiam patres nostri accipientes successivè alius ab alio introduxerunt cum Jesu in possessionem gentium.* Διαδέχομαι, τὸ, διὰ πολλῶν ἐρχόμενον ἀφ' ἑτέρου εἰς ἕτερον ἐπ' ἐμὲ ἥκον δέχομαι. *Phav.*

C.10.v.36,37,38. Τὸν λόγον, ὃν ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ (οὗτός ἐστι πάντων κύριος) ὑμεῖς οἴδατε, τὸ γενόμενον ῥῆμα καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας, ἀρξάμενον ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, μετὰ τὸ βάπτισμα ὃ ἐκήρυξεν Ἰωάννης, Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρὲτ, ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ θεὸς, &c. Τὸ sumitur τεχνικῶς, vel appositivè, Antè Ἰησοῦν, cum *Syro* subaudi κατὰ. *Ubique enim locus est Accusativo, si intelligas* κατὰ. *Verbum quod misit filiis Israel, annuncians pacem per Jesum Christum (hic est omnium Dominus) vos nôstis, verbum scilicet quod fuit per totam Judæam, initium sumens à Galilæa post baptisma quod prædicavit Johannes de Jesu Nazareno,*

quomodo

quomodo unxerit eum Deus spiritu sancto, &c. Vos nôstis, i. e. famâ accepistis, non ignoratis utpote rem adeò vulgatam.

C. 13. v. 20. Καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ἔτεσι τετρακοσίοις καὶ πεντήκοντα ἔδωκε κριτὰς ἕως Σαμουήλ. *Porro quadringentis & quinquaginta annis dedit eis Iudices.* Ut *Syrus*, & *Arabs*, & alii. Verùm locus iste, ut ait *Scaliger*, *est crux Chronologorum*, dicas & *Interpretum*, inter quos haud pauci tuentur hanc versionem, quâ usus est *Syrus* & *Arabs*; quam etiam pro viribus defendit *Beroaldus*, *lib.* 3. *c.* 4. nec sine applausu, addendo in suâ computatione Chronologicâ annos *Oppressorum* numero annorum *Iudicum*, qui initium sumentes à tempore quo *Cushan-rishathaim* opprimere incœpit *Israelem*, *Iud.* 3. 8. faciunt exactum numerum quadringentorum & quinquaginta annorum usque ad *Samuelem*. Felix quidem & speciosa est inventio. Verùm præter exceptiones justas, quæ huic computo possunt objici, eò quod tempus *Seniorum*, qui judicabant *Israelem* immediatè post *Ioshuam*, non in eo comprehenditur, quos negari non potest fuisse *Iudices*, etiamsi quàm diu non patet ex Scripturâ; *Eusebius*, ait, *Traditionem dedisse eis octodecim annos*, *Africanus triginta* tribuit: verùm quàm longo vel brevi tempore utcunque fuerit, auget certè numerum quadringentorum & quinquaginta annorum, ita ut numerus iste non sit adeò exactus ut *Beroaldus* voluit; & præterquàm etiam quod viginti anni *Samsonis*, in quibus judicavit *Israelem* in diebus *Philistinorum*, in quorum manus dedit *Deus Israelitas* spatio quadraginta annorum, sint ex iis deducendi, quod computationem ejus etiam reddit vanam, ipse sibi *Beroaldus* objectionem fecit nullâ arte diluendam; atque ea est hujusmodi,

Posito,

Posito, *tempus ab exitu ex Ægypto usque ad inchoationem structuræ templi, fuisse quadringentorum & octoginta annorum*, ut disertè dicitur 1 *Reg.* 6.1. *Qui numerus omninò retinendus, nisi totam sacram Chronologiam subvertere malimus*, ut inquit *Beza*, si *Iudicibus* demus annos quadringentos & quinquaginta, *Mosi* in deserto quadraginta, *Iosbuæ* octodecem, (nec quisquam dat pauciores, *Samueli* & *Sauli* quadraginta, *Davidi* triginta, & *Solomoni* antè inchoatam structuram templi quatuor, erunt in toto (nec supputamus tempus *Seniorum*) 582 anni. Adeò ut secundùm sui ipsius objectionem, sit planè impossibile temporibus *Iudicum* tribuere 450 annos. Sed ut rem salvet, *Ut Apostoli memorata supputatio intelligatur, animadvertendum* ait, *quosdam annos bis repeti, & iteratò dici, quemadmodum afflictionum anni dicti sunt comprehendi debere, & ad eam summam referri quâ dicitur pax fuisse & quievisse terra à prœliis. De quo nihil sollicitus Apostolus eam summam retulit, quam sigillatim sumpti omnes isti numeri, quos exposuimus eundo per singula capita libri Judicum* constituunt. Sed has considerationes unquam in *Apostoli* mentem ascendisse vix credibile, multò minùs *Apostolum* contra ipsam scientiæ lucem voluisse numerare annorum summam, quæ constare non potuit cum scriptura veteri. Egregium certè id fuisset scandalum *Iudæis*, quibus non ignoti vel inobservati temporum erant computi. Cùm ergò interpretatio ista tot exceptionibus sit obnoxia, sine injuriâ fas est aliam exquirere, neque occurrit nobis aliâ magis sana, quàm eorum qui hîc volunt intelligi, non quàmdiu, sed quando *Deus* dedit illis *Iudices*, ideóque distinguunt & referunt verba illa [καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ἔτεσι τετρακοσίοις

καὶ

καὶ πεντήκοντα] ad verba præcedentia, *v.* 17. nempè ad tempus quo *Deus* populi *Israelis* elegit patres eorum; adeò ut debuerint verba distingui & verti in hunc modum. *Et postea ferè vel circiter quadringentis & quinquaginta annis*, i. e. per *Metathesim*, & *ferè vel circiter quadringentis & quinquaginta annis posteà, dedit eis judices*; in quo sensu legunt *Lat. Vet.* & *Æthiop.* Tempus verò hoc, in quo *Deus* potest dici elegisse patres quasi quadringentis & quinquaginta annis ante tempus *Judicum* ab iis computatur à nato *Isaaco*, in quo *Deus* verè dicitur elegisse *Patres*. Dixerat enim *Abrahamo Deus*, *In Isaaco vocabitur semen tuum*, Et ut computus iste magis fiat planus, *à nato Isaaco* aiunt *ad natum Jacobum sunt anni* 60, *inde ad introitum in Ægyptum* 130, *inde ad exitum* 210, *inde ad introitum in terram Chanaan* 40, *inde ad distributionem terræ*, quo tempore incœperunt esse *Judices*, 7, *qui simul faciunt* 447 *annos*, i. e. *circiter* vel *ferè* 450, desunt enim solummodò tres. Et si computus incipiat ab anno præcedente, nempè ab *Isaaco* promisso, cùm diceret *Abrahamo Deus*, *Sara uxor tua pariet tibi filium vocabisque nomen ejus Isaac, & constituam pactum meum illi in fœdus sempiternum, & semini ejus post eum*. *Gen.* 17. Quo tempore *Deus* fortè dicitur æquè, si non magis propriè, elegisse patres, anni erunt 448, anno adhuc altero propriore ad numerum *Apostoli*, adeò ut deerint tantùm duo. *Reverendissimus* verò & *Doctissimus Usserius* noster, *à nato Isaaco ad distributionem terræ*, (quod *evenisse* ait *annis post electionem Patrum circiter* 450) numerat annos 452, & alii *propemodùm*, si non *exactè* 450. Ex quo fas opinor est conjicere, propter hanc temporis incertitudinem, *Apostolum* ejus circumstantiam expres-

ſiſſe particulâ indefinitâ, ὡς, *circiter quadringentis & quinquaginta annis.* Ideóque non inopportunè *Scaliger* in notis in *Euſeb. Chronic. pag.* 255 ait. *Ego ſapientiſſimè ab Euſebio dictum puto,* τὸ Ἀπόστολον οὐκ ἀκριβολογούμενον εἰπεῖν, ἀλλὰ ὀλοσχεροῦ κοινότερα, *ut ſit numerus pro numero ex quotidiano uſu, quo ὁλοσχερῶς οὐκ ἀκριβῶς aliquam ſummam enunciamus. Sic apud Demoſthenem & Plautum talentum nominari videmus, ubi non exiguus drachmarum numerus deeſt vel ſupereſt. Et vulgatiſſima eſt hæc numerandi* κατάχρησις.

V. 27. Οἱ γὰρ κατοικοῦντες ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτῶν, τοῦτον, ἀγνοήσαντες καὶ τὰς φωνὰς τῶν προφητῶν τὰς κατὰ πᾶν σάββατον ἀναγινωσκομένας, κρίναντες, ἐπλήρωσαν. Vertendum per Hyperbaton, quaſi legeretur, Οἱ γὰρ κατοικοῦντες ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτῶν, τοῦτον κρίναντες, ἀγνοήσαντες καὶ τὰς φωνὰς τῶν προφητῶν τὰς κατὰ πᾶν σάββατον ἀναγινωσκομένας ἐπλήρωσαν. *Qui enim habitabant in Jeruſalem, & principes eorum hunc condemnantes, ignorantes etiam voces Prophetarum quæ unoquoque legebantur Sabbato, impleverunt.* Similes implicitas & perplexas trajectiones videre eſt apud *Demoſthenem,* quibus eum *uſum fuiſſe* affirmat *Stephanus ad venuſtatem ſermoni conciliandam,* & apud *Platonem,* quale eſt illud in *Phædro,* ἀληθῆ, ἔφη, λέγεις, ὁ Σωκράτης, ὦ Κέβης, *Vera dicis O Cebes, inquit Socrates* Quod loquendi genus & imitari & affectare videtur *Cicero*; *Noli inquit mirari Africanus. O magnam inquit artem Brutus,* Vide *Bezam* in *Act* 24. 22. vide etiam *Joh.* 13. 8. 1 *Cor.* 10. 27. *Phil.* 1. 21 *Jac* 2. 1. 3. 3. & alibi.

V. 41. Ἴδετε οἱ καταφρονηταὶ καὶ θαυμάσατε καὶ ἀφανίσθητε, &c. *Lucas* nec *Hebræa* nec *Græca*

ta laudat κτ πόδα, propiùs verò accedit ad *Interpretes Græcos*, quos salvo sensu contraxit. Apud eos enim legitur, Ἴδετε οἱ καταφρονηταὶ καὶ ἐπιβλέψατε, καὶ θαυμάσατε θαυμάσια, καὶ ἀφανίσθητε. *Videte contemptores & resipiscite, & admiramini mirabilia, & disperdimini*; ut *Interpres. Hebræum* verò, ראו בגוים והביטו והתמהו תמהו *Videte in gentibus* (i. e. vos qui estis inter *Gentes*,) *& aspicite, & attoniti estote, obstupescite*, ut *Pagninus*. Ubi verbum תמהו, pro possibili errore literarum bis à *Græcis* videtur reddi; postquam enim pro vulgari lectione vertissent θαυμάσια, opinantes, opinor, non benè convenire unam eandémque vocem repetitam, addiderunt etiam τὸ, ἀφανίσθητε, existimantes fortè pro תמהו, debuisse legi חסהו, errore proclivi satis ob literarum similitudinem; quæ vox significat, *latibulum quærite*, & admodùm quadrat cum voce ἀφανίσθητι; ἀφανίζειν enim apud *Hesychium* est σκεπάσαι, *tegere*, vel *abscondere*. Sic apud *Plutarchum*, ἀφανίζειν οὐ θέλει τὸ ἀληθές, *non vult tegere veritatem*; &, οἱ γὰρ ἔλαφοι κατορύττουσι καὶ ἀφανίζουσι κατὰ τῆς γῆς ὅταν ἐκπέσῃ τὸ κέρας, *Cervi quando decidit cornu defodiunt, & abscondunt sub terra*. Sic *Job* 22. 20. vocem כחד quæ significat, *abscondit*, LXX vertunt ἀφανίζει; in quo sensu ἀφανίσθητε videtur hoc loco aptiùs verti. *Videte contemptores, & obstupescite*, vel *& attoniti estote*, & *abscondimini*, sive *latibula* vobis *quærite*. Est enim חסות, vel מחסה, propriè *latibulum*, vel *receptaculum, ubi quis tutus est contra cæli, aliásve injurias*, ut *Schindlerus*. Atque ita debere intelligi valdè innuit, quòd versio ista magis convenit cum scopo loci, quàm vel *evanescite*, vel *disperdimini*, quæ quid sibi velint non adeò est in

promptu dicere; præcipuè si erratum sit à *Mazorethis*, legendo בגוים *inter Gentes*, pro בוגדים καταφρονηταὶ, *contemptores*, ut est propter similitudinem literarum ד & ו certè possibile,& in hoc loco *Habak.* videtur plusquàm probabile. Non enim alloquitur *Propheta Gentes*, sed *Judæos*, quos omninò tangit sequens sermo, super quos in ipsorum diebus superventura fuit devastatio quam prænunciat,captivitas nempè *Babylonica*, de qua vide quid locutus fuerit *Dominus* 2 *Reg.* 21. 13,14. Qui optimo etiam jure vocantur בוגדים, καταφρονηταὶ, *contemptores*, qui *perverterunt judicium*, & *lacerârunt legem Dei*, ut vertunt aliqui, ideóque non sine causa jubentur aspicere, & attoniti mirari opus *Domini* quod facturus erat in diebus eorum, & seipsos tegere à venturâ irâ. Atque nè hoc fatum jam in ipsos superveniat, *Judæos* hoc loco cavere jubet *Apostolus*, excidium *Hierosolymæ* horrendum præsignificans.

V. 48. Καὶ ἐπίστευσαν ὅσοι ἦσαν τεταγμένοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, *Et crediderunt quotquot erant præordinati ad vitam æternam*,ut *Vetus. Ordinati*, ut *Beza*, eodem tamen sensu. Dura verò & insolens est illa versio, neque quadrat, ut haud pauci sentiunt, cum Scriptura. Quid ni ergò, ut saltem locus iste nil momenti afferat tam controverso sensui, de quo nunquam erit, usque dum *Elias* venerit, disputandi finis, distinguantur & vertantur verba ista potiùs in hunc modum: καὶ ἐπίστευσαν, ὅσοι ἦσαν τεταγμένοι, εἰς ζωὴν αἰώνιον, *Et crediderunt, quotquot convenerunt, in vitam æternam. Judæi* seipsos indignos judicârunt vitâ æternâ, *v.* 46. *Gentes* autem *audientes gavisæ sunt, & glorificabant verbum Domini, & crediderunt in vitam æternam quotquot convenerunt,*

nerunt : τεταγμένοι, posito pro συνηγμένοι, qua voce usus est *Evangelista*, v. 44. σχεδὸν πᾶσα ἡ πόλις συνήχθη, *penè universa civitas convenit audire verbum Dei. Credere in vitam æternam* est articulus fidei, imò summa fidei, *hæc est enim vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Jesum Christum. Joh.* 17.3. Quoad interpretationem vocis τεταγμένοι, non est omninò nova, nec sine authoritate ; vox enim *Hebræa* יעד, quæ à LXX frequenter vertitur συνάγω, & συναθροίζω, *convenio*, & *congrego*, vertitur ab iis quandoque τάττομαι, ut *Exod.* 29.43. ונעדתי שמה לבני ישראל, καὶ τάξομαι ἐκεῖ τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ, *Et conveniam ibi filiis Israel*, ut *Pagninus*. Est etiam τάττω propriè, εἰς τάξιν καθιστῶ, *in ordine colloco*, adeò ut neque à sensu abhorreat, si reddatur, *Et quotquot erant in ordine collocati* (nempè ad audiendum verbum *Dei*) *crediderunt in vitam æternam* ; vel, *quotquot erant instructi*, secundùm vim vocis alteram, i. e. qui quod docuit *Apostolus* audiverunt. Nec possum aliter sentire, quin εἰς ζωὴν αἰώνιον necessariò oporteat construi cum verbo ἐπίστευσαν, quicquid velit τὸ, τεταγμένοι.

Cap. 14. v. 23. Χειροτονήσαντες δὲ αὐτοῖς &c. i. e. ut alii, καταστήσαντες, in quo sensu multoties occurrit apud *Scriptores Græcos*, *Ethnicos* & *Ecclesiasticos*, *Cùm constituissent illis Presbyteros*, ut scribit *Paulus Tito*, 1. 5. ut alii, *ordinantes*, vel *cùm ordinâssent illis*, sensu hodierno *Ecclesiastico*. Utra verò valeat interpretatio, non minima lis est. Ut dicam ego quod sentio liberè, non possum non profiteri, me totum in eorum sententiam ire, qui aiunt *Lucam* hoc locò velle, καταστήσαντες, *constituentes*, non verò *ordinantes* sensu *Ecclesiastico* hodierno. Non enim vel argumento, vel testimonio

testimonio adhuc vincor, ut credam χειροτονίαν, per se tunc temporis, vel à multis pòst diebus, significâsse χειροθεσίαν, vel καθιέρωσιν, adeò ut omne quod affirmat *Zonaras* de acceptione veri hujus vocis in initio *Scholii* in *primum Apostolorum Canonem* (quocunque fine vel impulsu) verissimum esse rear. Cujus verba, quia sententiam nostram ita planè exprimunt, (valeant quantum valere possunt) libet hîc apponere. Νῦν μὲν χειροτονία καλεῖται, &c. *Nunc quidem Chirotonia vocatur absolutio precum, sanctique Spiritus invocatio, dum sacerdotio quis initiatur & consecrationem sortitur, ex eo dicta, quòd Pontifex extendat manum, benedicens homini ad sacra deligendo; sed ipsum suffragium quondam nominatum est Chirotonia. Nam cùm turbæ liceret in urbibus eligere sacrorum præfectos, conveniebat ipsa turba, & alii quidem hunc, alii deligebant illum; quatenus autem plurium suffragium vinceret, eligentes ferunt solitos τείνειν τὰς χεῖρας, extendere manus, & per manus ita porrectas numerabantur, qui vel hunc vel illum delegissent; plurium verò calculis electum summo sacerdotio præficêre, Chirotoniæ nomen hinc desumptum, quo sic etiam Synodorum Patres inveniuntur usi, suffragium nominantes Chirotoniam.* Cujus exemplum profert ex *Laodicensis Synodi canone quinto.* Et hucusque *Zonaras*; ex quo, siqua fides, apertè arguitur vocem χειροτονίας sensu hodierno *Ecclesiastico* esse novam, saltem non in usu tempore *Apostolorum.* Ut hoc verò probetur pleniùs, missas faciendo authoritates universas suspectas, vel quæ in quæstionem vocari poterint, provocemus ad æquos judices, ad certa & probata testimonia à primævis *Scriptoribus* petenda, quorum sana & accepta est apud omnes authoritas. Et primò initium

initium sumamus à *Sancto Paulo*, 2 *Cor.* 8, 19. ubi *frater ille, cujus laus fuit in Evangelio*, dicitur χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν, *constitutus ab Ecclesiis socius peregrinationis Pauli*, ubi vix credo quenquam velle sobriè asserere, eum ordinatum fuisse ab *Ecclesiis* sensu *Ordinationis* hodierno. Atque ab eo descendamus ad *scriptores* proximos, quos omnes agnoscunt genuinos. Inter quos primâ vice occurrit *Ignatius*, apud quem in *Epist.* ad *Philadelph.* quæ habetur genuina, legimus verba ista, πρέπον ἐστὶν ὑμῖν ὡς ἐκκλησίᾳ Θεοῦ χειροτονῆσαι ἐπίσκοπον, *Decet vos ut Ecclesiam Dei eligere* sive *constituere Episcopum*, *Ecclesiæ* scilicet *Antiochenæ*; ubi certè nemo seriò affirmaverit *Episcopos* intelligi, quasi ad *Ecclesiam* repræsentativam hæc dicta forent, cùm indefinitè scribat ad *Philadelphenses*, quos *Ecclesiam* vocat collectivè, & quibus dat præcepta singularia nullo modo *Episcopis* propria solis. Et ab eo veniamus ad *Scriptores Ecclesiasticos* historicos primævos: in quibus plerumque, ni fallor, si non omninò, voces χειροτονία & χειροτονεῖν, *electionem*, vel *constitutionem*, *eligere* vel *constituere* significant. Imò in quibusdam locis certò scio ita necessariò verti, & credo herclè ita jure deberi vel saltem legitimè posse in omnibus. Sic in *Eusebio* legimus, *Hist. Ecclesiast.* *l.* 6. *c.* 29. τῶν γὰρ ἀδελφῶν ἁπάντων χειροτονίας ἕνεκα ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας συγκεκροτημένων, *omnibus enim fratribus electionis gratia in Ecclesia congregatis.* Sic in *Socrate, lib.* 2. *c.* 6. *Alexander Episcopus Constantinopolis* dicitur esse mortuus, οὐδένα εἰς τὸν αὐτοῦ τόπον χειροτονήσας, *priusquam aliquem in suo loco constituisset*: & *c.* 26. ἐγένετο πολλὴ φιλονεικία περὶ χειροτονῆσαι ἐπισκόπου, ἄλλων ἄλλον ζητούντων, *Magna fuit contentio circa electionem Episcopi.*

scopi, cùm alii vellent alium, alii alium. Et in *Theodoreto, lib. 4. c. 6.* ἀλλὰ καὶ σύμψηφος τῆς χειροτονίας γεγένημαι, *Non solùm non contradixi, sed etiam tuæ electioni unà cum aliis suffragatus sum.* Multa occurrunt similia exempla in his *Authoribus*, & in *Sozomene*, & apud *Evagrium, lib. 3. c. 13. Pergamius* dicitur ὕπαρχος τῆς Αἰγύπτου χειροτονηθεὶς, *constitutus subrex Ægypti.* Sic etiam habemus in *Philone*, in legatione ad *Caium*, χειροτονημένοις ὑπάρχοις, *constitutis Præfectis.* Ut taceam *Scriptores Ethnicos*, inter quos habet insigne exemplum *Maximus Tyrius*, in quo *Darium*, lasciviens equus ἐχειροτόνησεν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν, *constituit principem.* Adeò ut quantum est in me colligere, è probatis veterum testimoniis χειροτονεῖν plerumque si non omninò apud eos est ψηφίζειν, vel καθιστᾶν, *eligere* vel *constituere.* Fateor eadem vox occurrit in sensu *Ordinationis* hodierno in variis scriptis, quæ præ se ferunt antiquitatem valdè magnam. Ut apud *Apostolorum Canones*, & quæ etiam prætenduntur *Clementis constitutiones*, quibus addi poterit ejusdem valoris χειροτονία ex *Respons. ad orthodoxos.* Sed cùm de eorum singulis authoribus & antiquitate non immeritò dubitetur inter eruditos, non est certè æquum ut suspecta eorum *Authoritas* imponat legem pro usu vocis aliorum testimoniis quorum fides nunquam vocata est in dubium. Neque verò est probabile *Lexicographos* veteres nullam hujusmodi *ordinationis* mentionem facere, apud quos χειροτονήσαντες, καταστήσαντες, ἐκλεξάμενοι, χειροτονία, ἐκλογὴ, χειροτονεῖν, καθιστᾶν, ψηφίζειν. Vel *Lucam*, quem omnes prædicant τοῦ Ἑλληνικοῦ οὐκ ἄπειρον cum *Sophronio*, velle usurpare vocem in sensu nusquam apud eos cognito, vel cognoscibili. Argumentis ergo & testimoniis

moniis hisce fretus, non possum non credere quin τὸ, χειροτονεῖν, ab antiquo significârit, *constituere* tantùm & *eligere*, nec quid aliud. Vocem verò χειροτονήσαντες hoc loco nihil aliud vel ultrà denotare quàm *constitutionem* Presbyterorum quæ facta est à *Paulo* & *Barnaba*, nec καθιέρωσιν, nec χειροθεσίαν, *consecrationem* vel *ordinationem*, sensu hodierno *Ecclesiastico*. Prima istius sensus notio expressis verbis in *Authore* probato occurrit in *Hieronymo*, nec in ea parte commentariorum suspecto, *Is.* 6. 58. ubi χειροτονίαν dicit esse *Ordinationem Clericorum, quæ non solùm ad imprecationem vocis, sed ad impositionem impletur manûs.* Quæ vocis istius acceptio circa ista tempora primùm videtur increbuisse, (etsi nec tum universaliter nota) cum jam pridem variis tumultibus evenientibus inter populum ipsum, & populum & *Clerum* pro electione *Episcoporum*, populus in posterum prudenter exclusus est decreto *Patrum*, vox verò χειροτονίας remansit, ab ipsis assumpta & tractu temporis in suum usum i. e, in *consecrationis* sensum substituta & accommodata. In summa, nè quis detorqueat sententiam nostram, sola mihi res est çum illis qui volunt τὸ χειροτονεῖν hoc loco propriè & per se significare καθιέρωσιν, nempè *solennem ordinationem cum precibus, jejunio, & impositione manuum.* Hoc ego τὸ χειροτονεῖν hoc loco significare constanter nego. Hos Presbyteros quos *Apostoli* vel elegerant vel *constituerant* in variis distantibus Ecclesiis, fuisse omnes *consecratos cum precibus, jejunio, & impositione manuum* non nego, sed potiùs firmiter credo. Licèt fortè tamen verba in hoc loco id neque evincant, nec quidem ferant, ut quidam volunt, qui pace *sanctissimi* viri *beati Chrysostomi*, non imprudenter vel incogitanter jejunium & preces

preces hoc loco referant ad valedictionem *Pauli* & *Barnaba*, & non ad constitutionem Prerbyterorum, quasi id tantùm obiter narraretur, sensus verò esset secundùm veram & rectam constructionem, χειροτονήσαντες δὲ αὐτοῖς πρεσβυτέρους κατ' ἐκκλησίαν, προσευξάμενοι μετὰ νηστειῶν παρέθεντο αὐτοὺς τῷ Κυρίῳ, &c. *Et cùm constituissent illis Presbyteros per singulas Ecclesias, precati cùm jejunio commendârunt eos Domino in quem crediderunt.* Neque fuit ejusmodi valedictio omninò incongrua vel insolita. *Act.* 20. 36. *Paulus* valedicturus *Ephesiis*, σὺν πᾶσιν αὐτοῖς προσηύξατο, *oravit cum omnibus illis*: & 21. 5. valedicturus discipulis in *Tyro*, *oravit cum his positis genibus in littore.* Quod si aliquando jejunarent, satis est & id probabile in negotio quod semper solenne fuit. Probabiliter etiam constitutio Presbyterorum in singulis Ecclesiis adeò distantibus, ut fuerunt *Derbe*, *Lystra*, *Antiochia*, & *Iconium*, non fuit unius diei opus, quod strenuè fuisse innuitur, si precatio cum jejunio referatur ad constitutionem Presbyterorum.

C. 15. v. 10. Νῦν οὖν τί πειράζετε τὸν Θεόν, ἐπιθεῖναι ζυγὸν &c. *Nunc ergo quid tentatis Deum, imponendo jugum cervici discipulorum?* ut τοῦ ποιεῖν ἐκθετα. *Act.* 7. 19.

V. 14. Συμεὼν ἐξηγήσατο καθὼς πρῶτον ὁ Θεὸς ἐπεσκέψατο, λαβεῖν ἐξ ἐθνῶν λαὸν ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. *Symeon narravit quomodo Deus primò visitaverat, sumendo ex Gentibus populum nomini suo.* Eadem est dictionis formula cum ea quæ præcessit. Dictio est *Elleiptica*, & supplenda articulo τοῦ, & præpositione quæ sensui maximè est congrua, aliquando διὰ, aliquando περὶ, ut *Act.* 27. 1. vel à simili.

C. 19. v. 9. Ἐν τῇ σχολῇ τυράννου τινός: sic legit

legit *Rob. Steph.* & non Τυράννε, cum litera majusculâ. *In Schola cujusdam civitatis principis*; τύραννος, ἐστὶν ἄρχων πόλεως, *est civitatis princeps. Phav.* Et in hoc sensu videntur *Æthiop.* & *Arab.* Interpretes hanc vocem intellexisse. Sic *Jos.* 13. & *Jud.* 16. sæpiùs in eodem capite pro *Hebræo* סרני, apud LXX ἄρχοντες, *Chaldæus* legit טורני, *tyranni.* Adeò ut vox videatur *Chaldaica.* Eandem etiam habemus *Dan.* 3. 2. *Esth.* 9. 3. *Habak.* 1. 10. *Si nomen est proprium, cur addit* τινός? *Erasm.*

C. 20. v. 8. ἐν τῷ ὑπερῴῳ. Rectè, *in cænaculo:* ut *Vetus.* בעלית, *in superiore parte domus*, à verbo עלה, *ascendit, ad quam scalis ascendebatur ubi antiquitùs cœnabatur*, ὑπερῷον. *Schind.* ut etiam sæpe vertitur à LXX, & *cœnaculum* à *Latino.* sic *Festus, Cœnacula dicuntur ad quæ scalis ascenditur.*

C. 21. v. 16. Συνῆλθον δὲ καὶ τῶν μαθητῶν ἀπὸ Καισαρείας σὺν ἡμῖν ἄγοντες παρ' ᾧ ξενισθῶμεν Μνάσωνί τινι Κυπρίῳ ἀρχαίῳ μαθητῇ. Subaudiendum οἱ vel τινες, τῶν μαθητῶν. *Venerunt simul cum nobis quidam discipuli*, vel *quidam ex discipulis à Cæsarea, ducentes ad Mnasonem quendam Cyprium, antiquum discipulum, apud quem hospitaremur.* Μνάσωνι pro πρὸς τὸν Μνάσωνα. *Verbis* enim *quæ significant motum è loco Dativus sæpè additur pro Accusativo cum præpositione*, ut ὁρμᾷ διὰ τοῦ ἀέρος τῇ πόλει, pro εἰς πόλιν. Miror verò cur interpretes quos vidi omnes vertant, adducentes secum *Mnasonem*, cùm neque steterit cum *Grammatica*, vel sensu; multò est enim probabilius *Mnasonem* habitâsse, & jam fuisse *Hierosolymis*, apud quem statuebant hospitari.

C. 27. v. 21. Τὴν ὕβριν ταύτην: Et non comparâsse

comparâsse hanc procellam, sive tempestatem. Ὑέτεις, παρὰ τὸ ὕειν βάρος, *eò quòd pluat pondus seu graviter. Suid.* & in *Pollucis Onomastico*, ὑετιστὴς ἄνεμος, *procellosus ventus.*

In Epistolam ad ROMANOS.

ROM. c. 1. v. 17. Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν. Verba hæc, ni fallor, optimè exponuntur per *Metathesim*, quasi scriberetur, Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐκ πίστεως ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται εἰς πίστιν. *Justitia enim Dei ex fide in eo revelatur in fidem*, i.e. *ut credatur.* Ut enim hæc justitia *Dei* ex fide demonstretur & credatur, est opus ferè totius Epistolæ. *Metatheses* ejusmodi in *N. T.* sunt frequentissimæ. Quoad Phrasim, εἰς πίστιν, est omninò eadem cum ea quæ præcessit *v.* 5. & quæ sequitur, 16. 26. εἰς ὑπακοὴν πίστεως, *in obedientiam fidei*, i. e. *ut obediatur fidei inter Gentes.* Qualis etiam est illa, 15. 18. εἰς ὑπακοὴν ἐθνῶν, *in obedientiam Gentium*, i. e. *ut obedirent Gentes*, ut utroque loco plerumque exponitur. Quid verò velit ἐκ πίστεως εἰς πίστιν, non benè convenit inter *Interpretes.*

C. 2. v. 15. Τὸ ἔργον τοῦ νόμου, *Opus legis scriptum in cordibus.* Opus legis est accusare, vel excusare. Atque id facit conscientia in uniuscujusque corde.

C. 3. v. 5. Εἰ δὲ ἡ ἀδικία ἡμῶν Θεοῦ δικαιοσύνην συνίστησι, τί ἐροῦμεν; μὴ ἄδικος ὁ Θεὸς ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργήν; (κατ' ἄνθρωπον λέγω, μὴ γένοιτο· ἐπεὶ πῶς κρινεῖ ὁ Θεὸς τὸν κόσμον;) εἰ γὰρ

ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἐμῷ ψεύσματι ἐπερίσσευσεν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ, τί ἔτι κ᾽ ἀγὼ ὡς ἁμαρτωλὸς κρίνομαι, καὶ μὴ (καθὼς βλασφημούμεθα καὶ καθώς φασί τινες ἡμᾶς λέγειν·) ὅτι ποιήσωμεν τὰ κακὰ ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθά; ὧν τὸ κρίμα ἔνδικόν ἐστι· *Si verò iniquitas nostra Dei justitiam commendat, quid dicemus? Nonne injustus est Deus qui infert iram? (secundùm hominem loquor, absit; tum enim quomodo Deus judicabit mundum?) Si enim veritas Dei in meo mendacio abundavit ad ejus gloriam, cur ego tanquam peccator judicor, & non (sicut blasphemamur, & sicut quidam nos aiunt dicere) quoniam fecerimus mala ut venirent bona? quorum judicium justum est.* Si enim in judicium vocarentur, eò quod fecerint mala ut venirent bona, κατ᾽ ἄνθρωπον possint dicere, se non oportere judicari ut peccatores, sed absolvi potiùs, si non remunerari, eò quòd fecissent quod tendebat ad *Dei* gloriam. At si hoc daretur, quomodo judicaret *Deus* mundum? si nimirum hoc prætextu evadere possent impii judicium *Dei*, nullus relinqueretur judicandus. Versio est certè in se legitima. Particula μὴ sæpiùs in *N. T.* vertitur *nonne*, ut *Matth.* 12. 23. *Joh.* 4. 29. 18. 17, & 25. & alibi, ut etiam in hoc ipso loco vertit *Grotius*. Parùm interest quoad sensum, si vertatur, *num injustus est Deus?* Vide eandem dicendi formulam 9. 14.

C. 5. v. 7. ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τὶς καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν. *Pro bono forsitan quis audeat mori. Pro bono*, i. e. pro eo qui personaliter bonus, huic vel illi homini, i. e. *pro amico*, μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, &c. *nemo majorem habet hoc amorem, quàm ut animam ponat pro amicis suis. Joh.* 15. 13. ut exempla rara docent, nec ultrà tendit humanus amor. *Commendat* autem

tem *in nos amorem Deus, quòd Christus pro nobis mortuus est, cùm peccatores essemus,* v. 8. etiam cùm *inimici,* v. 10. Peccatores enim & inimici idem valent. *Hic est amor qui cognitionem excedit. Eph.* 3. 5.

V. 12, 13, 14. &c. Διὰ τοῦτο ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διῆλθεν, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον· Ἄχρι γὰρ νόμου ἁμαρτία ἦν ἐν τῷ κόσμῳ· Ἁμαρτία δὲ οὐκ ἐλλογεῖται μὴ ὄντος νόμου· Ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδὰμ, ὅς ἐστι τύπος τοῦ μέλλοντος. Non acquiescendum reor *anantapodotis,* si quo modo illæso sensu possint expediri. Neque verò assentior iis, qui volunt versum 18 & 19 respondere 12, atque eo modo evadere *anantapodosin.* Placet potiùs eorum sententia, qui vertunt καὶ οὕτως, *etiam ita,* vel quod planius frequenti *metathesi, ita quoque,* ut Interpres *Syrus,* & *Arabicus,* & alii recentiores; qua versione non modò non læditur, sed etiam magis perficitur sensus & syntaxis, sumendò τὸ καὶ, hoc loco, quod de priore notavit *Erasmus* non ita opportunè, *redditivè,* & non *copulativè,* ut in *oratione Dominicâ,* ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, *ut in cœlo etiam in terra.* Atque hoc modo non video quin hæc verba sint in se completa admodùm & perfecta. *Propterea sicut per unum hominem peccatum in mundum introiit, & per peccatum mors, ita quoque mors in omnes homines pertransiit, eò quòd omnes peccaverunt. Usque enim ad legem peccatum erat in mundo. Peccatum verò non imputatur ubi non est lex. Imò regnavit mors ab Adamo usque ad Mosem, etiam in eos qui non peccaverunt secundùm*

cundùm similitudinem transgressionis Adami, qui typus est futuri. Videtur *Apostolus* tacitæ quorundam objectioni occurrere, quos negare innuitur omnes fuisse peccatores, quod jam antea affirmaverat. Ideóque fortè sophisticè arguebant, *Christum* non esse mortuum pro omnibus. Est enim *peccatum trangressio legis*; non verò poterant illi legem transgredi qui non habebant, *lex enim fuit à Mose, Joh.* 1. 17. Ut ergo objectionem horum præoccupet, hoc argumento utitur. *Sicut per unum hominem peccatum in mundum introiit, & per peccatum mors*; διὰ τοῦτο, *propterea* pari modo & jure *mors in omnes homines pertransiit, eò quòd omnes peccaverunt.* Ita ut verissimum sit quod asserit. A lapsu *Adami usque ad legem*, i. e. ante legem certè *Mosaicam*, neque enim de alia lege disserit per totam Epistolam, *peccatum erat in mundo.* Ultrà verò objicitur, *peccatum autem non imputatur ubi non est lex*; *lex enim operatur iram.* c. 4, 5. Imò etiam & imputatum est peccatum, *regnavit enim mors ab Adamo usque ad Mosem,* ergo ante legem peccatum & fuit in mundo, & etiam imputatum est. Mortuos esse argumentum est peccâsse, & peccatum imputari, nam *stipendium peccati mors.* 6. 23. Ideóque quia *mors pertransiit in omnes,* necessariò statuendum omnes homines peccavisse, & pœnæ mortis factos esse obnoxios, *etiam eos qui non peccaverunt secundùm similitudinem transgressionis Adami,* in ipsos enim regnavit mors infantes qui non peccaverunt nisi in *Adamo, qui typus erat futuri* hominis, subaudito ἀνθρώπου. Repræsentavit enim ille in persona sua totum genus hominum, etiam & infantium, qui ex ipso erant oriundi. Atque eo nomine & sensu appositè dicitur *Adamus* hoc loco τύπος τοῦ μέλλοντος.

Scio

Scio equidem universos interpretes & veteres & recentes *Christum* intelligere *qui futurus erat*; sed si exactius examinetur locus, sensus iste nullam aut vix ullam habet cohærentiam cum contextu. Et si loquamur sensu idoneo, non potest *Adamus* dici *typus Christi*. *Typus* enim *est expressa figura rei quam repræsentat, τύπος respondet τῷ τυπωτῷ, ut sigillo cera.* Necesse est ut ejus quod bonum est, typus sit etiam bonus, ejus verò quod malum est, typus etiam malus, alioquin non esset typus. Est etiam disparitas inter *Christum* & *Adamum* toto cœlo. Quod si dispar aliquid potest esse typus, si quod nigrum est potest dici typus ejus quod album est, vel curvum recti, non est quod plura dicam. Si ergo velimus loqui propriè, *Adamus* veriùs & rectiùs dicitur typus progeniei suæ, quæ ex eo futura erat, & quam virtualiter repræsentavit in personâ suâ, quæ etiam per peccatum ejus obnoxia facta est peccato & pœnæ mortis. Atque ex his verbis in hunc modum expositis fortissimum credo argumentum strui pro originali peccato. Omnes enim homines in *Adamo* facti sunt obnoxii morti & peccato causæ mortis, omnes enim *Adami* transgressionis participes facti sunt in ejus lumbis existentes, omnes denique immunditiem naturæ ab eo contraxerunt, qui *filios genuit in imaginem suam. Gen.* 5. 3. Omnes ergò eodem tenentur reatu cum *Adamo*, mortémque promerentur qui ex eo geniti. Neque sum omninò sine teste. Favet versio vel *Paraphrasis Æthiopica*, cujus verba sunt hujusmodi. *Veruntamen dominata est mors propterea ab Adamo usque ad Mosem, tam in iis qui peccaverunt, quàm in iis qui non peccaverunt, per illud peccatum Adami, eò quòd unusquisque in similitudine Adami creatus est, & quia Adamus*

typus fuit illius qui erat venturus. E quibus verbis mihi pronum est intelligere, apertè eum dicere, Mortem in omnes etiam in infantes dominatam esse propter peccatum *Adami*, propter has duas causas, & quia unusquisque in *similitudine Adami* creatus est, & quia *Adamus typus fuit illius qui erat venturus.* Quæ causæ etsi videantur duæ, sunt reverà tamen una eademque. Est enim altera alterius redditio & explanatio. Idem enim est, *Adamum* typum esse posterorum qui venturi erant, & posteros *Adami* vel venturos in similitudine ejus esse factos. Dicere verò, quòd dominata est mors in omnes per peccatum *Adami*, quia *Adamus erat typus Christi*, præterquam quod sit ἀκόλουθον, est etiam ἀνοητόν. Si verò dicas dominatam esse mortem in omnes per peccatum *Adami*, quia *Adamus* erat posterorum typus, i. e. qui in sua persona repræsentavit universum genus hominum, qui ex ipso erant futuri, appositè respondet scopo loci, facillimúmque reor cuivis homini primo intuitu apprehendere; neque verò est in ullo sensu necessarium, ut hoc loco *Adamus* dicatur *typus Christi.* Concluserat his ultimis verbis, quód voluit *Apostolus* omnes homines sub peccato, utpote qui in *Adamo* primo typo peccaverunt, atque inde morti facti sunt obnoxii. Ac tum demum progreditur v. 15. sermone discretivo, Ἀλλ᾽ οὐχ &c. ad copiosam satis etiam sine his verbis manifestationem disparitatis inter offensam *Adami* & Gratiam *Dei* in *Christo.* Quomodo etiam typus dicatur typus per *antithesim*, quod ita constanter aiunt, ingenuè fateor non intelligo, neque credo similem typum reperiri in toto sacro codice. Atque hac versione & interpretatione funditus everti reor tu[m] rem illam confusionis, quam, fundamentum ponens in hoc ipso

loco, sibi struxit luxurians ille calamus, qui fabricavit sibi novum genus hominum quos *Præ-Adamitas* vocat, qui tam fidenter ausus est omnia sacra ventilare. Ultrà per me licet qui vult respondeat, meliùs vero & pro sapientia fiet, si nemo id muneris in se suscipiat, præstat enim vanas & inutiles quæstiones silentio consopire, quàm perscrutando & agitando, præsertim in hac ætate, ἀναζωπυρεῖν.

C. 7. v. 24. Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος· τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; Optimè exponitur per *metathesim*, quasi legeretur, τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ σώματος τούτου; *Infelix ego homo; quis me liberabit à morte hujus corporis, quod tam miserè detinetur sub lege peccati, quæ est in membris meis?* A morte, nempe secundâ & æternâ, *statutum* enim *est hominibus semel mori*, à quâ morte non est liberatio expectanda. Perinde ac si dixisset, Quis me liberabit ab æternâ condemnatione, qui sum ita captivus factus & venundatus sub peccato? Atque hunc esse sensum innuunt sequentia. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ &c. Quæ verba supplenda reor, *redditivè*, vel *responsoriè*, cum *Valla*, & aliis, *Gratias ago Deo*, αὐτός με ῥύσεται, *ipse me liberabit per Jesum Christum*, & tum demum sequitur, c. 8. 1. *Nulla ergo est condemnatio iis qui sunt in Christo Jesu*. &c. *Lex enim Spiritus vitæ in Christo Jesu* liberavit me *à lege peccati, & à morte*, (non *mortis*, ut plerumque exponitur) ut legitime potest verti, & etiam legit *Interpres Æthiopicus*. *Metatheses* ejusmodi sunt in *N. T.* abunde familiares. Vide *Animad. in Act.* 13. 27. & 2 *Cor.* 4. 4.

C. 8. v. 3. Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ Θεὸς &c. Non video quomodo

modo hîc fiat conſtructio, niſi etiam per *Metathesim*, ἐν ᾧ γὰρ τὸ ἀδύνατον τοῦ νόμου, &c. *In eo enim quod impoſſibile legis debile erat propter carnem, Deus filium ſuum mittens &c.*

V. 19. &c. Ἡ γὰρ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται (τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη οὐχ ἑκοῦσα ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξοντα) ἐπ' ἐλπίδι ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Οἴδαμεν γὰρ ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν. *Creatio enim* i. e. *mundus avidè expectat revelationem filiorum Dei, (vanitati enim ſubjectus eſt mundus non volens ſed propter eum qui ſubjecit eum) in ſpe quod & ipſe mundus liberabitur ex ſervitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Scimus enim quod totus mundus ingemiſcit, & eſt in dolore partûs uſque ad præſens. Veteres* plerumque & *recentes* hunc locum totum intelligunt per *Proſopopæiam* dictum, de creatura irrationali, quæ liberabitur in ſtatum incorruptibilitatis in ultimo die. Ego verò cum *Auguſtino* magis ſentio per vocem κτίσεως *hominem intelligi*, neque *ſenſum gemendi & dolendi eſſe in arboribus*, quem ſecutus *Cajetanus* vult κτίσιν hoc loco ſignificare τὰ ἔθνη, frequenter enim ſunt in *N. T.* ὁ κόσμος, ἡ κτίσις, & τὰ ἔθνη eadem. Sæpiùs etiam *Gentes* diſtinctè vocantur *mundus*, in oppoſitione ad *Eccleſiam Dei*, quæ *de mundo non eſſe* dicitur, κόσμον τοῦτον ἐν ἀπιστίᾳ καὶ ἐν ἁμαρτίᾳ ἀνθρώπους λέγει ὁ Ἀπόστολος. *Phavor.* Potuit quidem irrationalis creatura aliquo ſenſu expectare liberationem à ſervitute corruptionis, nullo verò opinor ſenſu poterant expectare liberationem in *libertatem gloriæ filiorum Dei.* Perinde ergo ſenſus

ſus eſt ac ſi dixiſſet, Cùm aio *paſſiones hujus temporis non eſſe dignas ad gloriam quæ revelanda eſt in nobis, non eſt quod objiciat* quiſquam veſtrum, hoc nihil ad nos *Romanos* pertinere, promiſſa enim facta eſſe *ſemini Abraham.* Imò etiam dico vobis, in vobis etiam revelandam eſſe gloriam quæ futura eſt ſive æterna ſive Evangelica. Nolo enim vos ignorare, *Gentes* univerſas, in quibus vos eſtis, avidè expectare quando patefient filii *Dei* per prædicationem gloriæ *Evangelii*, cùm manifeſtabuntur fideles ex omni natione qui in *Chriſtum* credunt, qui ſoli vocantur propriè filii *Dei*, in ſpe quod & ipſæ liberabuntur ex ſervitute corruptionis, à mancipiis peccati & erroris in libertatem gloriæ filiorum *Dei*, i.e. Evangelii, in quam vocati ſunt fideles, ut *ſint ab errore immunes, nec ampliùs ſervi peccati*; i. e. quòd & ipſæ fient participes ejuſdem Evangelii cum ſanctis. *Subjectus enim factus eſt mundus vanitati*, i. e. corruptioni erroris & peccati, *non* per ſe *volenter*, ſed *per eum qui* peccato ſuo *ſubjecit eum*, ſcilicet *Adamum*, vel per eum qui ex voluntate ſua propter peccatum ſubjecit eum, nempe *Deum.* Scimus enim quòd πᾶσα κτίσις, *totus mundus*, enixè hac ſpe laborat etiam in dolore partus uſq; ad, τὸ νῦν, *nunc præſens tempus Evangelii*, (non dicit εἰς τὸ τέλος, *ad finem mundi*, ut interpretatur *Scholiaſt. Græc.*) ut participes etiam fiant ejuſdem gloriæ cum filiis *Dei.* Quibus tamen id hactenus negatum eſt, etſi univerſa *Philoſophia* videtur hoc myſterio quaſi in partu laboràſſe, de ſummo bono perpetuò litigans, nec tamen unquam attingens ſcopum. Gentes expectâſſe revelationem Evangelii monuit Prophetia ab antiquo. *Gen.* 49. 10. *Et ipſe erit expectatio gentium*, ut eſt in *Veteri. Iſa.* 42. 4. *Et legem ejus*

Inſula

Insulæ expectabunt: & *Hagg.* 2. 7. ubi *Christus* vocatur *Desiderium Gentium. Evangelium* vocatur ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ, *gloria Dei.* 2 *Cor.* 4. 6. & ἡ δόξα τοῦ μυστηρίου ἐν τοῖς ἔθνεσιν, *gloria mysterii inter gentes. Col.* 1. 27. Φθορὰ est *corruptio*, quæ vitiat mores, δουλεία τῆς φθορᾶς est *servitus corruptionis*, quæ contracta & derivata est ab *Adamo*, *servitus peccati*, ut δούλους τῆς φθορᾶς, *servos corruptionis Apostolus* intelligit *injustos, quos Deus servat in ultimum judicium.* 2 *Pet.* 2. 19. Est etiam ματαιότης, apud *Phavorinum*, φθορὰ, πρᾶγμα ἀνόητον, καὶ βουλὴ ἀνυπόστατος, *negotium insipiens*, & *consilium instabile*, quale est servitus peccati, & cultus Idolorum, quibus subjectæ erant gentes.

C. 9. v. 10, 11. Ἐπαγγελίας γὰρ ὁ λόγος οὗτος, κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται τῇ Σάῤῥᾳ υἱός, οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ Ῥεβέκκα ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα Ἰσαὰκ τοῦ πατρὸς ἡμῶν· μήπω γὰρ γεννηθέντων &c. ἐῤῥήθη αὐτῇ &c. Ante participium ἔχουσα subaudiendum verbum ἦν, quod unaquâq; ferè occurrit paginâ. *Promissionis enim verbum hoc est, secundùm tempus hoc veniam, & erit Saræ filius, non solum verò, sed & Rebecca ex uno* sive *altero concubitum habuit Isaac patris nostri: dictum enim est ei nondum natis &c. major serviet minori.* Ecce alterum promissionis verbum, adeò ut ἐξ ἑνὸς, intelligendum sit, *ex altero* promissionis verbo. *Concubitum habuit*, est mos loquendi in *veteri*, apud *Græcos Interpretes* familiaris, tantum est ac si diceres, concepit, sive facta est gravida. *Num.* 5. 20. Vir dicitur κοίτην διδόναι ἐν γυναικὶ, *concubitum dare in mulierem*; rectè ergo pari ratione in hoc loco dicitur, Ῥεβέκκα κοίτην ἦν ἔχουσα τοῦ Ἰσαὰκ, *Rebecca retinuit semen*, sive *concubitum patris nostri Isaac*; i. e. ex

eo concepit, sive facta est gravida. Videre est eandem phrasin in *Lev.* 18. 23. & alibi. Ita ut non omnino sit necesse pronunciare cum *Beza*, *Est itaque depravatus hic locus à quopiam Græcæ linguæ prorsus ignaro*, cùm ita familiaris conciliatio sit ad manum. Ut verbo dicam quod res est, nimis multa imputantur sacris scriptoribus & *Apographis* eorum sphalmata, cūm inadvertentia vel incuria interpretum sit in vitio. Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον, Verba sunt τῶν LXX, quos secutus *Paulus*. Atque illi certè legerunt חוה pro חיה, ideóque verterunt τὸν καιρὸν τοῦτον, pro τὸν καιρὸν τῆς ζωῆς, *secundum tempus vitæ*, quam lectionem veriorem esse & ratio suadet, & codicis *Hebræi* autoritas. *Gen.* 18. 10. & 14. ἑνὸς in sensu nostro est abundè frequens. LXX usurpant pro אחר *altero. Gen.* 43. 13. *Psal.* 108. 14. Reperire est etiam in eodem sensu, 1 *Cor.* 4. 6. & apud *Authores Ethnicos*, ut docet *Stephanus.*

V. 22. Εἰ δὲ θέλων ὁ Θεὸς &c. Nil opus est *Anantapodoto*, vel supplemento; loci cohærentia per se plana est & expedita, incipiendo sensum à versu 20. Μενοῦνγε ὦ ἄνθρωπε, &c. *Atqui O homo, tu quis es, qui contra respondeas Deo,* ( ) *si Deus volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multâ patientiâ vasa iræ?* verbis intermediis, μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα; *num dicet figmentum, &c.?* usque ad, εἰ δὲ θέλων, *si Deus volens*, parenthesi includendis. Conjunctio δὲ vel παρέλκει, vel est *expletiva.*

C. 11. v. 21. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς κατὰ φύσιν κλάδων οὐκ ἐφείσατο, μήπως οὐδὲ (σοῦ φείσεται). Quid opus est supplemento? ὀρθῶς dicitur pro more loquendi τῶν LXX in *Vetere*. Cujus etiam videre est exemplum 2 *Tim.* 2. 25. exponendo μήπως ut μήποτε, *fortè*. *Si enim Deus naturalibus ramis*

non

non pepercit, fortè neque tibi parcet.

C. 12. v. 19. Ἀλλὰ δότε τόπον τῇ ὀργῇ, μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες, ut immediatè præcedit. *Nolite vosmet ipsos ulcisci, sed date locum ultioni*, i. e. *Ministro Dei*, qui est ἔκδικος εἰς ὀργὴν, *vindex ad ultionem ejus qui malum fecerit.* 13. 4. Scriptum est enim ut proximè sequitur, ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω λέγει Κύριος, *Mihi vindicta, ego rependam, dicit Dominus.* Sic etiam 3. 5. ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργὴν, *Anglicus* vertit, *who taketh vengeance, qui infert vindictam*; ut docemur etiam *Eph.* 4. 26. nullo modo dare locum τῷ διαβόλῳ, *Diabolo*, nempe iracundiæ, ut patet ex contextu. Sic *Plutarch.* περὶ ἀοργησίας. Δεῖ δὲ μήτε παίζοντας τῇ ὀργῇ διδόναι τόπον. *Non decet vel ludentes dare locum iracundiæ.*

C. 14. v. 1. Μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν. *Infirmum fide assumite non ad dijudicationes cogitationum;* i. e. non ut dijudicetis vel discriminetis interiores cogitationes, si quid aliter ex infirmitate fidei sentiat ac vos ipsi sentitis. *Temerarias censuras prohibet Apostolus*, ut *Hjeronymus*; Quod sequentia abundè indicant. Nec verò significans vel omninò apposita est interpretatio eorum, quæ vertit vel *ad dubias disputationes*, vel *ad certamina disputationum.* Præterquam etiam quòd διαλογισμὸς in *N.* & *V. T.* plerumque accipitur pro *cogitatione hominis secum ratiocinantis*, ut rectè observavit *Stephanus*.

C. 16. v. 25. Τῷ δὲ δυναμένῳ &c. Cur hæc *Doxologia* hodie attexatur ad calcem hujus capitis, non possum non mirari, cùm ferè apud omnes ex confesso sit, hos versus in omnibus antiquis exemplaribus, ut etiam remanent apud *Græcos Patres*, scriptos reperiri in fine capitis decimi quarti, excepto codice *Alexandrino*, qui ex abun-

danti fortè cautela legit in utroque loco. Quantum verò de hac re licet conjicere, mihi ita se habere videtur. Vulgaris erat opinio apud *Veteres*, quæ ab *Hieronymi* verbis in hunc locum est & in posteros derivata, *Marcionem* hæreticum capita 15. & 16. tota dissecuisse, quoniam contra sententiam ejus adeò faciebant, & deinde apposuisse, ut celaret fraudem, hanc *doxologiam* ad finem capitis 14, post verba illa, *Omne quod non est ex fide est peccatum*, eo nomine quòd ibi Epistolam finiri voluerit. At hoc ab eo factum ego quidem valdè dubito, licèt non negàrim quin id totum tentaret dissecare. *Orthodoxos* verò eorúmque posteros hac opinione ductos, ut ex suo zelo *Marcioni* occurrerent, consultò potiùs credo hanc *doxologiam* ab eo loco, ubi non erat affixa fraude *Marcionis*, sed ab ipso *Apostolo*, removisse ad finem capitis 16. ut ita includerent omne quod *Marcion* voluit expungi, è suo loco aio eâ causâ removisse; non enim conjicere est quo alio fine id factum fuerit. Licèt tamen doxologiæ, quod non animadverterunt quicunque id fecerint, in fine Epistolarum *Pauli* non sunt omnino usitatæ. Cui semper solenne fuit in fine Epistolæ aliâ salutatione uti. *Quod est signum in omni Epistola, ita scribo, Gratia Domini &c. 2 Thes.* 17. 18. Ideóque miror magis cur id factum fuerit, vel cur hodie factum remanet; facimus enim *Apostolum* sibi ipsi contradicere. Neque verò est fini capitis 16 omnino apposita, nullam enim habet cum contextu cohærentiam, cùm interim aptissimè connectatur ad calcem capitis 14, ubi cùm de periculo dubitantis animi jam ferè toto capite disceptaverat, perappositè succedit hæc *doxologia*, Τῷ δὲ δυναμένῳ &c. *At gloria Deo qui potis est stabilire vos secundùm* vel *per Evangelium meum*, &c.

&c. Ut enim *Chrysostomus*, & alii interpretes *Græci* animadverterunt in hunc locum, ἔθ@- ἀεὶ τῷ Παύλῳ εἰς εὐχὰς ϗ δοξολογίας κατακλείειν τ̃ παραίνεσιν: *Mos erat Paulo cum voto & doxologia concludere exhortationem.* Cùm ergo cessaverit causa, vel certè notitia ejus, ob quam hi versus pio fortasse zelo in initio rejecti fuerint ad finem capitis 16, ut omne quod *Marcion* dissecari voluit reincluderent, non piaculum, imò non ingratum animo meo hodie fecerit, quisquis eos in suum locum remiserit ad calcem capitis 14, post verba illa, πᾶν δὲ ὃ οὐκ ἐκ πίστεως ἁμαρτία ἐστίν.

In primam Epistolam ad Corinthios.

1 COR. c. 2. v. 2. Ου γὰρ ἔκεινα τοῦ εἰδέναι τι ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστὸν &c. *Non enim decrevi*, vel *necessarium duxi*, eos qui *in vobis*, vel *inter vos sunt*, i. e. *vos aliquid scire nisi Jesum Christum eúmque crucifixum.* Τὸ, ἐν ὑμῖν, dictionem esse reor Ellepticam, αντὶ τοῦ, τοὺς ἐν ὑμῖν. Qualis est illa in *T. V.* ויהרג במשמניהם, καὶ ἀπέκτεινεν ἐν τοῖς πίοσιν αὐτῶν, *& occidit in pinguibus*, i. e. ut *Lat. pingues eorum*, *Psal.* 78. 31. ἐν τοῖς πίοσιν, posito pro τοὺς πίονας αὐτῶν, במשמניהם pro משמניהם, *the fattest of them*, ut est in *Anglico*. Et illa etiam in *Hebræo* solo, ראו בגוים, *videte inter gentes*, vel *in gentibus*, i. e. *Videte O gentes*,

gentes, vel *vos qui estis inter gentes*, ut plerumque exponitur *Habak*. 1. 5. Similis occurrit etiam in *Novo*. *Joh*. 16. 17. εἶπον οὖν ἐκ τῶν μαθητῶν, *dixerunt ergo ex discipulis*, i. e. *discipuli*, ut *Vetus*. Et *Luc*. 21. 16. καὶ θανατώσουσιν ἐξ ὑμῶν, & *morte afficient ex vobis*, ut *Interlinearis*, i. e. ut alii, *trucidabunt vos*. Neque opinor voluit *Apostolus* intelligi quid sibi, sed quid *Corinthiis* necessarium foret scire, ideóque se *venisse* ait *non in sublimitate sermonis* vel *sapientiæ* &c. Nihil enim voluit eos *scire*, nisi *Jesum Christum eúmque crucifixum*.

V. 6. Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις: *Sapientiam loquimur in sacris*. Non de personis, quos sequenti capite *infantes in Christo* vocat, adeò procul à perfectione aberant, sed de rebus loquitur per totum caput. Phrasis est hujus loci peculiaris. *Sermo noster*, &c. *non est* ἐν πειθοῖς, *in suasoriis humanæ sapientiæ*, sed ἐν ἀποδείξει, *in demonstratione Spiritûs*, ἐν μυστηρίῳ *in mysterio*, ἐν διδακτοῖς &c. *in iis quæ edocti sumus à Spiritu sancto, quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit*, σοφίαν λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις, *Sapientiam loquimur in sacris* : τέλεια, ἱερά. *Hesych*. τέλεια, ἱερὰ *dicebant eximia vel sanctiora*. *Bud*. *Com*. *Ling*. *Gr*.

C. 3. v. 12, 13. &c. Εἰ δέ τις ἐποικοδομεῖ &c. Sensus hujus loci est hujusmodi; Quòd si quis minister *Evangelii* superædificaverit super hoc fundamentum, i. e. *Jesum Christum*, *aurum*, *argentum*, vel *lapides pretiosos*, doctrinam nempe de fide puram, solidam, & stabilem, sive *fænum*, *ligna*, vel *stipulam*, i. e. doctrinam levem, caducam, & momentaneam, *qualiscunque ea fuerit*, *dies manifestabit*, cùm ignis probationis venerit, *quale sit cujuscunque opus*, τὸ πῦρ δοκιμάσει, *ignis*, i. e.

i. e. *persecutio probabit.* In eo die qui ædificati sunt in purâ, solidâ, & stabili doctrinâ, manebunt firmi; atque inde *Minister mercedem accipiet*, perseverantiam nempe eorum quos in fide stabilivit. Qui verò tincti sunt principiis laxis, & minùs firmiter radicati, cùm supervenerit probatio persecutionis, deficient animis, & descifcent à fide, atque ita *Minister perdet operam suam*, αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτω δὲ ὡς διὰ πυρός, *ipse verò servabitur, ita verò ut ipse per ignem evadat*, i. e. si in igne persecutionis firmus ipse manserit. Τὸ πῦρ & πύρωσις passim in *Scriptura* significant *probationem afflictionum & persecutionis*. Quid verò velit μισθὸν λήψεται, *mercedem accipiet*, & ζημιωθήσεται, *operam perdet*, clarè indicant *Johannes*, Ep. 2. ubi cùm priùs monuisset *Electam Dominam & liberos ejus, multos impostores ingressos esse in mundum, Attendite vos ipsos*, addit, *ne perdamus quæ operati sumus, sed ut* μισθὸν πλήρη ἀπολάβωμεν, *mercedem plenam accipiamus*. Et *Paulus*, ubi in Epistola ad *Philippenses*, 2. 16. hortatur eos λόγον ζωῆς ἐπέχειν, *verbum vitæ firmiter tenere, ut gloriari possit in die Christi, se non frustrà cucurrisse, nec in vanum laborâsse*, i.e. *operam perdidisse*. En mercedem *Pauli*, ut gloriari possit propter eorum perseverantiam in die *Christi*.

C. 5. v. 12. 13. Τί γάρ μοι καὶ τοὺς ἔξω κρίνειν; οὐχί· τοὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε, τοὺς δὲ ἔξω ὁ Θεὸς κρινεῖ, καὶ ἐξαρεῖτε τὸ πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν. Nè quis miretur lectionem, sciat, puncto aliquos distinxisse post οὐχί, ante *Theophylacti* tempora, ut ipse monet, & κρινεῖ pro κρίνει, & τὸ πονηρὸν pro τὸν πονηρὸν, legisse *Theodoretum*, ut etiam legit *Græca Editio Aldi impressa cura Asulani. Venet.* 1518. Quod opinor multò

magis convenit scopo loci quàm hodierna lectio. *Quid enim mihi eos etiam qui foris sunt judicare? Non omnino. Eos qui intus sunt judicate vos; eos verò qui extrà sunt judicabit*, vel *judicet Deus*, *& tolletis malum è vobis ipsis*. Quasi diceret, Nil nostrâ interest judicare eos qui extra Ecclesiam sunt, judicate verò vos eos qui intrà sunt, & sic demum *auferetis malum è vobis*, i. e. vos ipsi insontes eritis mali. Eos verò qui extra Ecclesiam sunt, æquum est relinquere judicio *Dei*. Atque ista certè lectio in neutro genere optimè congruit cum usu ejusdem dictionis in *Vetere*, unde eam mutuatum esse *Apostolum*, non est quod quis dubitet. Sic sensit *Chrysostomus*, ἐμνημόνευσε τῆς ῥήσεως ἐν τῇ παλαιᾷ, *Meminit dictionis in Vetere.* Sic *Theodoretus*, Μωσαϊκὴν τέθεικε μαρτυρίαν, *Mosaicum apposuit testimonium.* Verùm phrasim istam nullam aliam ferre lectionem in *Vetere*, vel sensum, quàm in neutro genere, manifestum erit cuivis qui examinaverit locorum circumstantias ferè ubicunque occurrit. Pro exemplo, ubi de puellâ agitur, in qua non inventa fuit virginitas. *Deut*. 22. 21. *Ipsa lapidibus obruetur, & morietur*, καὶ ἐξαρεῖς τὸ πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν, *& auferes malum è medio tui*, ut *Vetus.* In quo loco *malum* significat *reatum*, ut *Deut*. 21. 9. Et qui nuperrimus est in Grammatica novitius agnoscet *solœcismum* in *Editione Romana*, quæ in hoc loco legit τὸν πονηρὸν, ut etiam v. 22. & 24. ejusdem capitis, in quibus utrisque locis lectio est æquè incongrua, licèt prudenter ab emendatione cautum est in Bibliis nostris *Polyglottis*, ne ansam cavillandi *Romani* inde arriperent. Quoad distinctionem post οὐχί, etsi id fecerunt è veteribus, ut jam antea dictum, ut salvetur objectio *optimi* & *doctissimi* viri qui eam improbat, quia sine exemplo,

emplo, consulamus *Rom.* 3. 27. ubi omnino eadem occurrit. Διὰ ποίου νόμου; τῶν ἔργων; οὐχί· *Per quam legem? per legem operum? non omnino, sed per legem fidei.*

C. 6. v. 1. Πρᾶγμα ἔχων, *negotium habens*, i. e. *litem*, in quo sensu τὸ πρᾶγμα passim accipitur apud *Græcos*, sicut & *negotium* apud *Latinos*.

V. 2. Ἀνάξιοί ἐστε κριτηρίων ἐλαχίστων; *Indigni estis ut de minimis judicetis?* ut *Vetus. Indigni estis minimis judiciis?* ut *Beza*. Sed neq; id satis planè; non enim intendit actum judicii, sed locum, κριτήριον enim apud *Authores* nusquam significat *judicium*, i. e. *judicandi actum*, sed *sedem ubi judicium agitur*. Atque idem est cùm voce δικαστήριον, in quo sensu usurpatur *Jud.* 5. 9. *Dan.* 7. 10. *Susan.* 49. *Jac.* 2. 6. Expressius ergo ad vim vocis redditur, *Indigni estis minimis subselliis? Subsellia* enim dicuntur *in quibus minutiora judicia exercentur*, secundùm *Asconium*.

V. 4. Βιωτικὰ μὲν οὖν κριτήρια &c. Versio vulgaris [*secularia igitur judicia si habeatis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia illos constituite*] est neque mori loquendi apud *Græcos*, neque sensui, nec syntaxi accommoda. In hac enim versione opinor Interpretes *judicia* intelligere *lites* de rebus hujus vitæ, at κριτήριον, ut modo dixi, nusquam apud *Authores* in isto sensu reperitur. Quod si dicant velle eos tribunalia, planè aiunt quod *Apostolus* disertè negat, increpans eo nomine quòd non haberent, sed potiùs vellent judicari coram infidelibus. Ipsa etiam illatio non est adeò sensui conformis, quin satis causæ sit ἐπέχειν, & melius inquirendi in hanc versionem. Quæ facillimè restituitur in commodiorem sensum & syntaxin, idque sine vi vel solœcismo, variatis tantum punctis per *Hyperbaton*. Βιωτικὰ μὲν

ὂν κριτήρια, ἐὰν ἔχετε τοὺς ἐξουθενημένους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τούτους, καθίζετε. *Secularia igitur subsellia, si habeatis hos contemptibiles in Ecclesia, constituite. Hyperbata* ejusmodi sunt in *N.T.* frequentissima, ut alibi sæpius memoravimus. Perinde est ac si diceret: Quid? num judicio vultis experiri apud infideles, quos contemptibiles habetis in Ecclesia? num iniquos & impios sinetis judicare inter vos, quos vos ipsi olim judicabitis? *An ignoratis fore ut Angelos judicetis? & non secularia judicabimus?* constituite ergo inter vos ipsos judices, constituite vobis tribunalia, ad pudorem vestrum dico. *Itane, non est inter vos sapiens? nè unus qui possit judicare inter fratres?* Procul absit ab *Apostolo*, ut jubeat constituere homines contemptibiles in loco judicii, nihil minus; imò exprobrat, quòd adeò indignè de seipsis æstimârint, ut provocarent ad judicia infidelium, quasi *non esset nè unus quidem sapiens inter ipsos*, certè eo ipso nomine satis innuens, sapientem esse oportere, & non contemptibilem quemvis, qui constitueretur judex in Ecclesia. Durissima est etiã phrasis illa, τοὺς τούτους καθίζετε, neque *Hebraismo* salvari credo; quòd si verus esset *Hebraismus*, legi oportuit, τοὺς ἐξουθενημένους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοὺς καθίζετε, & non τούτους. Quoad phrasim, καθίζειν κριτήριον, eadem est ac, τὸ καθίζειν δικαστήριον, in *Aristophane & Libanio.* Sed altiùs radices egit inveterata opinio, quàm ut amoveatur nisi authoritate aliquâ magisteriali, vel invaluit supina incuria. Atque hoc fatum etiam prophanis scriptoribus commune. Quomodo enim aliter fieri potuit, tam stupendam versionem nec in hodiernum usque diem emendatam præterire, idque in re momenti, in primo limine *Ptolomæi*, in ipsa *Geographiæ* definitione, nisi

nisi fato quodam essent occæcati *Interpretes*, in errorem ducti importunâ duarum vocum connexione, legendo διαγραφῆς *conjunctim*, pro διὰ γραφῆς *divisim*? Eo quòd ab antiquo nulla adscriberentur puncta, vel commata, vel accentus. Ἡ γεωγραφία μίμησίς ἐστι διαγραφῆς τοῦ καταλειμμένου τῆς γῆς μέρους ὅλου &c. *Geographia est imitatio picturæ totius partis terræ cognitæ &c.* quod certè, quicquid aiunt, est insignificans, pro Ἡ γεωγραφία μίμησίς ἐστι διὰ γραφῆς &c. *Geographia est imitatio per picturam, per descriptionem*, sive *in tabula totius partis terræ cognitæ*. Nomen ipsum *Geographiæ* quid aliud significat quàm *descriptionem terræ*?

C. 7. v. 14. Ἐπεὶ ἄρα τὰ τέκνα ὑμῶν ἀκάθαρτά ἐστι· *Alioquin* [nisi parentum alteruter esset fidelis] *liberi vestri essent immundi*, i. e. manerent *Ethnici*: νῦν δὲ, *nunc verò* [quoniam parentum alter est fidelis] ἅγιά ἐστιν, *sancti sunt*, i.e. reputantur membra *Ecclesiæ Christianæ*. Et in hac notione credo *Apostolum* sæpiùs usurpare vocem ἅγιος, ut in initio hujus Epistolæ, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ, κλητοῖς ἁγίοις, *Ecclesiæ Dei quæ est in Corintho, iis qui vocantur sancti*, & *Eph.* 1. 1. τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσιν ἐν Ἐφέσῳ, *sanctis qui sunt Ephesi*. Non quòd omnes qui essent in Ecclesia *Corinthi*, vel *Ephesi*, erant re verâ sancti, sed quia membra erant visibilia *Ecclesiæ*, ideo vocabantur *sancti*, & ob eam causam liberi eorum ex alterutro parente fideli, qui fuit vocatus *sanctus*, participes facti sunt Baptismi, quomodo filius Proselytæ factus est particeps circumcisionis, etiam infans octiduanus. Et si liberi eorum qui vocantur *sancti*, cùm sint etiam ipsi *sancti*, non capaces sint Baptismi, in quo præcellunt *sancti* immundis? quid inde habent commodi,

eò

eò quòd vocentur vel reputentur *sancti*? An id tantùm habent commodi, quòd nati sint in fœdere? Imò, si nati sunt in fœdere, debentur iis etiam jura fœderis, pari modò quo liberi proselytæ in *Judaicâ* Ecclesiâ fruebantur jure circumcisionis. Et si antè Baptismi collationem moriantur fortè quàm primum nati, si nascuntur *sancti*, quis interdicet illis jus ad regnum *Dei*? Omnem alienigenam *Judæi* vocabant *ἄνθρωπον ἀκάθαρτον*, *hominem immundum. Act.* 10. 28. & 2 *Cor.* 6. 17.

V. 16. 17. Ἢ τί οἶδας ἀνερ, εἰ γυναῖκα σώσεις; εἰ μὴ ἑκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεὸς, &c. *Græcus Scholiastes* legit, ἢ μή; idoneè connectens verba ista priori versui, ἢ τί οἶδας ἀνερ εἰ γυναῖκα σώσεις, ἢ μή; ἑκάστῳ &c. At quid opus est variare lectionem? vulgaris cum distinctione sola sufficit: ἢ τί οἶδας ἀνερ εἰ γυναῖκα σώσεις, εἰ μή; ἑκάστῳ &c. *Quid nôsti, O vir, utrum uxorem servabis, utrum non? Unicuique ut sortitus est Deus, unumquemque ut vocavit Dominus, ita ambulet.*

V. 23. Τιμῆς ἠγοράσθητε, μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώπων. *Pretio empti estis, nolite fieri servi hominum.* Hæc punctatio & versio videntur respicere redemptionem per *Christi* sanguinem, & verbatim implicant doctrinam expressè contrariam ei quam modo docuerat. Quasi quoniam redempti essent per *Christi* sanguinem, non oporteret eos diutiùs esse servos, cum verbis proximè præcedentibus jubeat eos *non curare, si vocati essent ad Christianismum cùm essent servi*, sed *in qua vocatione vocati sunt in ea manere* Adeò ut aliquis alius sensus exquirendus magis appositus, qui fortè legendo priora verba interrogativè potest esse hujusmodi. Τιμῆς ἠγοράσθητε; μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώπων·

ἀνθρώπων· *Pretio redempti estis ? nolite fieri servi hominum.* Non loquitur de redemptione à captivitate Satanæ vel peccati, sed à servitio humano, ut colligere est ex contextu, qui nihil habet commune cum redemptione spirituali. Cohærentia enim est hujusmodi. *Servus vocatus es ? nè sit tibi curæ ; Pretio redempti estis ? nolite fieri servi hominum ; sed si potes etiam liber esse, magis utere,* ut 21. *Unusquisque in quo vocatus est, in hoc maneat apud Deum.* Continuationem suadet in eo statu, in quocunque quis vocatus est ad *Christianismum,* dat interim libertatem sese redimendi. Unicum verò monendum ultrà : Ἀνθρώπων, intelligendum reor, ἀπίσων, ut antea, ubi ἀνὴρ ὁ ἄπιστος, *maritus infidelis,* dicitur sanctificari ἐν τῇ γυναικί, *in uxore,* & ἡ γυνὴ ἡ ἄπιστος, *uxor infidelis* dicitur sanctificari ἐν τῷ ἀνδρὶ, *in marito,* subaudiendum est γυναικὶ τῇ πιστῇ, *uxori fideli,* & ἀνδρὶ πιστῷ, *marito fideli,* ut legunt quædam exemplaria *Græca,* & *Latinus vetus.* Non dissuadet ab omni servitio, sed, ut antea monuit in impari conjugio, idem hoc loco monet in impari servitio. Ac si diceret, An vocatus es ad fidem *Christi,* cùm sis ipse servus viri infidelis, noli propterea anxius esse, esto verò contentus eo statu, nisi poteris te honestè liberare, *ne nomen Domini & doctrina blasphemetur,* 1 *Tim.* 6. 1.

V. 26. Διὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην. Hæc verba aliqui volunt respicere *Luc.* 21. 23. quasi de desolatione, quam futuram ibi prædixit *Jesus,* intelligeret hoc loco *Paulus.* Sed ista ἀνάγκη μεγάλη, *tribulatio magna,* de qua *Lucas,* futura erat ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐν τῷ λαῷ τούτῳ, *in hac terra & in populo isto,* nempe in terra *Judææ,* & in populo *Judæorum,* nec de ullo alio populo vel gente prædixit ibi *Jesus.* Adeò ut non foret omnino

rationi consonans interpretari, ***Paulum*** velle ***Corinthios*** à conjugio abstinere propter illam tribulationem quæ tam longè à suis distabat finibus, nec immediatè tangebat eos. Alii majore fateor cum ratione de persecutionibus intelligunt quæ instabant, sed si contextum animadvertamus seriò, intelligendum potiùs reor, *propter pressuram imminentem* incommodorum, quæ conjugium plerumque comitantur, de quibus postea *Apostolus.* Διὰ τὰς ἐν αὐτῷ δυσκολίας καὶ τὰ τοῦ γάμου ὀχληρά. *Propter ejus difficultates conjugiique molestias. Theophylact.*

V. 29. &c. Per parenthesim & trajectionem exponendum τοῦτο δέ φημι ἀδελφοὶ (ὅτι ὁ καιρὸς συνεσταλμένος τὸ λοιπόν ἐστιν) ἵνα καὶ ἔχοντες γυναῖκας ὡς μὴ ἔχοντες ὦσι, καὶ οἱ κλαίοντες ὡς μὴ κλαίοντες, καὶ οἱ χαίροντες ὡς μὴ χαίροντες &c. παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου. *Hoc autem dico fratres, (quoniam quod remanet breve est tempus) ut & qui habent uxores sint tanquam non habentes, & qui flent tanquam non flentes, & qui gaudent tanquam non gaudentes, &c. præterit enim figura hujus mundi.* Τὸ λοιπὸν, non malè intelligitur, τοῦ βίου, *residuum vitæ.* Quasi diceret, Hoc autem dico vobis, quoniam tam breve est tempus vitæ, adeóque cito pede transeat mundus, *ne solliciti sitis nimium*, ut postero monet versu, sive propter tristia, sive propter delectabilia hujus mundi.

V. 35. Τοῦτο δὲ πρὸς τὸ ὑμῶν συμφέρον λέγω, οὐχ ἵνα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλλω, ἀλλὰ, πρὸς τὸ εὔσχημον καὶ εὐπρόσεδρον τῷ Κυρίῳ, ἀπερισπάστως. *Hoc verò dico ad utilitatem vestram,* sive *ad id quod vobis sit conveniens, non ut vinculum vobis imponam, sed ad id quod honestum est, & decorum Domino, sine violenta abstractione*; nempe

in verba mea: περισπᾷν, μετὰ βίας ἀφαιρεῖσθαί τι. *Vi aliquid abripere. Suid.* οὐκ ἵνα ἀναγκάσω ὑμᾶς καὶ θέλοντας καὶ μὴ θέλοντας παρθενεύειν. *Non ut cogam vos & volentes & nolentes in virginitate degere.* Τὴν γὰρ ἀνάγκην βρόχον καλεῖ: *Necessitatem enim* sive *compulsionem vocat vinculum. Schol. Græc.* Ἀπερισπάστως, *sine violenta abstractione*, i. e. sine compulsione. Non ut vi aliquâ vos traham in verba mea. Βρόχος, δεσμός. *Hesych.* εὐπρόσεδρον, ad verbum, sermone *Gallico, bienseant, quod bene assidet*: ἀξίως τοῦ Θεοῦ, *dignè Deo. Joh.* 3. 6.

C. 11. v. 7. Γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἐστι· *Mulier verò imago viri est. Vir quidem non debet velare caput*, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων, *quoniam sit figura & imago Dei. Mulier verò imago viri est.* Vox תמונה, quæ apud *Hebræos* est *imago quæ ab alia re deducta est*, à LXX vertitur δόξα, *Num.* 12. 8. *Psal.* 17. 15. Sic δόξα, εἰκασμός. *Phav.*

V. 10. Διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ τοὺς Ἀγγέλους· *Propter hoc debet mulier potestatem habere in capite per* vel *propter Angelos. Habere*, i.e. *tenere, æstimare*, vel *agnoscere*, in quo sensu *habere* accipitur apud *Latinos*, ut τὸ ἔχειν apud *Græcos. In capite* est *in viro*, versu enim tertio *vir* vocatur *caput mulieris*, & *Eph.* 5. 22, 23. *mulieres* jubentur *viris suis esse subditæ*, i. e. potestatem agnoscere in viris suis, ὅτι ὁ ἀνήρ ἐστι κεφαλὴ τῆς γυναικός: *quoniam vir est caput mulieris.* Vis interpretationis & argumenti est à verbis præcedentibus hujusmodi. *Vir non est ex muliere, sed mulier ex viro, neque creatus est vir propter mulierem, sed mulier propter virum.* Διὰ τοῦτο *Ergo debet mulier agnoscere potestatem in viro.* Cujus omnino simile occurrit argumentum 1 *Tim.* 2. 12, 13. *Mulier in silentio*

discito cum omni subjectione, mulierem enim non docere permitto, neque dominari in virum, sed esse in silentio. Adam enim prior formatus est, deinde Eva. Cùm ergo argumenta sint eadem, quid ultrà dubitemus, quin unus & idem sit locorum sensus, cùm id ferat verborum usus & constructio? Quoad enim expositionem eorum, qui ἐξȣσίαν volunt poni μετωνυμικῶς, pro *velamine*, subjectionis signo, est opinor violenta, & coacta nimis quàm ut licitè (dictum sit cum venia) admitti debeat. Præterquam etiam quòd non cohæreat aptè cum scopo loci, cujus connexio est hujusmodi. *Quoniam vir non est ex muliere*, &c. *Ergo debet mulier potestatem agnoscere in capite, veruntamen neque est vir sine muliere, neque mulier sine viro*, &c. Quibus verbis posterioribus mitigare videtur *Apostolus* injunctionem quæ præcesserat, nè videatur severa nimis. Ac si diceret, verum est quidem, *Quia vir non factus est ex muliere, sed mulier ex viro, & quia vir non creatus est propter mulierem, sed mulier propter virum, ergo debere mulierem agnoscere potestatem in capite*, i.e. *in viro*, jure hoc creationis, *veruntamen neque est vir sine muliere, neque mulier sine viro per Dominum. Nam sicut mulier est ex viro, sic etiam vir est ex muliere, omnia verò ex Deo.* Planè innuens tale ad invicem esse relationis vinculum, quoniam alter sine altera esse nequit, ut virum nullo modo deceat suæ potestati quamvis à *Deo* jure creationis sibi datæ nimium vendicare vel indulgere, sed ea uti cum modestiâ & sobrietate. Atque hæc est necessaria hujus loci cohærentia. Quid verò huc attinet mulieris gestatio velaminis in capite, non equidem video. Quoad verba, διὰ τȣ̀ς Ἀγγέλȣς, *per* vel *propter Angelos*, nihil opinor aliud denotant, quàm *mulierem debere agnoscere*

noscere potestatem in viro per vel *propter ipsum Deum*, qui per ministerium Angelorum in hoc ordine creavit illos,& non longo post creationem tempore imposuit etiam mulieri expressis verbis hanc legem subjectionis, cujus meminit *Apostolus* 1 *Cor.* 14.34. ubi mulier jubetur subjici, καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει, *ut etiam lex dicit.* Quam legem consentiunt universi ipsam esse quæ occurrit *Gen.*3. 16. καὶ αὐτός σου κυριεύσει: *& ipse in te dominabitur.* Atque hæc certè data est per ministerium *Angelorum*,ut fuit etiam *Mosaica*, *Act.* 7.53. *Gal.*3. 19. & *Heb.* 2. 2. Omnia enim *Dei* opera ad extra fiunt per eorum ministerium ; non enim potest rectè *Deus* dici habere os vel manus, vel loqui, vel præire,vel propriè quicquam agere, ideóque frequens est adscribere *Angelis* quod soli debetur *Deo*, quoniam ut ministri mandata ejus exequuntur ; atque hinc non rarò promiscuè vocantur *Angeli* nomine *Dei*, & *Deus* nomine *Angelorum*. E. g. *Act.*7.35 dicitur, ἐν χειρὶ Ἀγγέλου, *per manum Angeli, qui apparuit ei in rubo :* at verò ille *Angelus* vocatur *Deus*, *Exod.* 3.6. & 12. Sic etiam infrà in eodem capite, μετὰ τοῦ Ἀγγέλου, *qui fuit cum Angelo qui locutus est ei in monte Sina.* At verò etiam hic *Angelus Exod.*19. sæpiùs dicitur fuisse *Deus*,& 53. εἰς διαταγὰς Ἀγγέλων. *per ordinationes Angelorum*, quomodo etiam dicitur *Gal.* 3. 19. ὁ νόμος διαταγεὶς δι' Ἀγγέλων, *lex ordinata per Angelos*, cùm dicatur *Exod.*20.1. *& locutus est Elohim.* Sic etiam dicitur *Gen.* 48.15. Ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ, ὁ Θεὸς ὁ τρέφων με, ὁ Ἄγγελος ὁ ῥυόμενός με, &c. *Deus Abrahami & Isaaci, Deus qui nutrivit me, Angelus qui liberavit me, &c.* Ut etiam *Jud.* 13.21. & 23. *Manoah* vocat *Angelum Dei Deum, scivit enim quòd fuit Angelus Dei*, & statim dicit,

moriemur quia vidimus deum. Atque ex his exemplis, quibus addi multò plura poterant, manifestum est, non omninò esse rarum, sed abundè frequens, adscribere *Angelis* quæ *Deus* per eorum ministetium facit, ideóque nec esse novum, si *Apostolus* hoc loco dicat, *mulierem debere agnoscere potestatem in viro, per* vel *propter Angelos*, eo nomine intelligens ipsum *Deum.* In summa, hæc intepretatio tam genuinè fluit à verborum ordine, atque adeò non opus habet peregrino auxilio ad sui explicationem, ut confidam admodùm eam esse germanam atque ipsam veram.

V. 21. Ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει, ἐν τῷ φαγεῖν καὶ ὃς μὲν πεινᾷ, ὃς δὲ μεθύει. In plerisque, si non in omnibus codicibus, distinguitur commate post φαγεῖν. Versio verò ista, *propriam cœnam præsumit in edendo*, duriùs sonat, ideóque arbitror meliùs distingui ut suprà post προλαμβάνει, *Unusquisque enim præsumit cœnam propriam, & in edendo*, sive *inter edendum*, i.e. cùm edant cœnam *Domini, hic quidem esurit, ille verò satur est.* Quoad trajectionem, sunt frequentes adeò trajectiones ejusmodi in *N. T.* ut non possim non attonitus mirari quenquam in ea hærere, præsertim cùm magis accommodum reddat sensum, & etiam tollat insolentiam phrasis. In summa, sensus & cohærentia est ejusmodi. *Cùm igitur convenitis in unum*, i.e. in Ecclesia, *non est*, quod facitis, *Dominicam cœnam edere*; unusquisque enim suam privatim accipit, prius quàm alii convenerint, atque hinc *in edendo alius esurit, alius satur est.* Opulenti quidem, qui cœnam suam secum ferunt, saturantur, pauperes verò, οἱ μὴ ἔχοντες subaudi δεῖπνον, *qui non habent cœnam, esuriunt.* Mos videtur fuisse *Corinthiis* ditioribus antevertere cœnam

Dominicam

Dominicam edendo propriam per se privatim, priusquam convenirent pauperes. Sed hoc non fuit *Dominicam cœnam edere*, quæ vocatur *κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ χριστοῦ*, *communio* sive *communicatio corporis Christi*, 1 *Cor*.10.16. ideóque pergit *Apostolus* increpare, *An non domos habetis in quibus edatis & bibatis? aut Ecclesiam Dei contemnitis, & pudefacitis eos qui non habent* [cœnam?] *Quid dicam vobis? laudabo vos in hoc? non laudo.* Et sic tandem post sermonem alium de cœna *Domini*, usque ad v. 33. rursus ad hunc redit, quem brevi concludit monitu, *Itaque fratres mei, cùm convenitis ad edendum*, cœnam nempè *Domini*, *Expectate alius alium, quod si quis esurit, domi edat, nè ad condemnationem conveniatis: μεθύει, πεπλήρωται. Hesych.*

C. 12. v. 11. Διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται, i. e. ἴδια χαρίσματα: *Distribuens sua* dona *unicuique prout vult*, ὥστε δεσπότης καὶ Θεὸς, *ut Dominus & Deus*. *Theophylac. Heb.* 2. 4. vocantur μερισμοὶ πνεύματος ἁγίου κατὰ τὴν αὐτοῦ θέλησιν. *Distributiones Spiritus sancti secundùm suam ipsius voluntatem.*

V. 29. Μὴ πάντες δυνάμεις; *Num omnes sunt virtutes?* ut vulgò. Inepta certè dictio. Rectiùs verba ista connectuntur & distinguuntur cum sequentibus, v. 30. μὴ πάντες δυνάμεις; μὴ πάντες χαρίσματα ἰαμάτων ἔχουσι? *num omnes* habent *virtutes*, *num omnes habent dona curationum?* repetendo τὸ ἔχουσιν, ἀπὸ τοῦ κοινοῦ. *Virtutes*, i. e. potestatem etiam vel morte puniendi, & miracula edendi.

C. 14. v. 2. Ὁ γὰρ λαλῶν γλώσσῃ οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ, οὐδεὶς γὰρ ἀκούει, πνεύματι δὲ λαλεῖ μυστήρια. *Qui loquitur lingua*, i.e. peregrina, *non hominibus loquitur sed Deo, nemo*

enim intelligit, spiritu verò loquitur mysteria, i. e. *spiritu* quem donavit ei *Deus* variis loquendi linguis in ædificationem Ecclesiæ loquitur abscondita, quæ non intelliguntur ab iis qui sunt ἰδιῶται, nec aliam linguam callent quàm maternam: ἀκούει, frequenter in *Veteri* significat, *intelligit* ubi *Hebræa* vox est שמע, ut *Gen.* 42. 23. *Deut.* 28. 49. & alibi.

V. 13. Hic versus optimè distinguitur post προσευχέσθω. διόπερ ὁ λαλῶν γλώσσῃ προσευχέσθω, ἵνα διερμηνεύῃ. *Quapropter qui lingua loquitur* peregrina *precetur, ut interpretetur.* Ac si diceret, si quis precetur linguâ peregrinâ, precetur ita ut interpretetur aliquis, quid precatus sit, *quomodo enim aliter qui supplet locum idiotæ dicturus est Amen*, si quid dictum sit, omnino non intelligat. Optimè *Valla, Non orat Deum ad hoc obtinendum ut interpretetur, sed si aliqua lingua preces ad Deum faciat, sic faciat ut ejus lingua interiorem sensum interpretetur*, vel per se vel per alium: τὸ ἵνα videtur pari sensu accipi infrà 31. Δύνασθε γὰρ καθ' ἕνα πάντες προφητεύειν, ἵνα πάντες μανθάνωσι, &c. *Potestis enim omnes alius post alium* sive *singulatim prophetare, ut omnes discant*, i. e *ita ut omnes possint discere* quod neutiquam fieri potuit, si multi loquerentur simul. Ut etiam *Joh.* 10. 17. *Quia ego pono animam meam*, ἵνα πάλιν λάβω αὐτήν. *ut iterum sumam eam*, i. e. ut exponit *Grotius, sed ita ut eam sim recepturus*; vel ut *Maldonatus, ita mori, ut paulò post ad vitam sit rediturus*: τὸ ἵνα his locis non finem indicat sed modum.

V. 14. Ἐὰν γὰρ προσεύχωμαι γλώσσῃ τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστι. *Si enim precer linguâ* [peregrinâ] *spiritus meus* (quem dedit mihi *Deus* variis ut loquar linguis) *precatur*,

precatur, sed mens mea est infructuosa, nemo enim intelligit. Mens mea, i.e. *sensus meus.* Quid igitur? προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοΐ. *Precabor spiritu*, (quem mihi dedit *Deus*) *precabor etiam cum sensu,* ita ut ab omnibus intelligar. Νοῦς, *mens, sensus. Gloss vet.* νοῦν δὲ ἔχει τίνα; *quis est horum verborum sensus? Aristoph.* Aliqui τὸ πνεῦμα interpretantur *vocem.*

V. 27. Εἴτε γλώσσῃ τὶς λαλεῖ, κατὰ δύο ἢ τὸ πλεῖστον τρεῖς, καὶ ἀνὰ μέρος, καὶ εἷς διερμηνευέτω. Subaudi, ἔστω, *Si quis loquitur linguâ* [peregrinâ] *duabus vel ad maximum tribus fiat, idque singulatim & unus interpretetur, &c.* Plurimis linguis fieri potuit unum aliquem posse loqui, εὐταξίας δὲ ἕνεκα, *ordinis verò gratia* duabus vel tribus ad plurimum permisit uti, iisque singulatim non confusè. Quod verò, κατὰ δύο ἢ τὸ πλεῖστον τρεῖς, de personis aliqui intelligant, videtur mihi ab ipso sensu prorsus alienum. Quomodo enim loquatur quis per alium, nisi ipse, quid dicat, alii dictet, non intelligo. Atque hoc idem foret, ac si ipse sibi sit interpres,

V. 30. Ἐὰν δὲ ἄλλῳ ἀποκαλυφθῇ, &c. *Si verò quid alteri revelatum fuerit assidenti, prior sileat,* i. e. priusquam loquatur ille cui revelatum est, *Potestis enim omnes singulatim,* i. e. *alius post alium prophetare, ita ut omnes discant, &c.* καὶ πνεύματα προφητῶν προφήταις ὑποτάσσεται. *Et spiritus Prophetarum Prophetis sunt subjecti.* Ita ut *Propheta* cui aliquid revelatum est, cùm sit *Dominus* sui ipsius spiritus, ut pro suo arbitrio potest, ita omnino debet spiritum illum revelationis supprimere, usque dum alter finem loquendi fecerit, ut ordo servetur in Ecclesiis: οὐ γὰρ ἀκαταστασίας &c. *Non enim est Deus confusionis Deus, sed pacis.*

C. 15. v. 29. Ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, εἰ ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; *Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt?* Cur immerguntur pro mortuis, i. e. tanquam mortui, συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι, *consepulti cum eo*, nempe *Christo, in baptismate, Rom. 6. 4.* & *Col. 2. 12.* si non ut per emersionem ex aqua, quod est typus resurrectionis post sepulturam, certiores fiant, quod si etiam ipsi resurgant á morte in peccatis ad novitatem vitæ, resurgent etiam cum *Christo* post mortem in gloriam? Quasi diceret, In vanum utitur Ecclesia symbolo Baptismi, si non est resurrectio. Est enim Baptismus mortis & resurrectionis *Christi*, & etiam omnium fidelium typus, & sic apud antiquos universim accipitur, ut videre est in *animad. 1 Pet. 3. 22, 23.* Atque hanc doctrinam appellat *Zonaras*, τοῦ καθ' ἡμᾶς μυστηρίου τὴν δύναμιν, *vim mysterii* religionis Christianæ; planè affirmans eos ματαιοπονεῖν, *frustrà laborare*, sive *operam perdere, qui baptizantur, si de resurrectione dubitent, per baptismum nempe & emersionem in aquam baptisterii, & ex ea emersionem, mortem & resurrectionem denotantes, per ea verò quæ dicunt de ea dubitantes*, vel *in ea fidem non habentes.* Quod qui faciunt, certè faciunt frustrà: ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, intelligi ait *Chrysostomus*, σωμάτων, in majorem fidem addens, καὶ γὰρ ἐπὶ τούτῳ βαπτίζῃ τοῦ νεκροῦ σώματος ἀνάστασιν πιστεύων, &c. *Propter hoc baptizaris mortui corporis resurrectionem credens, nempe quod non maneat mortuum. Et tu quidem per verba dicis*, sive *profiteris mortuorum resurrectionem, sacerdos autem in quadam imagine quæ credidisti & per verba es confessus, etiam per res ipsas ostendit; quando absque signo credis, tunc*

tibi

tibi etiam præbet signum. Adulti enim cùm baptizarentur, ore priùs confessi sunt se credere in resurrectionem mortuorum, & deinde in ea fide baptizati sunt. Sic etiam *Tertullianus*, *Pro mortuis tingui est pro corporibus tingui, mortuum enim corpus ostendimus. Quid facient qui pro corporibus baptizantur, si corpora non resurgant?* Atque huic sententiæ accedit etiam *Theodoretus*, ὁ βαπτιζόμενος τῷ δεσπότῃ συνθάπτεται &c. *Qui baptizatur Domino consepelitur, ut cùm mortis fuerit particeps, sit etiam particeps resurrectionis; si autem corpus est mortuum, & non resurgit, cur tandem baptizatur?* Atque in hac ego sententia plenè acquiesco, quicquid præter vel aliud proferunt doctissimi viri à scopo & mente *Apostoli* prorsus alienum & incertum judicans.

V. 36. Vulgo legitur, Ἄφρον, σὺ ὃ σπείρεις; &c. *Insipiens, tu quod seminas* &c. Cur non potiùs distinguitur & legitur, Ἄφρον σὺ, ὃ σπείρεις &c. *Insipipiens tu, quod seminas* &c. ut sonat in Anglico, *Thou fool, that which thou sowest* &c. Et sic cum magis Emphatico sensu vitatur non necessaria *metathesis*.

C. 16. v. 3. Ὅταν δὲ παραγένωμαι, οὓς ἐὰν δοκιμάσητε, δι' ἐπιστολῶν τούτους πέμψω ἀπενεγκεῖν τὴν χάριν ὑμῶν εἰς Ἱερουσαλήμ. *Cùm autem adfuero, quoscunque probaveritis, per Epistolas mittam eos auferre beneficentiam vestram ad Jerusalem.*

In

In secundam Epistolam ad Corinthios.

2 COR. c. 1. v. 9. Ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν. *Imò habuimus ipsi in nos condemnationem mortis* : i. e. adjudicati fuimus morti, ut contextus valdè innuit : ἀπόκριμα, κατάκριμα. *Hesych.* & *Phavor.*

C. 2. v. 12. Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν Τρῳάδα, εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ καὶ θύρας μοι ἀνεῳγμένης ἐν Κυρίῳ, οὐκ ἔσχηκα &c. *Quum venissem autem Troadem, & ostium mihi apertum esset per Dominum ad Evangelium Christi, non habui requiem spiritui meo &c. eò quòd non invenerim Titum fratrem meum illic*, qui si præsens levâsset mihi onus, quod soli adeò pressè impendebat, ut nullam relaxationem habuerim spiritui meo. *Valdè cruciatum animo fuisse* affirmat *Theodoretus, cùm videret multos ad prædicationem accedere, non habens socium ministerii.* Trajectiones hujusmodi, ut sæpiùs dixi, sunt frequentissimæ.

C. 4. v. 4. Ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. Ut idoneus fiat sensus & constructio, τὸ ἐν vertendum reor, *inter*, & in hoc & in præcedente versu, sequentia verò per *metathesim*, ut fecerunt aliqui è *Veteribus*. *Quod si opertum est Evangelium nostrum* ἐν ἀπολλυμένοις, *inter eos qui pereunt est opertum. Inter quos Deus excæcavit mentes infidelium hujus sæculi, nè luceat illis lux*

lux gloriosi Evangelii Christi, i. e. ita luceat ut videant & intelligant. Videtur *Paulus* respexisse ad *Isaiæ* 6.10. ubi dixit ei *Dominus. Vade* &c. *Excæca cor populi hujus, & aures ejus aggrava, & oculos ejus claude, nè forte videant oculis* &c. *& convertantur:* αἰὼν est propriè *ævum*, & non *mundus*. *Infidelium hujus seculi* intelligit præcipuè *Judæos*. Si quis in trajectione adhuc hæreat, præterquam quòd è *Veteribus* senserunt idem, sciant velim innumeras esse ejusmodi in *N. T.* E. g. præter quas jam alibi memoravimus. *Joh.* 11. 4. ἀπῆλθεν εἰς Ἐφραῒμ, λεγομένην πόλιν, pro εἰς πόλιν λεγομένην Ἐφραῒμ, *abiit in civitatem quæ vocatur Ephraim. Act.* 13. 1. Ἦσαν δέ τινες ἐν Ἀντιοχείᾳ κατὰ τὴν οὖσαν ἐκκλησίαν προφῆται καὶ διδάσκαλοι, pro ἦσαν δέ τινες προφῆται καὶ διδάσκαλοι κατὰ τὴν οὖσαν ἐκκλησίαν ἐν Ἀντιοχείᾳ. *Erant verò quidam Prophetæ & Doctores in Ecclesia, quæ fuit in Antiochia.* Et 25. 22. Ὁ δὲ αὔριον, φησὶν, ἀκούσῃ αὐτοῦ, pro Ὁ δὲ φησὶν, αὔριον ἀκούσῃ αὐτοῦ. *Ille verò inquit, cras audies eum.* Vide etiam *Animad. Act.* 13. 27. 1 *Pet.* 3. 21, 22.

V. 6. Ὁ εἰπὼν, *qui jussit è tenebris lucem splendescere:* εἰπὼν, ῥῆμα προστακτικόν. *Vox mandatoria*, ut vox אמר apud *Hebræos*.

C. 5. v. 3. Versus iste, opinor, parenthesi includendus, (Εἴγε καὶ ἐνδυσάμενοι οὐ γυμνοὶ εὑρεθησόμεθα.) Εἰ verò hoc loco videtur esse ῥῆμα εὐκτικόν, & vim habet *Optativi*. Precationes enim ejusmodi apud *Apostolum* sæpe interveniunt in medio sensu, γε frequenter vacat. Adeò ut verborum sensus & ordo sit hujusmodi. *In hoc enim domicilio ingemiscimus habitationem nostram quæ ex cœlo est superindui cupientes. (Utinam etiam induti non nudi reperiamur.) Nam qui sumus in hoc tabernaculo ingemiscimus gravati, non*

quod

quod velimus exui, sed superindui ut absorbeatur quod mortale est à vita. ὀυ γὰρ ἀποδύσασθαι τὸ σῶμα, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι τὴν ἀφθαρσίαν ὀρεγόμεθα, *Non enim exuere corpus, sed superinduere immortalitatem cupimus. Theodoret. Continuare vitam lucrifacta morte per vicariam demutationem,* ut *Tertull.* Precatur interim *Apostolus,* ut in ultimo die inveniantur cœlestem habitationem superinduti, & non ea destituti. Timet, μή ποτε δοκῇ τις ἐξ 'αυτῶν ὑστερηκέναι, *ne quis eorum comperiatur spe frustratus esse.* Vide similes loquendi formas, *Matth.* 22. 11. & *Apocal.* 3. 18. 16. 15. Quoad usum τοῦ Ει, in formula precationis sive *Optativè,* vide *Animad. Luc.* 12. 49.

C. 6. v. 13. Τὴν δὲ 'αυτὴν ἀντιμισθίαν (ὡς τέκνοις λέγω) πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς. Subaudi κατὰ, *secundùm verò eandem compensationem (ut filiis loquor) dilatamini & vos.* Quasi diceret, *sicut cor meum dilatatum est erga vos,* v. 11. sic etiam vicissim dilatamini & vos in visceribus vestris erga nos. *Ubique locus est Accusativo, si intelligas* κατὰ.

C. 8. v. 1. Τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ &c. *Ingentem beneficentiam, quæ data est in Ecclesiis Macedoniæ.* Collectam significat, quæ fiebat in Ecclesiis *Macedoniæ,* quæ *abundavit etiam supra vires in copiosa benignitate in ministerium sanctorum Dei in Jerusalem;* de qua *Rom.* 15. 26. χάρις, δῶρεα, *Hesych.* χάριν Θεοῦ. Est *Hebraismus,* rectèque vertitur, *ingentem beneficentiam,* vel *ingens donum quod datum est.* Qualis est *Jud.* 13. 6. איש האלהים, ἄνθρωπος Θεοῦ, *vir Dei,* i.e. *cujus species erat augustior quàm hominum communiter,* ut *Drusius*, vel *qui mirum in modum erat facie veneranda*, ut *Vatablus. Psal.* 80. 10. ארזי-אל τὰς κέδρους τοῦ Θεοῦ, *Cedros Dei,* i.e. *proceras Cedros,*

&

& *Psal.* 36. 6. כהררי-אל, *Justitia tua Domine*, ὡς ὄρη Θεοῦ, *sicut montes Dei*, i.e. *excelsi montes. Scriptura enim rem excellentem significatura, subjungit ei unum ex Dei nominibus. Schindl.* ut videre est etiam in *Hebræo*, *Gen.* 30. 8. & 1 *Sam.* 14. 15. Vide *Bezam* in verba illa, δύνατα τῷ Θεῷ, 10. 4. atque hujus Epistolæ 11. 2. ubi verba illa, ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζήλῳ, *Schol. Græc.* interpretatur, ὑπερβολικῶς φιλῶ, *Ardenter amo vos.*

V. 18, 19. Συνεπέμψαμεν δὲ μετ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφὸν (οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ διὰ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν, οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν συνέκδημος ἡμῶν) σὺν τῇ χάριτι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν πρὸς τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δόξαν καὶ προθυμίαν ὑμῶν. *Unà verò misimus cum eo fratrem (cujus laus est in Evangelio, nec id solum, sed etiam qui constitutus est ab Ecclesiis socius peregrinationis nostræ) cum hoc ministerio,* sive *dono, quod administratur à nobis ad ipsius Domini gloriam, & ad vestram animationem.* Inprimis hoc loco visum est parenthesim latius extendere, magis enim consonum est dicere hunc fratrem missum à *Paulo*, vel ab Ecclesiis unà cum *Tito*, cum hoc ministerio sive dono, quàm ab Ecclesiis constitutum vel delectum socium peregrinationis cum eo ministerio vel dono dicere. Et deinde προθυμίαν ὑμῶν, rectè opinor verti, *ad animationem vestram.* Est enim *animare*, προθυμίαν ἐμβάλλειν, nempe ut sitis in dando alacriores & promptiores, *cùm probos atque integros viros esse perspexeritis, qui pecunias vestras recipiunt* & administrant, ut *Chrysostomus.*

C. 9. v. 5. Εὐλογίαν ὑμῶν, *beneficentiam*, vel *liberalem vestram collectionem*, à λέγω *colligo*; εὐλογία, πληθυσμὸς ἀγαθῶν ἐξ ἑκουσιότητος διδόμενος. *Phav.*

V.

V. 8, 9, 10, &c. Δυνατὸς δὲ ὁ Θεὸς πᾶσαν χάριν περισσεῦσαι εἰς ὑμᾶς, ἵνα ἐν παντὶ πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, περισσεύητε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν (καθὼς γέγραπται, ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα· ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν σπέρματα τῷ σπείραντι, καὶ ἄρτον εἰς βρῶσιν, χορηγήσαι καὶ πληθύναι καὶ αὐξήσαι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν) ἐν παντὶ πλουτιζόμενοι εἰς πᾶσαν ἁπλότητα (ἥτις κατεργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ, ὅτι ἡ διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης οὐ μόνον ἐστὶν προσαναπληροῦσα τὰ ὑστερήματα τῶν ἁγίων, ἀλλὰ καὶ περισσεύουσα διὰ πολλῶν εὐχαριστιῶν τῷ Θεῷ) διὰ τῆς δοκιμῆς τῆς διακονίας ταύτης δοξάζοντες τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ &c. *Qui verò potens est Deus omnem gratiam faciat abundare in vobis, ut in omnibus semper omnem sufficientiam habeatis, abundantes in omne opus bonum, (sicut scriptum est, Dispersit, dedit pauperibus, misericordia ejus manet in æternum. At qui suppeditat semen seminanti, & panem ad escam, suppeditet & multiplicet sementem vestrum, & augeat fructus misericordiæ vestræ) in omni divites facti ad omnem liberalitatem (quæ adoperatur gratiarum actionem per nos Deo, quoniam ministerium oblationis hujus non solum est adsupplens inopias sanctorum, sed etiam redundans per* vel *propter multas gratiarum actiones Deo) per probationem ministerii hujus glorificantes Deum in subjectione* &c. Non equidem video quid opus sit hoc loco vel *Hebraismo* vel *Atticismo*, ut salvetur sensus & constructio. Si enim bene animadvertantur binæ quæ in his verbis occurrunt parentheses, prout nunc distinctæ, adeò planus est sensus & syntaxis, ut liceat currenti legere & intelligere, participiis πλουτιζόμενοι & δοξάζοντες regendis à verbo

περισσεύητε,

περισσεύητε, v. 8. Satius etiam putavi in formula precationis vertere, quia ſolenne eſt *Paulo*,ut obſervant *Patres, cum voto & prece concludere exhortationes. Multiplicet & augeat fructus miſericordiæ veſtræ*, Eſt ingeminatio voti, nempe nè deficiant unquam, ſed ut omni bono ſufficienter abundantes, habeant ſemper quod diſpergant in pauperes. Δικαιοσύνη enim proculdubio hoc loco ſignificat miſericordiam, ut ſæpe alibi: & ſic ſenſit *Theophylactus*. Vocem enim חסד LXX frequenter vertunt δικαιοσύνη, de quo vide animad. Matth. 1.

C. 11. v. 4. Καλῶς ἠνείχεσθε. Dictum σαρκικῶς, vel *Ironicè*; ut eſt illud *Mar.* 7. 9. καλῶς ἀθετεῖτε, *pulchrè* ſive *bellè rejicitis præceptum Dei, ut traditionem veſtram obſervetis*: & etiam hoc loco, *Si quis enim veniens alium Jeſum prædicet, quem nos non prædicavimus*, &c. *pulchrè* ſive *bellè toleraretis eum*. Ἀνέχεσθε γὰρ &c. *Toleratis enim ſi quis vos in ſervitutem redigat.* v. 20. Levitatem eorum dum arguit, monſtrat quomodo *mentes eorum*, quod modò dixerat, *corruptæ fuerint à ſimplicitate quæ eſt in Chriſto. Bellè narras* eſt *Ironia Proverbialis, de re dicta vehementer abſurdâ. Eraſ.*

C. 12. v. 21. Μὴ πάλιν ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ Θεός μου πρὸς ὑμᾶς. *Nè rurſus quando venero, Deus me vilem reddat apud vos.* Alludens ad quod antea dixerat, 10. 1. ὃς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινός, *Qui coram vilis ſum.* Quaſi diceret, Metuo nè quomodo me pro vili habuiſtis, cùm eſſem anteà apud vos, ſic etiam cùm rurſus ad vos venero, *Deus* permittat me vilem haberi in oculis veſtris, atque inde *lugere cogar multos eorum qui peccaverunt, & non egerunt pœnitentiam*, nec, quia me deſpectui habent, curabunt

agere. Ut ταπεινὸς est *vilis*, sic ταπεινόω est *vilem reddo*.

C. 13. v. 5. Ἑαυτοὺς πειράζετε εἰ ἐστὲ ἐν τῇ πίστει, ἑαυτοὺς δοκιμάζετε (ἢ οὐκ ἐπιγινώσκετε ἑαυτοὺς ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν ὑμῖν ἐστιν;) εἰ μή τι ἀδόκιμοί ἐστε. Versus iste ut & proximè sequentes necessariò respiciunt & respondent verbis in initio tertii, sensu sequente in hunc modum. Ἐπεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ (ὃς εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀσθενεῖ &c.) ἑαυτοὺς πειράζετε εἰ ἐστὲ ἐν τῇ πίστει, ἑαυτοὺς δοκιμάζετε, εἰ μή τι ἀδόκιμοί ἐστε &c. *Quandoquidem quæritis probationem in me loquentis Christi* (*qui erga vos non infirmus* &c.) *tentate vosmet ipsos num sitis in fide*, *vosmet ipsos probate* ( ) *si* vel *utrum non sitis sine probatione* in vobis loquentis *Christi*, quam in me quærere non veremini. *Spero autem vos cognituros quòd nos non sumus* ἀδόκιμοι, i. e. ut respondeat tertio, *sine probatione in me loquentis Christi*. *Precor autem Deum nè quid mali faciatis*, *non* [precor] *ut nos appareamus* δόκιμοι, i. e. *cum probatione in nobis loquentis Christi*, *sed ut vos faciatis quod bonum est*, *nos verò simus* ἀδόκιμοι, *sine probatione illa*. Ἀδόκιμοι in hoc loco nil aliud significat quàm ἄνευ τῆς δοκιμῆς, ab ἀ privativâ, & δόκιμοι, *sine probatione* vel in *Apostolo* vel in *Corinthiis* loquentis *Christi*. Verba prætermissa illæso sensu parenthesi includuntur. Ut verò, si adhuc opus est, quid velim planius fiat, liceat sine tœdio percurrere totum *Apostoli* de hac re sermonem brevi Paraphrasi. Audiverat *Apostolus* fuisse inter *Corinthios* qui ipsum non pro dignitate *Apostoli* æstimabant, sed habebant pro *homine secundùm carnem ambulante*, 10. 2. qui inter se etiam dixerant, *Epistolæ quidem ejus graves sunt & validæ, sed præsentia*

sentia corporis infirma, & sermo contemptibilis, atque hinc sumpserunt sibi licentiam liberius peccandi, non credentes omnino venturum, *ideoque inflati*, 1 *Cor.* 4. 18. vel si veniret, non venturum *cum virga & terrore*; imò non veriti sunt ipsum *Apostolatum* in quæstionem vocare. Quærebant enim δοκιμὴν, *probationem* in eo *loquentis Christi*. Ut ergo horum audaciæ obveniret, nec tamen cogeretur, quod nullo modo voluit, potestatem, quam dederat ei *Deus ad ædificationem, & non ad destructionem*, cum severitate exercere, placuit ei eos præmonere. Διὰ τοῦτο, *propter hoc*, ut est v. 10. *hæc absens scribo vobis*, & *tertiâ hac vice*, ut est in initio capitis, *ad vos venio*, nempe in hac Epistola, quoniam *ex ore duorum vel trium testium stabilietur omne verbum*, ut omnino absque dubio fiatis certiores me venturum, idque cum virga, sicut enim vobis antea dixerim cùm essem vobiscum præsens, & uti absens vobis annuntiaverim in priore Epistola, sic etiam denuo vobis scribo, & *iis qui peccaverunt, & reliquis omnibus fore ut si rursus venero non parcam*. At verò quod audio, vos non creditis hanc mihi a *Deo* concreditam esse potestatem, sed pro contemptibili habetis, ideóque quæritis δοκιμὴν, *probationem in me loquentis Christi, quem* vos *non* invenietis *infirmum* si venero, *sed potentem inter vos*; *nam etsi crucifixus fuit ex infirmitate, vivit tamen ex potentia Dei*; & *etiam nos, quamvis infirmi sumus cum eo, vivemus cum eo ex potentia Dei adversum vos*. Quoniam verò *quæritis probationem in nobis loquentis Christi*, hortor & admoneo vos, ut priusquam quæratis eam in nobis, velitis *vosmet ipsos experiri, num sitis in fide*, δοκιμάζετε ἑαυτοὺς εἰ μή τι ἀδόκιμοί ἐστε, *Probate vosmet ipsos, utrum non sitis sine probatione* in

vobis loquentis *Christi*, si fortè possibile est, cùm toties vobis prædicaverim, & scripserim, *vos non scire vosmet ipsos, quòd Jesus Christus sit in vobis.* Spero autem vos olim cognituros, quòd nos non sumus *ἀδόκιμοι*, i. e. *sine probatione* quam in me quæritis, sed nollem ea uti, ideóque precor *Deum, nè quid mali vos faciatis*, ὀυχ ἵνα ἡμεῖς δόκιμοι φανῶμεν, *Non* [precor] *ut nos appareamus δόκιμοι, cum probatione* in nobis loquentis *Christi*, cum potestate *Apostoli*, *sed ut vos quod bonum est faciatis*, & ut nos simus tanquam *ἀδόκιμοι*, non habentes opus ut utamur potestate nostrâ cum severitate, *quam dedit nobis Deus ad ædificationem, & non ad destructionem. Emendatio enim vestra est quam nos optamus, gaudentes cùm vos sitis validi, nos verò infirmi*, i.e. tanquam *ἀδόκιμοι*, non habentes occasionem potestatem vel authoritatem nostram demonstrandi. *Quia non possumus aliquid contra veritatem*, i. e. cùm vos quod bonum est faciatis, *sed pro veritate*, quando vos contra ipsam non veremini peccare. Atque hic germanus mihi videtur sensus & scopus hujus loci, & vocis *ἀδόκιμοι*. Ludere videtur *Apostolus* in vocem *δοκιμὴν*, more scribendi apud ipsum familiari.

In Epistolam ad Galatas.

GAL. c. 2. v. 2, 3. &c. Ἀνέβην δὲ κατ' ἀποκάλυψιν, καὶ ἀνεθέμην αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον, ὃ κηρύσσω ἐν τοῖς ἔθνεσι, κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς δοκοῦσι (μήπως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἔδραμον· ἀλλ' οὐδὲ Τίτος ὁ σὺν ἐμοὶ Ἕλλην ὢν ἠναγκάσθη περιτμηθῆναι) διὰ δὲ τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους οἵτινες παρεισῆλθον κατασκοπῆσαι τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν ἣν ἔχομεν ἐν τῷ Χριστῷ Ἰησοῦ ἵνα ἡμᾶς καταδουλώσωνται). Οἷς οὐδὲ πρὸς ὥραν εἴξαμεν τῇ ὑποταγῇ, ἵνα ἡ ἀλήθεια τοῦ εὐαγγελίου διαμείνῃ πρὸς ὑμᾶς. Ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναί τι, ὁποῖοί ποτε ἦσαν οὐδέν μοι διαφέρει &c. *Ascendi autem secundùm revelationem, & contuli cum eis Evangelium quod prædico in gentibus, seorsim verò eminentioribus,* sive *iis qui videbantur esse aliquid, (ne forte in vanum currerem vel cucurrissem, sed neque Titus qui mecum erat, cùm esset Gentilis, coactus est circumcidi) propter verò irreptitios falsos fratres qui subintroibant,* (i. e. solebant subintroire, est enim παρεισῆλθον tempus indefinitum) *ut explorarent libertatem nostram quam habemus in Christo Jesu, ut nos in servitutem redigant. Quibus* (i. e. eminentioribus, vel qui videbantur esse aliquid) *ne ad horam quidem cessimus subjectione, ut veritas Evangelii apud vos permaneat. Quales verò aliquando illi fuerint, qui videbantur esse aliquid, nihil meâ refert* vel *interest. Deus personam hominis non accipit*, &c. Quod præcipuè hic animadverten-

dum

dum, non fuit propter irreptitios fratres, ut plerumque intelligitur, quòd non coactus est *Titus* circumcidi, qui omnino non intererant, consultò enim proposuit *Paulus* Evangelium suum quod prædicaverat apud gentes *primariis Apostolis* κατ' ἰδίαν, *privatim* vel *seorsim à cæteris*, nè subreperent falsi illi fratres ad explorandam libertatem. At verò propter veritatem *Evangelii* ut illud nempe permaneret, nec videretur ipse in vanum cucurrisse, non coactus est *Titus* circumcidi. Rectè *Estius* in persona *Pauli*, *Quod si Apostoli, cum quibus Evangelium contuli quod prædico in gentibus, sensissent observationem legis, cujus præcipua pars est circumcisio, necessariam esse Christianis, utiq; Titum quem mecum assumpseram, jussissent circumcidi, atqui id factum non est.* Neque τὸ, οἷς, v. 5. ut vulgò existimatur, est relativum τῶ, ψευδαδέλφοις, falsis fratribus qui omnino non intererant, v. 4. sed τοῖς δοκοῦσι, *eminentioribus Apostolis*, v. 2. quibus noluit pro momento cedere, ne vacillare videretur Evangelium quod prædicaverat apud gentes, *Mosaicam* nempe legem esse jam abolitam, ut postea se affirmat *Petro* ad faciem restitisse. Erant fortè illi *primarii Apostoli*, qui columnæ esse videbantur. v. 9. nimium καιρῷ δουλεύοντες, & ad connivendum proni, nè fideles aliqui è *Judæis* (qui cùm essent ζηλωταὶ τοῦ νόμου, *Act.* 21. 20. legem *Mosis* sibi mordicus retinendam putârunt) offenderentur, & à *Christiana* fide resilirent. *Ob quam prudentiam non veritus est Paulus*, ut observat *Scholiastes Græcus, vocare illos* δοκοῦντας, καὶ καταγνωσμένους, καὶ ὑποκρινομένους, μὴ ὀρθοποδοῦντας, *eminentiores, & reprehensibiles, & simulatores, non rectè ambulantes.* Κατ' ἀποκάλυψιν, *secundùm revelationem*, nempe aliquam, quæ

quæ ei facta fuerat, sive famâ, sive verbo, sive Epistolâ, eum diversam à cæteris *Apostolis* doctrinam divulgare, de quo *Jacobus* eum disertè monet *Act.* 21. 21. κατηχήθησαν περὶ σοῦ, &c. *Audiverunt de te quod Apostasiam à Mose doceas omnes Judæos inter gentes, dicens eos non debere circumcidere filios suos, nec in patriis ritibus ambulare*, cujus manifestationis vel rumoris gratiâ fortè dicit. *Act.* 20.22. *Ecce ego* δεδεμένος τῷ πνεύματι, &c. *obstrictus animo proficiscor Hierosolymam*, i. e. penitus statui quicquid de me fiat proficisci *Hierosolymam, ad testificandum*, ut sequitur, *Evangelium gratiæ Dei*. Utrum verò itinera fuerant σύζχεινα, nolo fidenter statuere; certum verò est hoc loco eum ascendisse, ut testificaretur, & vindicaret Evangelium suum quod prædicaverat apud gentes. Antè Ἀπὸ τῶν δοκούντων, subaudiendum οἱ, quale est *Joh.*16. 17. εἶπον οὖν ἐκ τῶν μαθητῶν, pro οἱ ἐκ τῶν μαθητῶν, *dixerunt discipuli*, ut *Vetus*: & *Luc.* 21. 16. θανατώσουσιν ἐξ ὑμῶν, pro τοὺς ἐξ ὑμῶν, *morte afficient vos.* Sic *Matth.* 27. 9. ἀπὸ υἱῶν Ἰσραήλ, pro οἱ ἀπὸ υἱῶν Ἰσραήλ, *filii Israel*, ut exponunt *Beza* & *Grotius*. Phrasis est vulgaris, ut οἱ ἀπὸ Πλάτωνος, *Platonici*; οἱ ἀπὸ πλήθους, *Plebeii*; & οἱ ἐκ πίστεως, *fideles. Gal.* 3. 7. Δοκοῦσι, v 2. rectè exponitur, *eminentioribus*; πυργοῦσ' ἄνω τὰ μηδὲν ὄντα, τὰ δὲ δοκοῦντ' ἀπόλλυσιν. *Extollunt sursum humilia*, vel *quæ nihil sunt, eminentiora verò subruunt. Euripides* de *Diis*. Δοκοῦντες, ἔνδοξοι. *Phav.*

C. 3. v. 20. ὁ δὲ Θεὸς εἷς ἐστιν. Optimus hujus loci Expositor est *Interpres Æthiopicus*; *Deus tamen unus est duorum. Mediator unius non est, Deus verò unus est*, i. e. duorum, necesse enim est ut sint personæ duæ inter quas sit mediator,

ut fuit *Moses* inter *Deum* & populum *Israeliticum.* Ταῦτα ὁ νόμος &c. *Hæc sunt lex quam dedit Dominus inter se & filios Israel in monte Sina,* ἐν χειρὶ, *per manum Mosis. Levit.* 26.46. Atque hæc interpretatio unicè quadrat cum scopo loci; quid verò ad rem ejus facit *Dei unitas* vel *simplicitas*?

C. 4. v. 9, 10. *Nunc autem cùm Deum cognoveritis, potiùs verò cogniti sitis à Deo,* πῶς ἐπιστρέφετε πάλιν εἰς τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα, *quomodo iterum revertimini ad impotentia & egena elementa,* οἷς πάλιν ἄνωθεν δουλεύειν θέλετε; i. e. per trajectionem valdè familiarem, vocem, cui τὸ οἷς est relativum, repetendo, ut necessariò subauditur, οἷς ἄνωθεν στοιχείοις πάλιν δουλεύειν θέλετε; *quibus superius* vel *à retrò* elementis *rursus servire vultis*? οἷς ἄνωθεν στοιχείοις, *quibus superiùs elementis,* ut οἱ ἄνωθεν, *majores, qui superioribus fuerunt temporibus,* & οἱ ἄνωθεν ἄρχοντες, *retrò principes. Steph.* Occurrit parallelum *Col.* 2.20, 21, 22. *Si ergo mortui estis cum Christo,* ἀπὸ τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου, *ab elementis mundi,* τί ὡς ζῶντες ἐν κόσμῳ δογματίζεσθε; *quid ut viventes in mundo dogmatizamini*? i.e. *traditionibus* vel *dogmatibus regimini*? qualia sunt, *Ne tetigeris, ne gustaveris, ne contrectaveris.* Ἅ ἐστι πάντα εἰς φθορὰν τῇ ἀποχρήσει κατὰ τὰ ἐντάλματα καὶ διδασκαλίας τῶν ἀνθρώπων, i.e. per *Hyperbaton, Quæ omnia,* nempe elementa sive dogmata, *sunt secundùm præcepta & doctrinas hominum ut intereant usu,* vel *quoad usum expiratura.* Elementa vero ista sunt omnino eadem, ac τὰ ἄνωθεν στοιχεῖα, de quibus suprà, quæ erant tantùm μέχρι καιροῦ διορθώσεως ἐπικείμενα, *usque ad tempus correctionis imposita*: *Heb.* 9. 10. εἰς φθορὰν, vertitur aptissimè, *ut intereant,*

ant, pari modo quo vertimus εἰς πίστιν, *ut credatur*, *Rom.* 1. 17. in quæ verba videre est quæ superius animadvertimus.

C. 6. v. 10. Ὡς καιρὸν ἔχομεν, *dum habemus tempus*. Ita vulgò, quasi poneretur ὡς pro ἕως. Quidni verò potius? *Prout habemus opportunitatem, faciamus bonum omnibus*. Benefaciendi nulla prætermittenda opportunitas.

In Epistolam ad Ephesios.

EPH. c. 2. v. 1. Καὶ ὑμᾶς ὄντας νεκροὺς &c. In regimine vocis ὑμᾶς, ni fallor (si fas sit dicere) diu cæcutierunt Interpretes, propter importunam capitum divisionem. Plerique in versione post ὑμᾶς, *vos*, addunt verbum, *vivificavit*, in supplementum sensus. Affirmat unus *Accusativum istum* ὑμᾶς *regi à verbo* συνεζωοποίησε, v. 5. *Est igitur*, ait, *hoc loco hyperbaton*, & *synchysis*, & ἀποκοπὴ τῆς περιόδου, *quæ est species* τοῦ ἀνταποδότου, *cujus quidem anomaliæ causa est* ἐπεμβολὴ, *interjectio sententiæ prolixioris*. Quorsum verò iste strepitus? Quid opus est tot figuris & ambagibus in re certe non ita obscura? Respice enim tantùm præcedentis capitis versum decimum nonum, & planissima fient omnia, & sensus cohærentia & syntaxis, sine vi vel figura: καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας, ( ) καὶ ὑμᾶς ὄντας νεκροὺς, &c. *Et quæ sit supereminens magnitudo virtutis ejus in nos qui credimus* ( ) & *vos qui eratis mortui in delictis* & *peccatis* &c. Verbis intermediis κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους &c. *per operationem potentiæ virtutis ejus quam operatus est*

est per Christum, & sic deinceps usque ad finem capitis primi parenthesi includendis. Objiciunt verò aliqui, prælonga est parenthesis. At verò obsecro, num parenthesis non erit æquè longa, si ὑμᾶς regatur à συνεζωοποίησε, v. 5. & constructio longè durior? Vide etiam *Rom.* 2. ubi v. 13. 14. & 15. includuntur parenthesi non multò sanè hâc breviori. Imò respice *Rom.* 1. ubi est parenthesis omninò æquè longa; incipit enim à versu primo, & desinit in fine sexti, dum habeat interim duas alias in se inclusas. Præter loca etiam alia, in quibus occurrunt parentheses æquè ferè longæ, multò verò magis implicitæ. En autem interim, quantas offuderit tenebras importuna capitum distinctio!

C. 3. v. 10. Ἵνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις διὰ τῆς ἐκκλησίας ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ. *Ut nota nunc fiat principatibus & potestatibus multiformis sapientia Dei per Ecclesiam in cœlestibus.* Nempe, *rebus*, quæ ad æternam vitam in cœlis transigendam pertinent. Ut *Joh.* 3. 12. & *Eph.* 1. 3. Rectè *Chrysostomus*, ἐπουράνια, *cœlestia* dicuntur, κἂν ἐν τῇ γῇ ἐπιτελῆται, *etiamsi in terra peraguntur.* Quod verò aliqui τὰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας interpretentur *Angelos*, videtur mihi ab instituto prorsus alienum. Quid enim refert, si multa fortè per prædicationem Evangelii innotuerunt *Angelis* Christianorum mysteria, quæ priùs ignorabant? *Data est hæc gratia Paulo*, v. 8. hæc nota facere, at vero nemo opinor affirmaverit *Paulum* evangelizâsse *Angelis*, sed *principibus gentium*, quales erant *Herodes*, *Fælix*, *Festus*, & *Agrippa*, & *magistratus* qui erant *Philippis*, *Thessalonicæ* & *Athenis*. Annon erant hi omnes ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι? De quibus loquitur *Lucas*, cùm ait

ait, ὅταν δὲ προσφέρωσιν ὑμᾶς ἐπὶ τὰς συναγωγὰς καὶ τὰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας; 12. 11. De quibus *Paulus*, cùm jubet *Titum* admonere *ut subditi sint* ταῖς ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις, nisi de terrenis magistratibus? Aliis trajectio displicet. At pari ratione dicant *Apostolum* debuisse dicere, ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἐκκλησίας, æquè enim sunt transposita, ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, & διὰ τῆς ἐκκλησίας.

C. 4. v. 1. Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἐγὼ ὁ δέσμιος ἐν Κυρίῳ ἀξίως περιπατῆσαι τῆς κλήσεως ἧς ἐκλήθητε· μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης καὶ πρᾳότητος μετὰ μακροθυμίας ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ &c. Locus iste non caret vitio ut plerumque exponitur, non enim rectè vertitur, *ut ambuletis tolerantes*, quia *Participium* ἀνεχόμενοι in *Nominativo* non potest convenire cum voce ὑμᾶς in *Accusativo*. Vertendum ergo in remedium cum puncto post ἐκλήθητε, ut suprà. *Obsecro itaque ego vos captivus in Domino ambulare dignè vocatione qua vocati estis. Cum omni humilitate & mansuetudine, cum longanimitate tolerantes estote* vel *tolerate*, *alii alios in charitate*, &c. ἀνεχόμενοι, ὀρθῶς vertitur, *tolerantes estote*, vel *tolerate*, subaudiendo *verbum substantivum*, ἐστε. Quale est, ἀρκούμενοι τοῖς παροῦσιν, *estote contenti præsentibus*. *Heb.* 13. 5. διδάσκοντες καὶ νουθετοῦντες ἑαυτοὺς &c. *docete & commonete vosmet ipsos psalmis* &c. *Col.* 3. 16. Οἱ οἰκέται ὑποτασσόμενοι τοῖς δεσπόταις, *Servi subditi estote Dominis*. 1 *Pet.* 2. 18. Οἱ κατεσθίοντες τὰς οἰκίας &c. *qui devorant domos viduarum* &c. *Mar.* 12. 40. καὶ ἐκλεξάμενος ἀπ' αὐτῶν &c. *& elegit duodecim ex ipsis*. *Luc.* 6. 13. & εὑρόντες γὰρ τὸν ἄνδρα τοῦτον, *invenimus enim hunc hominem* &c. *Act.* 24. 5. In quibus singulis locis

locis subauditur *verbum substantivum* ἐστὶ, εἰσὶν, ἦν, vel ἐσμὲν. Cujusmodi occurrunt in *Homero*, *Sophocle*, & *Pindaro*, ut monet *Beza*. Phrasis enim est vulgaris: καὶ αὐτὸς ἦν διανεύων αὐτοῖς, *Et ipse innuebat illis. Luc.* 1. 22. τοῦτο γὰρ ἐστε γινώσκοντες, *Hoc enim nostis. Eph.* 5. 5. Exhortatur primò *ambulare dignè vocatione qua vocati sunt.* Deinde docet, quomodo id rectè faciant, nempè si *toleraverint* se *invicem in charitate*, *cum humilitate*, *mansuetudine*, & *longanimitate*, *studentes servare unitatem spiritûs in vinculo pacis*. Ideoq; dicit, *tolerate*, &c. Quid opus ergò est *incogitantiam* vel *solœcismum* impingere *Apostolo*, ut faciunt aliqui, coustructionem tacitè perstringendo, quasi dixisset insolenter, περιπατῆσαι pro περιπατεῖτε.

V. 26. Ὀργίζεσθε καὶ μὴ ἁμαρτάνετε, *Irascimini & nolite peccare.* Non dubito quin mutuatus sit *Apostolus* hæc verba à *Psalmista*, ex *psalmo* 4. τῶν LXX. Licèt *Beza*, & *Interpres Anglicus*, id in margine pro more suo non agnoscant. Ratio est, aliter interpretati sunt *Hebræum*, ut & alii, legentes in *Psalmo*, *contremiscite*, & *nolite peccare*. Verùm ego potiùs *Musculo* adstipulor, qui vulgarem lectionem retinuit, authoritate ductus *Pauli*, *Irascimini & nolite peccare. Hebræum* enim רגז, significat non solùm *contremuit*, sed & *iratus est*, *commotus est animo*, vel *præ metu*, vel *præ irâ*; facit enim & ira tremere. Nec verò habemus solùm authoritatem *Pauli* pro hac lectione, sed & expositionem etiam. Verba enim sequentia *Pauli* sunt mera expositio verborum sequentium in *Psalmista*; sensu enim sunt eadem. Ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ait *Apostolus*, ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν, μήτε δίδοτε τόπον τῷ διαβόλῳ, *Ne occidat Sol super iracundiam*

diam vestram, neque date locum diabolo. Psalmista verò λέγετε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐπὶ ταῖς κοίταις ὑμῶν κατανύγητε, *dicite in cordibus vestris, super cubilia vestra quieto sive sedato estote animo.* Quasi dicerent, *Irascimini, & nolite peccare,* quod si fortè accidat ut irascamini, neque ulla passio promptior, cavete ne peccetis irascendo ultrà quàm par est, ne maneat iracundia vestra ad occasum Solis ut indormiatis ei, nec faciatis Diabolum istum iracundiæ nocturnum etiam hospitem, sinendo apud vos diutiùs commorari, sed omnino abigatur, priusquam eatis cubitum, ut super cubilia sedato sitis animo, ut possitis vosmet vobiscum colloqui, *dicere orationem vestram in corde vestro,* ut *Chaldæus*; planè innuentes quàm jucundum & necessarium sit meditationi piæ vacare, cùm primùm lecto decumbimus, cui nil magis inimicum quàm si exacerbatio aliqua iracundiæ maneat adhuc in animo: κατανύξητε, ἡσυχάσατε, κατάνυξις ἡσυχία. *Hesych.* Et sic in *Psalmo,* pro κατανύγητε, *Aquila* habet ἡσυχάσατε, *quieti estote.*

C. 6. v. 20. Ὑπὲρ οὗ πρεσβεύω ἐν ἁλύσει, *pro quo legatione fungor in vinculis.* Quid ni potius? *Pro quo senesco in vinculis* Sic *Paulus* seipsum nominat, *Philem.* 9. Παῦλος πρεσβύτης καὶ δέσμιος, *Paulus senex & vinctus.* Epistola utraque scripta fuit à *Roma* cùm ibi vinctus erat *Paulus,* ubi non parvo quidem tempore, scilicet biennio etsi in libera custodia, detentus erat, ut non sit mirum dicere, *senesco in vinculis,* cùm in iis tam diu foret.

In Epistolam ad Philippenses.

PHILIP. c. 2. v. 16. Λόγον ζωῆς ἐπέχοντες, *Verbum vitæ firmiter tenentes, ut gloriari possim in die Christi.* En mercedem *Pauli*, eorum nempe perseverentiam. Vide 1 *Cor.* 3. 14, 15. & 2 *Joh.* 8. ἐπέχοντες, κρατοῦντες. *Hesych.*

C. 3. v. 5. Περιτομῇ ὀκταήμερος &c. Frustrà est repetere varias de horum verborum lectione, & syntaxi opiniones, quæ non mediocriter vexârunt ingenia Interpretum, ut nodum tandem in scirpo reperirent, cùm sine ulla variatione lectionis vel figurâ syntaxis sit planissimè obvia, subaudiendo tantum ἦ vel ἦν, quod toties occurrit unaquâque ferè paginâ. Περιτομῇ ἦν ὀκταήμερος, ἐκ γένους ἦν Ἰσραὴλ &c. *Si quis alius videtur habere fiduciam in carne, ego magis. Circumcisio erat octiduana*, i. e. *octavo die, ut pateat*, ut ait *Chrysostomus, non fuisse proselytum, Ex gente fui Israelis, ut pateat neque à parentibus quidem natum proselytis* &c.

V. 15. 16. Ὅσοι οὖν τέλειοι, τοῦτο φρονῶμεν, καὶ εἴ τι ἑτέρως φρονεῖτε, καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποκαλύψει (πλὴν εἰς ὃ ἐφθάσαμεν) τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν. *Quotquot ergo perfecti sumus, hoc sentiamus, & si quid aliter sentitis, & hoc quoque revelet vobis Deus (præter ad quod pervasimus) eadem incedere regula, idem sentire. Futurum* frequenter usurpatur pro *Imperativo*. Quòd verò adeò multi vertunt, *Eâdem incedamus regulâ, idem sentiamus*, est neque

sensui

ſenſui nec ſyntaxi conſonum, ſed ab omni more loquendi alienum.

In Epiſtolam ad Coloſſenſes.

COLOSS. c. 1. v. 2. Τοῖς ἐν Κολοσσαῖς ἁγίοις καὶ πιστοῖς &c. ἅγιοι & πιστοὶ, ſunt viſibilis Eccleſia in *Coloſſis.*

V. 27. Οἷς ἠθέλησεν ὁ Θεὸς γνωρίσαι τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τοῦ μυστηρίου τούτου ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὅς ἐστι Χριστὸς ἐν ὑμῖν ἡ ἐλπὶς τῆς δόξης &c. Ut conſtructio fiat, ὃς, abſque dubio, eſt relativum voci πλοῦτος. *Quibus voluit Deus notum facere quæ ſit opulentia gloriæ hujus myſterii inter gentes, quæ eſt Chriſtus inter vos, ſpes gloriæ.*

C. 2. v. 14. Ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον, τοῖς δόγμασιν ὃ ἦν ὑπεναντίον ἡμῖν. *Expungens quod adverſum nos erat Chirographum, quod erat in traditionibus nobis contrarium.*

V. 18. Μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβευέτω θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ τῶν ἀγγέλων, ἃ μὴ ἑώρακεν ἐμβατεύων. *Nemo vos ſubdolâ argumentatione fallat, qui delectatur in humilitate & cultu Angelorum, ingrediens in ea quæ non vidit, temerè inflatus à ſenſu carnis ſuæ.* καταβραβευέτω, παραλογιζέσθω. *Phavor.* θέλω, εὐδοκῶ. *ibidem.* ut *Mar.* 12. 38. & *Pſal.* 147. 10. ἐμβατεύων *Hieronymus* & *Eraſmus* vertunt *Faſtuosè incedens in ea quæ non vidit*, i e. audens diſſerere vel affirmare de iis quæ non vidit, vel intelligit, temerè inflatus à ſuâ ipſius carnali phantaſiâ.

V. 22. Ἅτινα ἐστι λόγον μὲν ἔχοντα σοφίας ἐν ἐθελοθρησκείᾳ, καὶ ταπεινοφροσύνῃ, καὶ ἀφειδίᾳ σώματος οὐκ ἐν τιμῇ τινι πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκός. Post οὐκ, vel τινι, subaudi ὄντος. *Quæ rationem quidem habent sapientiæ in voluntario cultu, & humilitate, & neglectu corporis, quod non est in pretio aliquo ut saturetur caro,* i.e. *ad saturitatem carnis.*

C. 3. v. 7. ὅτε ἐζῆτε ἐν αὐτοῖς, *cùm viveretis inter illos,* i. e. ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας, *inter filios inobedientiæ.* v. 6.

C. 4. v. 16. Καὶ τὴν ἐκ Λαοδικείας. Nil opus est cum *Grotio* variare lectionem, expungendo ἐκ, contra omnium codicum fidem, cùm sit ὀρθῶς dictum cum *Vetere Et eam quæ est Laodicensium vos legatis.* Non quæ à *Laodicensibus* ad illos missa fuerat, sed quæ ab *Apostolo* ad *Laodicenses* scripta. Quæ cur vel quomodo perierit, ut & altera ad *Corinthios*, & altera ad *Ephesios*, soli notum est *Deo.* Vulgò usurpatur in hoc sensu τὸ, ἐκ; ut τίνες τῶν ἐκ τῆς συναγωγῆς, *Quidam Synagogæ,* οἱ ἐκ πίστεως, *fideles,* οἱ ἐκ Στοᾶς, *Stoici,* ἄνεμοι ἐκ νυκτὸς χαλεποί, *Venti nocturni graves.*

IN

In Epistolam primam ad Thessalonicenses.

1 THES. c. 2. v. 16. Ἔφθασε δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ εἰς τέλος· *Pervenit verò in eos vindicta in fine.* De *Judæis* loquitur. *Occiderunt Jesum & suos Prophetas, & vos persecuti sunt, nec Deum curant, & contrarii sunt omnibus, prohibentes nos etiam prædicare vobis ut salvemini, sed pervenit in eos vindicta in fine,* sive *Ira Dei.* ut *Vetus.* Adfuit tempus excidii *Hierosolymæ,* & recens in eos supervenerat διασπορά.

In Epistolam secundam ad Thessalonicenses.

2 THES. c. 2. v. 3. Μή τις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον· ὅτι, ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον. Post ὅτι, subaudi ἐνέστηκεν, quæ vox ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repetenda. *Ne citò mente commoveamini, neque turbemini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per Epistolam, tanquam per nos,* ὡς ὅτι ἐνέστηκεν ἡ ἡμέρα τοῦ Χριστοῦ, *tanquam quod instet dies Christi*; μήτις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον, ὅτι· *Ne quis seducat vos ullo modo quòd,* instet, *si non*

venerit prius apostasia &c. Interpretes excudunt sensum, non sunt verò de Syntaxi solliciti. Quid enim velit, ὅτι ἐὰν μὴ, ut universim distinguitur, fateor equidem me non intelligere.

V. 6. 7. Καὶ νῦν τὸ κατέχον οἴδατε, εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ καιρῷ. Τὸ γὰρ μυστήριον ἤδη ἐνεργεῖται τῆς ἀνομίας, μόνον ὁ κατέχων ἄρτι ἕως ἐκ μέσου γένηται. Verbum substantivum in utroque loco subaudiendum, nempe post τὸ κατέχον, εἶναι, & post ὁ κατέχων, ἐστι, *Hebræorum* more, cujus exempla reperire licet & in novo & in vetere unaquaque ferè pagina, nè dicam linea. *Et nunc esse quod obstat scitis, ut reveletur ille in suo tempore. Mysterium enim iniquitatis jam jam operatur, tantùm* est *qui ad præsens obstat, usque dum è medio fiat.* Non sciverunt quid vel quis obstaret, ignotum enim erat, neque certum est in hunc usque diem, sed à *Paulo*, ut videtur, edocti fuerant, aliquid esse quod obstaret, usque dum è medio tolleretur. Dixerunt è *Veteribus Romanum fuisse statum, quod obstabat, usque dum è medio tolleretur*, sed scienter nemo. Vide 1 *Joh.* 2. 18. 4. 3.

In Epistolam primam ad Timotheum.

1 TIM. c. 1. v. 3. Καθὼς παρεκάλεσά σε, προσμεῖναι ἐν Ἐφέσῳ, πορευόμενος εἰς Μακεδονίαν, ἵνα παραγγείλῃς &c. Quod si circumflectitur vox προσμεῖναι, subauditur *Imperativus*, θέλε, vel μέμνησο. De quo vide *Animad. Act.* 1. 4. Si verò acuitur tertiâ à fine, πρόσμειναι,

μεῖναι, ut fortè debuit, non sunt enim accentus ex *Authore*, tum demùm est *Imperativus Aoristus vocis mediæ*, qui frequenter usurpatur *in Veteri*, adeo ut nihil opus sit supplemento, *Grammaticè* enim & rectè dicitur utrovis modo, *Quemadmodum admonui te, mane*, vel *manere memento in Ephesο proficiscens in Macedoniam, ut denunties*, &c.

C. 2. v. 6, 7. Ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων, τὸ μαρτύριον, καιροῖς ἰδίοις εἰς ὃ ἐτέθην ἐγὼ κήρυξ καὶ Ἀπόστολος &c. Ut sensus fiat manifestior & constructio, quàm vulgò solet, repetenda sunt verba proximè præcedentia, Εἷς γὰρ Θεὸς &c *Unus enim est Deus, unus etiam mediator Dei & hominum, homo Christus Jesus*, ὁ δοὺς, *qui dedit se redemptionis pretium pro omnibus*, τὸ μαρτύριον, *ipsum Evangelium, cujus ego proprio tempore constitutus sum prædicator, & Apostolus* &c. Τὸ sumitur appositivè, sive ut aiunt τεχνικῶς. Quasi diceret, summam Evangelii cujus ipse constitutus est prædicator & *Apostolus* proprio tempore, esse in notione vel scientiâ unius *Dei*, & *unius Mediatoris Christi Jesu, qui se dedit redemptionis pretium pro omnibus*, μαρτύριον, usurpatur pro *Evangelio*. 1 *Cor.* 1. 6. 2. 1. 2 *Tim.* 1. 8. & 10. Quoad trajectionem nil vulgarius. Applicatur eodem modo, καιροῖς ἰδίοις, *Tit.* 1. 3.

V. 10. Ἀλλ' ὃ πρέπει γυναιξὶν ἐπαγγελλομέναις θεοσέβειαν δι' ἔργων ἀγαθῶν. Melius cum *Stephano* omittitur parenthesis. Ante ὃ, subaudi κατά. *Sed quemadmodum decet mulieres quæ pietatem spondent per bona opera*. Est enim inconcinnum etiam & insolens dicere, κοσμεῖν ἑαυτὰς δι' ἔργων ἀγαθῶν, quod potius debuit exprimi cum præpositione, ἐν, ut in præcedentibus, μὴ ἐν πλέγμασιν &c. ἀλλ' ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς. Sic, vidua eligatur ἐν ἔργοις καλοῖς μαρτυρουμένη, *quæ testi-*

testimonium habuit in bonis operibus. 1 *Tim.* 5.10.

V. 15. Σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας, *Salvabitur verò per generationem filii*, i. e. *per semen mulieris*, quod *conteret caput serpentis*, per quod & *Adam* & *Eva*, & eorum posteri salvabuntur, *si manserint in fide.* Atque ita sensisse aliquos ante ipsius tempora refert *Theophylactus.* Τεκνογονίαν, ἐνόησαν, τὴν τῆς Θεοτόκου, *De generatione intellexerunt Deiparæ.*

C. 4. v. 1. Προσέχοντες πνεύμασι πλάνοις καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων, ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων &c. *Attendentes spiritibus erroris*, & *doctrinis dæmoniorum, per hypochrysin hominum falsiloquorum*, ut animadvertit *Castalio*, addens ultrà, *hominum addidi, nè falsiloquorum*, & sequentia referrentur ad Dæmonia. Quod certè, ut observavit *Medus* noster, foret prodigiosum dicere, Dæmonia nempe *loqui mendacia in hypochrysi*, & *habere conscientias cauteriatas*, &c. qui etiam διδασκαλίαις δαιμονίων, vult intelligi, *doctrinis de Dæmoniis*, i.e. *de Canonizatis sanctis*, & *imaginibus*, vel *Idolis. Dæmonia* enim legitimè exponi *Idola*, authoritatem habemus, *Psal.* 96. 5. כי כל אלהי העמים אלילים, ὅτι οἱ Θεοὶ πάντες τῶν ἐθνῶν δαιμόνια, *Quoniam omnes Dii gentium idola sunt*, ut *Paraphr. Chal.* Ver. *Lat.* & Interpres *Anglicus*; ut etiam vertunt ipsissima verba LXX, 1 *Paral.* 16 26. ὅτι πάντες οἱ Θεοὶ τῶν ἐθνῶν εἴδωλα. Sic *Clemens Alexandrinus*, in *admonitione ad gentes*, εἴδωλα γοῦν εἰκότως ᾽αυτοὺς καὶ δαίμονας ὑμεῖς ᾽αυτοὶ κεκλήκετε, *Similiter eos vos ipsi idola & dæmones vocatis.* Et sic etiam 1 *Cor.* 10. 20. quæ gentes dicuntur *immolare dæmoniis*, 8. 4. & 7. vocantur εἰδωλόθυτα, *quæ idolis immolantur.*

V. 3. Κωλυόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων

των &c. Miror interpretes plerumque animum non advertere ad ea quæ *Scholiastes Græcus* in hæc verba observaverit. *Nempe in iis esse nullum σφάλμα καλλιγραφικόν*, ut quidam volunt, *nec ullum παρόραμα Ἀποστολικόν*, ut alii, *sed propriè & ὀρθῶς esse dictum secundùm genuinum Atticismum*, ut ἐκώλυε μὴ κλέπτειν, *prohibuit furari*, ἐκώλυεν ἀπέχεσθαι ἀρρητοποιΐας, *vetuit actum nefandorum.* Quomodo etiam hoc loco repetendo vocem κωλυόντων, ἀπὸ τοῦ κοινοῦ, rectè dicitur, κωλυόντων γαμεῖν, κωλυόντων ἀπέχεσθαι βρωμάτων, *prohibentium conjugium, prohibentium cibos*, &c *Verbis enim quæ sunt per se negantia Attici negationem addunt.* Vide simile 1 *Joh.* 2. 22.

C. 5. v. 4. Εἰ δέ τις χήρα τέκνα ἢ ἔκγονα ἔχει, μανθανέτωσαν πρῶτον τὸν ἴδιον οἶκον εὐσεβεῖν, καὶ ἀμοιβὰς ἀποδιδόναι τοῖς προγόνοις. *Quod siqua vidua liberos habet vel nepotes, discant in primis propriam domum officiosè colere, & vicem rependere parentibus.* Τὸ εὐσεβεῖν quandoque significat, *pietatis officio fungi erga parentes*; est enim & in parentes pietas, hinc apud *Virgilium*,—*Sum pius Æneas*, propter pietatem erga parentem *Anchisem*, eò quòd portârit cum humeris jam valdè senem in combustione *Trojæ.* Sic *Cic.* 3. *Offic. Ipsi patriæ conducit pios habere cives in parentes.* Et *Quinctilianus*, *Præstanda pietas parentibus.* Et *Solinus*, *Ciconiis etiam pietas eximia inest, etenim quantum temporis suis fœtibus educandis elargiuntur, tantum & ipsæ à pullis suis invicem aluntur.* Hinc ἀντιπελαργεῖν, apud *Suidam*, est *Ciconiarum more vicem rependere*, vel *gratiam referre*; οἱ γὰρ πελαργοὶ ἐπὶ τῶν πτερύγων βαστάζουσι τοὺς γεγηρακότας, *Ciconiæ enim parentes senio confectos in alis gestant.*

Scopus

Scopus loci est, quod si aliquando sit vidua senex, quæ præ senio non possit seipsam alere, liberos ejus vel nepotes debere ejus in primis curam gerere.

C. 6. v. 5. Νομιζόντων πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέβειαν, *Existimantium pietatem esse quæstum* sive *mercaturam*: ut *Interpres Arabicus*. De iis loquitur qui religionem profitentur ut ditescant: πορισμὸς, *modus victum quærendi*, vel *quæstum faciendi. Ipsa actio comparandi & acquirendi. Steph.* φησὶ γὰρ δυσὶ μόνοις κεχρῆσθαι πορισμοῖς γεωργίᾳ καὶ φειδοῖ: *Dicunt enim duobus tantùm uti modis faciendi quæstum, agricultura & parcimonia. Plut.*

In Epistolam secundam ad Timotheum.

2 TIM. c. 1. v. 3. Χάριν ἔχω τῷ Θεῷ &c. ὡς ἀδιάλειπτον ἔχω τὴν περὶ σοῦ μνείαν; *Gratias ago Deo* &c. *habeo quàm continuam de te memoriam in precibus meis nocte & die.*

C. 2. v. 2. Καὶ ἃ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ, διὰ πολλῶν μαρτύρων ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις &c. *Et quæ audivisti à me, tu ea multis testans commenda fidelibus hominibus,* &c. Vel, Καὶ ἃ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ διὰ πολλῶν, μαρτύρων ταῦτα παράθου &c. *Et quæ audivisti à me multis, tu ea testans commenda*, vel *testare & commenda fidelibus hominibus*, &c. Διὰ πολλῶν, ut δι' ὀλίγων, 1 *Pet.* 5. 12. & διὰ βραχέων, *Heb.* 13. 22. Neq; verò sunt commata aut accentus ab *Authore*, adeò

adeò ut veniam mihi fore sperem, si præter sententiam veterum distinctionem mutem & accentum, præsertim si eo facto faciliorem & gratiorem reddam sensum. Ægrè enim διὰ πολλῶν μαρτύρων cum *Grammatica*, & recto exponuntur sensu. Quid enim sibi velit, *quæ audivisti à me per multos testes*, non bene convenit inter Interpretes.

C. 2. v. 25. Μήποτε δῷ αὐτοῖς ὁ Θεὸς μετάνοιαν &c. *Cum lenitate eos corripientem qui resistunt, fortè dabit eis Deus pœnitentiam* &c. ἴσως φησὶν ἔσται τις διόρθωσις. *Fortè inquit erit aliqua emendatio, fortasse dederit Dominus pœnitentiam. Theophylac.* LXX vocem אלי, forte, sæpiùs vertunt μήποτε, ut *Gen.* 24. 5. & 39. 43. 12. 50. 15. & alibi.

In Epistolam ad Titum.

TIT. 1. 1. Παῦλος δοῦλος Θεοῦ, ἀπόστολος δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ πίστιν ἐκλεκτῶν Θεοῦ, καὶ ἐπίγνωσιν ἀληθείας τῆς κατ' εὐσέβειαν ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου, 2. (Ἣν ἐπηγγείλατο ὁ ἀψευδὴς Θεὸς πρὸ χρόνων αἰωνίων, ἐφανέρωσε δὲ καιροῖς ἰδίοις) 3. Τὸν λόγον αὐτοῦ ἐν κηρύγματι ὃ ἐπιστεύθην ἐγὼ, &c. *Paulus servus Dei, Apostolus autem Jesu Christi secundùm fidem electorum Dei, & scientiam veritatis quæ est secundùm pietatem in spe vitæ æternæ,* 2. (*Quam promisit qui non mentitur Deus ante tempora sæcularia, manifestavit autem in temporibus suis.*) 3. *Ipsum verbum ejus in prædicatione quæ mihi concredita est per præceptum Dei salvatoris nostri.*

Τὸν λόγον αὐτοῦ, *ipsum verbum ejus*, videtur appositivum τῷ, κατὰ πίστιν ἐκλεκτῶν Θεοῦ, &c. *secundùm fidem electorum Dei*,&c.v.1. Quasi innueret summam *verbi Dei*, i. e. *Evangelii*, ut vocatur *Col.* 1. 25. esse vel comprehendi *in fide electorum Dei*, & *scientia veritatis quæ est secundùm pietatem in spe vitæ æternæ* Cujus non omnino absimilis est sensus & constructio, ut suprà animadvertimus, 1 *Tim.* 2. 6, 7. Εἷς γὰρ ὁ Θεὸς, εἷς καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς, ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων, τὸ μαρτύριον, &c. ubi τὸ μαρτύριον est certè appositivum. *Unus enim est Deus, unus etiam mediator Dei & hominum, homo Christus Jesus, qui dedit se redemptionis pretium pro omnibus, ipsum Evangelium*, vel *testimonium, cujus ego proprio tempore constitutus sum prædicator & Apostolus.* Quid enim est fides electorum *Dei*, &c. nisi fides & scientia *unum esse Deum, & unum Mediatorem Jesum Christum, qui dedit se redemptionis pretium pro omnibus*? An non hoc est *verbum Dei per prædicationem quæ concredita est Paulo per præceptum Dei Salvatoris nostri*? *Act.* 20. 24. *Gal.* 1. 1.

C. 3. v. 7. Κληρονόμοι γενώμεθα (κατ' ἐλπίδα) ζωῆς αἰωνίου, *Hæredes simus* (*secundùm spem*) *æternæ vitæ.*

In

In Epistolam ad Hebræos.

HEB. c. 1. v. 3. Ὃς ὢν ἀπαύγασμα, *Qui cùm sit radius gloriæ* [ejus,] ut interpres *Syrus.* Est enim certè ἀπαύγασμα aliquid amplius hoc loco quàm simplex αὔγασμα; ἀπαύγασμα, αὔγασμα ἀπὸ τῆς δόξης. *Splendor emicans è gloria Dei,* ἔκλαμψις, ut *Phavor. relucentia,* seu *refulgentia, aliquid quod ex alio resplendet,* ut *Erasm.* & *Vatab.* φῶς ἐκ φωτὸς, ut *Schol.Græc.* ἀπόρροια τῆς τοῦ παντοκράτορος δόξης, *Emanatio gloriæ omnipotentis. Sap. Solom.* 7.25.

V. 4. Τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων, *Tanto superior factus Angelis.* Τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται, *Minus* seu *inferius à superiore benedicitur.* 7. 7. & apud *Philemonem*

Ἀγαθῆς γυναικός ἐστιν ὦ Νικοστράτη
Μὴ κρείττον' εἶναι τ' ἀνδρὸς ἀλλ' ὑπήκοον.

Bonam uxorem decet, Nicostrate, non esse superiorem viro sed obedientem.

V. 7. Ὁ ποιῶν τοὺς Ἀγγέλους αὐτοῦ, πνεύματα καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ, πυρὸς φλόγα, *Qui facit Angelos suos, spiritus & ministros suos, flammam ignis.* v. 14. vocat *conjunctim* λειτουργικὰ πνεύματα, quos hîc *divisim* nominat πνεύματα καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ. Πυρὸς φλόγα, *flammam ignis* reor appositivè dici. Omnino ac si diceret, Ὁ ποιῶν τοὺς Ἀγγέλους αὐτοῦ, πυρὸς φλόγα, *Qui facit Angelos suos flammam ignis.* Sic ferè disertè dicitur *Exod.* 3. 2. ὤφθη δὲ αὐτῷ Ἄγγελος Κυρίου ἐν φλογὶ πυρὸς, *Et apparuit ei Angelus Domini*

mini in flamma ignis, i. e. in specie flammæ ignis. Varias enim frequens est *Angelos Dei* induere formas, dum funguntur ejus ministerio.

C. 2. v. 5. Οὐ γὰρ Ἀγγέλοις ὑπέταξε τὴν οἰκουμένην τὴν μέλλουσαν περὶ ἧς λαλοῦμεν, *Non enim Angelis subjecit mundum hunc futurum de quo loquimur.* Futurus mundus de quo nunc loquitur, est ætas mundi in qua incœpit *salutis istius*, de qua v. 3. *per Christum & Apostolos dispensatio*, quæ quidem ministrationi Angelorum non subjecta fuit, ut erat lex prioribus sæculis, quæ *ordinata est per Angelos. Act.* 7. 53. & *Gal.* 3. 19. *Antequam enim veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi* εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθῆναι, *in eam quæ revelanda erat fidem. Gal.* 3. 23. Atque hujus fidei ministratio non subjecta fuit *Angelis*, sed regno *Christi*, quod per Evangelii prædicationem ἐν ὑστέροις καιροῖς, *in posterioribus temporibus* ministratum est, *cum signis & miraculis*, καὶ ποικίλαις δυνάμεσι, *& multis virtutibus*, quas etiam vocat, 6. 5. δυνάμεις μέλλοντος αἰῶνος, *Virtutes futuri sæculi.* Quod quidem non potest esse aliud quàm ἡ οἰκουμένη μέλλουσα. *hic futurus mundus*, sæculum salutis, mundus Evangelii.

C. 7. v. 1. Οὗτος γὰρ ὁ Μελχισεδὲκ &c. Ut recta fiat interpretatio, recurrendum ad versum decimum nonum præcedentis capitis. Καὶ εἰσερχομένην εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος, ὅπου πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσῆλθεν Ἰησοῦς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ ἀρχιερεὺς γενόμενος εἰς τὸν αἰῶνα. Οὗτος γὰρ (ὁ Μελχισεδὲκ βασιλεὺς Σαλήμ, ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ὁ συναντήσας Ἀβραὰμ ὑποστρέφοντι ἀπὸ τῆς κοπῆς τῶν βασιλέων, καὶ εὐλογήσας αὐτὸν, ᾧ καὶ δεκάτην ἀπὸ πάντων ἐμέρισεν Ἀβραὰμ, πρῶτον μὲν ἑρμηνευόμενος

βασιλεὺς

βασιλεὺς δικαιοσύνης, ἔπειτα δὲ καὶ βασιλεὺς Σαλὴμ, ὅ ἐστι, βασιλεὺς εἰρήνης, ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν μήτε ζωῆς τέλος ἔχων, ἀφωμοιωμένος δὲ τῷ υἱῷ τοῦ Θεοῦ,) μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές. *Et incedentem in interiora velaminis, ubi præcursor pro nobis introiit Jesus secundùm similitudinem Melchisedec Pontifex factus in æternum. Hic enim* [Jesus] *(ipse Melchisedec rex Salem, sacerdos Dei altissimi, qui occurrit Abrahæ revertenti à cæde regum, & benedixit ei, cui & decimas ex omnibus divisit Abraham, qui quidem primùm est interpretatione Rex justitiæ, deinde autem & rex Salem, quod est rex pacis, sine patre sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem vitæ habens, sed assimilatus filio Dei,) manet sacerdos in æternum.* Vox, *Jesus*, à communi repetenda. *Hic enim Jesus, qui introiit in interiora velaminis, pontifex factus in æternum secundùm similitudinem Melchisedec*, ipse, verus existens *Melchisedecus*, præfiguratus verò in *Melchisedeco, qui obviavit Abrahamo*, &c. erat enim ille nisi figura *Christi. Hic Jesus*, aio, *manet sacerdos in æternum.* Dicitur *Melchisedec assimilatus filio Dei*, eò quòd vocatur *sacerdos Dei altissimi, Rex justitiæ & pacis, neque dierum initium, neque finem vitæ habens*, &c. quæ attributa sunt soli congrua filio *Dei*; licèt tamen quodammodò *Melchisedeco* communicabilia, quia nec pater, nec mater, nec ætas ejus memoratur in Scripturâ. Atque hæc lectio, distinctio, & interpretatio, quæ sunt in se admodùm legitimæ, vitant duas egregias ἀνπλογίας, alteram in natura, mortalem vivere in perpetuum, alteram in fide, duos esse sacerdotes qui remanent in æternum. Adeò ut nihil restet, his expeditis, quod impediat difficillimæ quæstionis solutionem,

ſolutionem, niſi verba quæ ſequuntur v. 8. Καὶ ὧδε μὲν δεκάτας ἀποθνήσκοντες ἄνθρωποι λαμβάνουσιν, ἐκεῖ δὲ μαρτυρούμενος ὅτι ζῇ. Quæ verba ſi pari modo rectè exponantur (ut fieri poteſt licitè) omnia ſalva ſiunt, nec eſt quod quis ultrà de mente hujus loci dubitet. Atqui ut id fiat, poſt δὲ ſubaudiendum ἐστι, & non λαμβάνει: ἐκεῖ δὲ ἐστι μαρτυρούμενος ὅτι ζῇ. *Atque hîc quidem decimas accipiunt morientes homines, ibi verò* eſt *de quo teſtatum eſt quod vivit.* Ut ſemel dicam, ὧδε, *hîc*, i. e. in hoc mundo homines qui moriuntur ſunt ſacerdotes, illi enim ſoli accipiebant decimas, ἐκεῖ δὲ, *ibi verò*, i. e. ἐν τῷ ἐσωτέρῳ τοῦ καταπετάσματος, &c. *in interiore velaminis ubi præcurſor pro nobis introiit Jeſus*, nempè in ſummo cœlo, *eſt ille de quo teſtatum eſt, quod factus ſit ſacerdos in æternum ſecundùm ſimilitudinem Melchiſedec*, qui ſemper vivit *Jeſus Chriſtus.* Atque hoc totidem ferè verbis ipſiſſimo ſenſu repetit *Apoſtolus*, v. 23.24. & 25. quaſi de induſtria ut mentem hujus loci explicet. Καὶ οἱ μὲν πλείονές εἰσι γεγονότες ἱερεῖς &c. *Et illi quidem*, qui ſunt ὧδε, *hîc*, in hoc mundo, *plures ſunt facti ſacerdotes, idcircò quod morte prohiberentur permanere; hic verò* [nempè *Jeſus*] *eò quòd maneat in æternum, ſempiternum habet ſacerdotium, unde & ſalvare in perpetuum poteſt accedentes per ſemetipſum ad Deum*, πάντοτε ζῶν, *ſemper vivens ad interpellandum pro eis.* Ita ut qui *accipiunt decimas & moriuntur*, v. 8. non poſſunt eſſe alii quàm *plures ſacerdotes qui morte prohibebantur permanere*, v. 23. Neque *ille de quo teſtatum eſt quod vivit*, v. 8. poteſt eſſe alius quàm ipſe *Jeſus*, qui v. 24. dicitur *manere in æternum*, & v. 25. *ſemper vivens.* De mente igitur hujus loci non eſt opinor quod quis ultrà dubitet,

bitet, nisi sponte occludat oculos. Et quidem *Heinsius* positivè affirmavit, necessariò ipsissimos eosdémque esse utrisque locis nominatos, in majorem fidem *Ambrosii* testimonium addens. *Quis est qui vivit? Ille etiam qui secundùm ordinem Melchisedec factus est sacerdos in æternum*, Multa plura possunt addi, sed hæc reor sufficere ad demonstrandum, verba illa, *manet sacerdos in æternum*, v. 3. & *de quo testatum est quod vivit*, v. 8. unicè intelligi de ipso *Jesu*, nullo verò modo de *Melchisedeco*. Adeò ut evanescat prorsus opinio *Cunæi*, qui *Christum* voluit ipsum eundémque fuisse *Melchisedecum*, qui obviavit *Abrahamo*, Gen. 14. *specie humanâ, sacerdotis, regisque habitu indutus*. De qua opinione non amplius addam, quàm quod pronunciavit *Beza*, *Eos nempè esse apertè fanaticos qui eam tuebantur*; & argumentum *Epiphanii*, Οὐ γάρ τις ἑαυτῷ ὅμοιος γενήσεταί ποτε, *Non enim sibi similis quisquam unquam erit*, vel *appellari potest*, ut *Interpres*. Κατὰ τάξιν, ipse *Apostolus* interpretatur, κατὰ τὴν ὁμοιότητα, *secundùm similitudinem Melchisedec*, v. 15. & sic passim exponunt interpretes.

C. 9. v. 1. Τό, τὸ ἅγιον κοσμικόν, *Sanctuarium mundanum*, i. e. Sanctuarium factum opificio humano, ἀντίτυπον τοῦ ἀληθινοῦ, *antitypum veri* Sanctuarii in quod ingressus est *Christus*, nempè εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν, *in ipsum cœlum*. v. 24. vocatur etiam v. 11. χειροποίητον, τουτέστιν, ταύτης τῆς κτίσεως, *manufactum*, i. e. *hujus mundi*, Distinguit inter sanctuarium cœleste, quod *fixit Deus, & non homo*, 8. 2. cujus minister est *Christus*, & inter *sanctuarium mundanum*, quod fabricavit *Solomon* ope humanâ, cujus ministri sunt sacerdotes *Aaronici*. Neque verò *atrium Gentium*, quod aliqui hoc loco volunt esse τὸ ἅγιον κοσμικόν,

κοσμικὸν uſquam vocatur *ἅγιον*. Imò ipſi quibus patebat *atrium gentium*, *ἐντὸς τοῦ ἁγίου παρεῖναι*, &c. *tranſire in locum ſanctum, ſcripto literis Græcis & Latinis prohibebantur. Joſeph. de bell. Jud. lib. 6. c. 6.*

V. 15. Καὶ διὰ τοῦτο διαθήκης καινῆς μεσίτης ἐστὶν, ὅπως θανάτου γενομένου εἰς ἀπολύτρωσιν τῶν ἐπὶ τῇ πρώτῃ διαθήκῃ παραβάσεων, τὴν ἐπαγγελίαν λάβωσιν οἱ κεκλημένοι τῆς αἰωνίου κληρονομίας. *Et propter hoc novi teſtamenti mediator eſt, ut, morte facta* [nempè ſua] *in redemptionem ſub priore teſtamento tranſgreſſionum, promiſſionem accipiant qui vocati ſunt æternæ hæreditatis* i. e. *accipiant* omnes *qui vocati ſunt* vel ſub priore vel ſub novo teſtamento. Vel aliter, *ut, morte facta* vitulorum nempè & hircorum *ad expiandum peccata* ſacerdotis & populi *ſub teſtamento priore, Lev. 16. qui vocati ſunt* ſub teſtamento novo per prædicationem Evangelii, *accipiant promiſſionem æternæ hæreditatis*; *Per prædicationem* aio *Evangelii*, eſt enim *τὸ κεκλημένοι* in ſpirituali ſenſu ſive ſpiritualiter intellectum verbum purè *Evangelicum.* Porrò per prædicationem Evangelii diſcimus, quòd *Chriſtus ingreſſus eſt in ſancta*, i. e. in ſummum cœlum *per proprium ſanguinem*, ſuâ morte pro nobis *æternam redemptionem adeptus*, v. 12. Atque hinc idoneo ſenſu ſequitur v. 16. & 22. *Nam ubi teſtamentum eſt, mortem neceſſe eſt intercedere teſtatoris, & abſque ſanguinis effuſione non fit remiſſio.* Mors enim & effuſio ſanguinis hircorum & vitulorum ſub lege typus erat mortis *Chriſti* ſub Evangelio, adeò ut ſalvarentur patres per fidem in venturo *Chriſto* dum typicè peragebant ejus mortis ſymbola per effuſionem ſanguinis hircorum & vitulorum pro expiatione peccatorum, ut ſalvantur

nunc

nunc fideles per fidem suam in *Christo* jam exhibito. Vel adhuc aliter, locus enim est non adeò facilis; *Ut, morte existente in priore Testamento ad redemptionem transgressionum, promissionem accipiant qui vocati sunt æternæ hæreditatis. morte existente*, i. e. τ̃ νεκρώσεως ὑπαρχούσης, quod *Anglicè* diceremus, ut *Rom.* 4. 19. *There being a deadness in the first Testament as to the redemption of transgressions.* Quasi diceret, *Idcirco mediator est novi Testamenti, ut,* cum prius sit quasi emortuum sine viribus ad liberandum servientes à peccatis, *promissionem* nunc *accipiant æternæ hæreditatis, qui vocati sunt* per prædicationem Evangelii quæ fidem postulat in morte *Christi*, propterea quod *Lex nunquam potest* suis *hostiis accedentes perfectos facere,* neque *possunt hostiæ peccata auferre.* c. 10. v. 1. & 11. Cui non multùm est absimile, τὸ γὰ ἀδύνατον τ̃ νόμυ, &c. *Eò quòd impossibile legis infirmabatur propter carnem, Deus filium suum mittens* &c. *damnavit peccatum in carne, Rom.* 8. 3. i. e. *in carne ejus*, ut *Syrus*, vel *per mortem carnis ejus*, ut intellexit *Origenes*. Propterea quod emortuum & impotens erat prius testamentum ad peccata redimendum, est *Jesus Christus* mediator novi. *Quod si prius vacasset culpâ, non quæreretur secundo locus. Heb.* 8. 7.

C. 10. v. 26. Ἑκυσίως γὰ ἁμαρτανόντων. &c. *Voluntariè enim peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis non amplius relinquitur pro peccatis hostia.* Sic 2 *Macc.* 14. 3. ἑκυσίως μεμολυμμένος, *Voluntariè coinquinatus*, ut in utrisq; locis *Vetus*, i. e. *volente animo*, seu *volenter, prudenter,* & *scienter*, ut dicimus *Anglicè, wilfully*, in quo sensu se dicit *Cicero pro Marcello, nulla cupiditate, sed nè spe quidem prudentem & scientem*

tem tanquam ad interitum ruisse voluntarium. Qui verò voluntariè post acceptam notitiam veritatis peccant, sunt *Apostatæ*, qui ex professo resiliunt à *Christo*, ut bellum indicant veritati, qui quantum in se est *rursum crucifigunt filium Dei, & ad ignominiam exponunt*, c. 6. cui cùm semel volenter renunciârint, quid aliud possunt expectare nisi horrendum judicium, cùm præter ipsum *non sit* in mundo *pro peccatis relicta hostia*?

C. 11. v. 4. Καὶ δι' αὐτῆς ἀποθανὼν ἔτι λαλεῖται. Subaudiendum ἐστὶ, Elleipsi frequentissimâ, i. e. ἀποθανὼν εἶναι. *Et propter eam adhuc dicitur esse mortuus*, nempè propter fidem. Fratrem enim suum occidisse *Cain* propter fidem, *per quam testimonium obtinuit quòd esset justus*, adhuc in hunc usque diem dicimus. Vide 1 *Joh.* 3. 12.

V. 11. Εἰς καταβολὴν σπέρματος, *Virtutem accepit in fundationem seminis, quod futurum erat*, ut sequitur, *tanquam sydera cœli in multitudine*, &c. *In quo benedicendæ erant omnes familiæ terræ.* Καταβολὴ dicitur, *cùm res aliqua sumit exordium. Hieron.* ut καταβολὴ κόσμου, *Fundatio mundi. Matth.* 13. 35. *Luc.* 11. 50. *Heb.* 4. 3. *Apocal.* 13. 8. 17. 8. Quâ verò Philosophiâ, Logicâ, Grammaticâ, vel quo Lexico poterit verti, *virtutem in conceptionem seminis accepit*, vel *ad ejaculatum semen concipiendum*, magis literatis inquirendum egomet relinquo.

V. 37. Ἐπειράσθησαν, *Tentati sunt*: ut *Job. Schol. Græc.* ut *Abraham & Isaac. Theodoret.* Sed plerique recentes, ut & aliqui, inter *Veteres*, alterius sunt sententiæ, ideóque dicunt irrepsisse hoc verbum imperitiâ Amanuensis, vel non rectè scribi, vel per παράγραμμα καλλιγραφικὸν vel ἀποστολικόν. Eò enim quòd tautologia foret dicere

cere

cere ἐπειράσθησαν, *tentati sunt*, cùm modò dictum sit πεῖραν ἔλαβον, quod unum idémque sonat, & quia sunt ab utrâque manu verba denotantia aliquod genus mortis, probabile existimant, vel hoc verbum non debere omninò legi, ut à *Syro*, *Æthiopico*, *Chrysostomo*, & aliis omittitur; vel si legatur, debere intelligi in aliquâ notione, cujus nulla antea facta est mentio, & quæ genus aliquod mortis denotat. Atque inde moti legerunt aliqui, ἐπυρώθησαν, alii ἐπυράσθησαν, *cremati sunt*. At vero si quis est conjecturæ locus, crediderim ego potiùs debuisse scribi, ἐπήρθησαν, propter magis gratam *paranomasiam*, quæ familiaris erat *Paulo*; ἐλιθάσθησαν, ἐπρίσθησαν, ἐπείρθησαν, *lapidati sunt*, *serrâ dissecti sunt*, *transfossi* vel *transfixi sunt*, Mortis genere adeò noto, ut non sit credibile *Apostolum* hoc loco illud posse præterire, ubi singulatim enumerat tot mortis genera, quæ *Christiani* iis temporibus, & *Prophetæ* olim perpessi sunt propter fidem; Inter quæ *Nicephorus* & *Eusebius* ex *Dionysii scriptis de Martyribus Alexandrinis* enumerant etiam *transverberationem viscerum per sudes*, quod apud *Phavorinum* ἀνασκολοπίζειν dicitur. Τὸ γὰρ παλαιὸν τοὺς κακουργοῦντας ἀνασκολόπιζον (ὀξύναντες ξύλον διὰ τῆς ῥάχεως τοῦ νώτου) καθάπερ τοὺς ὀπτωμένους ἰχθύας ἐπὶ ὀβελίσκων· *Olim enim malefactores transfigebant* (*figentes palum per spinam dorsi*) *quemadmodum pisces assatos in verubus.*

C. 12. v. 24. Καὶ αἵματι ῥαντισμοῦ κρείττονα λαλοῦντι παρὰ τὸν Ἄβελ· *Et ad sanguinem aspersionis quæ meliora loquitur quàm Abelis* aspersio: sive ut quidam codices legunt, παρὰ τὸ, quàm sanguis *Abelis*, sive ut *Interlinearis* in *bibliis nostris Polyglottis*, *Et sanguine aspersionis meliora*

 loquentem

loquentem quàm Abel. Legas verò quocunque modo velis, sensus eòdem recidit, & planè est hujusmodi. Sacrificium sive oblationem *Christi* in cruce meliora loqui ad placandam iram *Dei*, quàm sacrificium vel oblatio *Abelis*, i. e. quàm locutus est sanguis, quem obtulit *Abel Deo* in sacrificium, quod scilicet erat typus, isque omnium quos novimus primus magni istius sacrificii, quod in plenitudine temporis obtulit in cruce per effusionem sanguinis sui *Christus* propter peccata mundi; & propter hoc ipsum quod *Abel* primus omnium viventium obtulit oblationem *Domino de primogenitis gregis sui*, per quam testificatus est fidem in venturo *Christo*, & sese oblaturo pro peccatis mundi, omninò videtur *Deus* respexisse ad *Abelem & oblationem ejus. Fide* enim dicitur *Abel obtulisse Deo melius sacrificium quàm Cain*, & *per hanc*, sive *propter hanc fidem testimonium consecutus est quòd esset justus.* Adeò ut nihil aliud denotet hoc loco τὸ, Ἄϐελ, quàm ritus & oblationes *veteris Testamenti*, unico exemplo eóque nobilissimo posito pro omnibus. Dicere verò, quòd sanguis *Christi* meliora loquitur quàm sanguis *Abelis*, qui clamat ad cœlum pro vindicta contra *Cain*, ut mitiùs dicàm, non convenit cum scopo loci, cùm *Apostolus* ferè totus in hoc laborat, ut palam faciat quàm invalidæ cæremoniæ veteris legis erant ad acquirendam vitam æternam, & quantum fœdus *Evangelii* præstiterit fœderi *veteris Testamenti*, ut liquidò manifestum est per totam sermonis seriem, c. 9. & 10. Sed ut rem ipsam salvâ reverentiâ dicam, expositio illa est planè ἄτοπος, contraria ipsi Logicæ. *Comparata enim esse oportet secundùm magis & minus ejusdem speciei & naturæ*, ita, ut in comparatione melioritatis alterum dici possit aliquo modo
&

& gradu bonum ad id, ad quod alterum melius dicitur ; τὸ κρεῖττον καλοῦ τινός ἐστι κρεῖττον. *Quod melius est, melius est aliquo quod bonum est, Chrysost.* At verò sanguis *Abelis* proprius non fuit omninò bonus, ad id, ad quod valebat sanguis *Christi.*

C. 13. v. 4. Τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσι καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος. Verba sunt mandatoria, ut præcedentia & subsequentia, subaudiendo ἔστω. *Memores estote vinctorum,* &c. *Conjugium sit supra omnia pretiosum* vel *honorabile, & torus impollutus. Sint mores alieni ab avaritia, contenti estote præsentibus.*

In Jacobum.

JAC. c. 2. v. 1. Nolite habere in acceptione personarum, τὴν πίστιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς δόξης : nobilis trajectio, pro τὴν πίστιν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν τῆς δόξης· *Fidem Jesu Christi Domini nostri gloriæ.* Qualis etiam occurrit 3. 1. Μὴ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε, pro μὴ πολλοὶ γίνεσθε διδάσκαλοι· *Nolite multi* [vestrum] *fieri doctores, scientes quòd gravius accipiemus judicium.* Et etiam 3. τῶν ἵππων τοὺς χαλινοὺς εἰς τὰ στόματα βάλλομεν, pro τοὺς χαλινοὺς εἰς τὰ στόματα τῶν ἵππων βάλλομεν· *Fræna immittimus in ora equorum,* nè quis dubitet eam etiam esse de industriâ affectatam elegantiæ gratiâ.

C. 4. v, 5, 6. Ἢ δοκεῖτε ὅτι κενῶς ἡ γραφὴ λέγει, πρὸς φθόνον ἐπιποθεῖ τὸ πνεῦμα, ὃ κατῴκησεν ἐν ἡμῖν; Μείζονα δὲ δίδωσι χάριν, διὸ λέγει, ὁ Θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται &c.

Vel putatis frustrà Scripturam dicere, spiritus, qui habitat in nobis, concupiscit sive *appetentiâ quâdam fertur ad invidiam? Majorem verò dat gratiam, in eo quod dicit, Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.* Ubi reperiatur scriptum in terminis, (*Spiritus qui habitat in nobis concupiscit ad invidiam*) non liquet, periit ergò ut & alia Scripturæ multa. Sensum verò petendum arbitror ex iis quæ præcedunt. Dicitur enim v: 2. ἐπιθυμεῖτε καὶ οὐκ ἔχετε, φθονεῖτε καὶ ζηλοῦτε, καὶ οὐ δύνασθε ἐπιτυχεῖν, μάχεσθε καὶ πολεμεῖτε, &c. *Concupiscitis & non habetis, invidetis & æmulamini & non potestis adipisci, pugnatis & belligeratis sed non habetis propterea quòd non petitis.* Fateor in omnibus quos vidi codicibus legi φονεύετε καὶ ζηλοῦτε, *occiditis & æmulamini*, sed multò magis conveniunt sensu φθονεῖτε καὶ ζηλοῦτε, (ut debere legi opinatur *Beza*) quia sunt Synonyma, ut sunt μάχεσθε καὶ πολεμεῖτε: quid etiam æmulentur si occiderint? Quod si omninò legatur vox φονεύετε, sequeretur aptiùs post μάχεσθε καὶ πολεμεῖτε, *pugnatis & belligeratis & occiditis*, importunè enim certè connectitur cum ζηλοῦτε. Sententia *Apostoli* ex ordine verborum videtur esse, ut ostendat quomodo ex concupiscentiâ istâ, quæ habitat in nobis, oriantur bella. Primo inquit concupiscitis, deinde quia non habetis quod concupiscitis, invidetis proximo qui potitur eo quod concupiscitis, & ultimo quia non potestis aliter adipisci, ad pugnam itur & ad bellum, ut illud vi extorqueatis. Atque hinc docemur, quomodo *spiritus qui habitat in nobis concupiscit ad invidiam.* Propter concupiscentiam alicujus rei quam non habemus, spiritus noster fertur ad invidiam proximi, ex qua bellum oritur & contentio. Concupiscentia

mater

mater invidiæ, invidia belli. Sequitur, *majorem verò dat gratiam, in eo quod dicit*, i. e. *Scriptura* utroque loco, non eſt enim aliud antecedens. Quaſi diceret *Apoſtolus*, Scriptura quidem dicit naturaliter nos eſſe ad invidiam, & conſequenter ad omne malum pronos, ſed magis alibi eſt propitia, ubi dicit, *Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam. Job* 22.29. *Prov.* 3. 34. Eo ipſo monens, quòd ſi velimus ſpiritum illum quo ita proni ferimur ad invidiam, compeſcere, & *ſubjicere nos Deo & humiliari coram eo*, ut ſequitur 7. & 10. eum velle ſuo tempore nos *extollere*.

C. 5. v. 9. Μὴ στενάζετε κατ' ἀλλήλων· *Nolite ingemiſcere in alterutrum*, vel *lugere voſmet ipſos invicem.* Verbis præeuntibus *patientes eſſe* jubet, & *ſtabilire corda, quoniam adfuit adventus Domini.* Hìc rurſus ſuadet non deſpondere animum, & ſe lugere invicem, *nè propter impatientiam condemnentur, nam ecce Judex*, qui fuit eos vindicaturus, *erat præ foribus, antè januam aſtitit*, &c. Καταστενάζω, *cum gemitu deploro. Baſil.* Μὴ στενάζετε κατ' ἀλλήλων, idem eſt ac ſi dixiſſet, μὴ καταστενάζετε ἀλλήλων, *nè ingemiſcatis alius ſuper alium*, Sed priùs mollius ſonat, eo quòd hiatum tollat; κατὰ cum *Genitivo, ſuper.*

In Epiſtolam primam Petri.

1 PET. c. 3. v. 20. 21. Εἰς ἣν ὀλίγαι (τουτέστιν ὀκτὼ) ψυχαὶ διεσώθησαν· Δι' ὕδατος ὃ καὶ ἡμᾶς ἀντίτυπον νῦν σώζει βάπτισμα, οὐ σαρκὸς ἀπόθεσις ῥύπου, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπε-

ἐπερώτημα εἰς Θεὸν δι' ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. *In diebus Noæ cùm fabricaretur arca, in qua paucæ (id est octo) animæ servatæ sunt; per aquam etiam quod est antitypum nos nunc servat baptisma, non depositio sordium carnis, sed bonæ conscientiæ stipulatio in Deum per resurrectionem Jesu Christi.* Atque hâc trajectione, distinctione, & versione, subaudiendo ὅτι (quod est adeò familiare) vitatur insolentia vocis διὰ ut plerumque exponitur, articulus ὃ appositè respondet voci βάπτισμα, (neque verò potest alterius vocis esse relativum, βάπτισμα enim non est antitypum ὕδατος, sed κιβωτοῦ, quæ vox est fœminini generis,) & verus etiam scopus mentis *Apostolicæ* fit multò planior. Neque est hæc trajectio omninò dura, imò tantum abest ab insolentiâ vel duritie, ut potius videatur grata. *Trajectione* enim simili *sæpiùs usum esse Demosthenem* affirmat *Stephanus ad venustatem sermoni conciliandam*, quales etiam affectâsse & alios *Græcos* & *Latinos*, atq; ipsos etiam *Apostolos* est abundè notum. Est enim alia in hoc ipso loco transsocatio non invenusta, nè dicam affectata; οὐ σαρκὸς ἀπόθεσις ῥύπου, pro οὐ ῥύπου σαρκὸς ἀπόθεσις: & alia, 2 Ep. 1 19. ᾧ καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες, pro ᾧ προσέχοντες καλῶς ποιεῖτε. Vide etiam *Animad. Act.* 13.17. 2 *Cor.* 4.4. *Jac.* 2.1. & 3.3. In summâ sensus est. *Baptisma quod nunc nos servat per aquam*, i. e. per ministerium aquæ, & est antitypum arcæ *Noæ*, non significat depositionem sordium carnis δι' ὕδατος *per aquam*, sed bonæ conscientiæ stipulationem in *Deum*, dum immergimur in aquam, (quod est verus usus aquæ in baptismate) ut testificemur fidem in resurrectione *Jesu Christi.* Adeò ut manifesta sit antithesis inter δι' ὕδατος & δι' ἀναστάσεως, & in eâ non ingrata

elegantia

elegantia. Ac si diceret, *Arca Noæ* [non Diluvium] erat *Baptismi* typus, & *Baptismus* erat *Arcæ antitypum*, sed non in eo quòd *Baptisma* sit *ablutio sordium carnis per aquam*, in quo non omninò respondet *arca*, sed quia sit *bonæ conscientiæ in Deum stipulatio per resurrectionem Jesu Christi*, in cujus resurrectionis fide nos nunc servamur, ut servati sunt illi in arca *Noæ*. Resurrectionis enim & *arca Noæ*, & *Baptismus* erant utrique typus & figura. Ita ut proprius finis baptismi non debeat intelligi quasi signum foret ablutionis peccatorum (etsi ita sæpiùs in novo fœdere, & à *Patribus* accipiatur μετωνυμικῶς) sed κυρίως signum resurrectionis, per fidem in resurrectione *Jesu* Christi. Cujus *baptisma* maximè viva & Emphatica est figura, sicut erat & *arca Noæ*, ex quâ *Noah* rediit tanquam è sepulchro ad vitam novam, ideóque non ineptè à *Philone* dictus παλιγγενεσίας ἡγεμὼν, & *venter Cete*, ex quo post triduanam sepulturam resurrexit *Jonah*; & *nubes*, & *mare rubrum*, in quibus populus *Israeliticus* dicitur fuisse baptizatus, i. e. non ablutus sed sepultùs. Omnia enim erant typi ejusdem rei cum baptismo, non ablutionis peccatorum, i. e. *depositionis sordium carnis*, sed mortis & resurrectionis *Christi* simul & nostrûm. Atque huic veritati suffragantur *Apostoli*, *Patres*, *Scholastici*, & *Interpretes* ferè omnes. Res est quidem ita manifesta, ut testimoniis non indigeat, quoniam verò sunt non pauci, qui non ita vulgò docent, non supervacaneum erit, nè gratìs loqui videar, aliqua ex innumeris proferre testimonia. E primo initium sumamus à *sancto Paulo*. Η' ἀγνοεῖτε ὅτι ὅσοι ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν; &c. *An ignoratis quòd quicunque baptizati sumus in Christum Jesum, in*

 ejus

ejus mortem baptizati sumus? consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, ut quomodo Christus surrexit à mortuis per Patrem gloriæ, ita & nos in novitate vitæ ambulemus &c. *Rom.* 6. 3. 4. & *Coloss.* 2. 12. ut etiam 1 Cor. 15. 29. Ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν; &c. *Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt?* ac si diceret, Si non est resurrectio, ad quid baptizamur? in vanum utitur *Ecclesia* symbolo Baptismi, si mortui non resurgant, Occurrunt similia passim testimonia apud *Patres.* e. g. *ut credentes in ejus mortem* διὰ τοῦ βαπτίσματος, *per baptismum fiatis participes ejus resurrectionis. Ignat. Ep. ad Trall.* Βάπτισμα εἰς τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου διδόμενον. *Baptisma datum in mortem Domini. Ep. ad Philadel.* nomine *Ignatii.* Τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ ἐν τῷ βαπτίσματι τελοῦμεν τὰ σύμβολα. *Passionis & resurrectionis ejus in Baptismo peragimus symbola. Just. Mart. Unum novimus salutiferum baptisma, quandoquidem una est pro mundo mors, & una ex mortuis resurrectio,* ὧν τύπος ἐστὶ τὸ βάπτισμα, *quorum typus est baptismus. Basil. Mag. Audi clamantem Paulum, Mare transierunt, & omnes baptizati sunt in nube & in mari,* βάπτισμα καλεῖ τὴν θαλάττης ὁδὸν, θανάτου γὰρ ἦν φυγὴ πληρουμένου διὰ ὕδατος· *Baptisma vocat viam maris, fuga enim erat mortis impleta per aquam. Basil. Seleuc.* Τὸ γὰρ βαπτίζεσθαι καὶ καταδύεσθαι, εἶτα ἀνανεύειν, τῆς εἰς ᾅδου καταβάσεώς ἐστι σύμβολον καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἀνόδου. *Baptizari enim & demergi, deinde sursum remeare & emergere, est symbolum* sive *signum descensûs ad inferos,* sive *Hadem, & ex eo ascensûs,* sive *reditûs.. Chrysost. Baptismus resurrectionis pignus*

&

& imago. Ambros. Baptismus arrhabo resurrectionis. Lactan. Mersio mortis & sepulturæ formam gerit. Bern. Innumera possem accumulare testimonia, sed hæc opinor abundè sufficient ad probandum, *Baptismum* esse propriè typum mortis & resurrectionis *Jesu Christi*, (ex quo agnoscimus mysterium religionis nostræ, nempè, humanitatem & deitatem ejus *Rom.* 1.4.) ac etiam omnium fidelium, qui in ejus fidem baptizati sunt, à morte in peccato ad novitatem vitæ, quod si fecerint in hoc mundo, habent spem firmissimam se post mortem cum *Christo* in futuro resurrecturos ad gloriam. Unicum liceat ultrà judicium apponere viri ingenui & literati, cujus in hac re testimonium nec suspicari possumus nec subterfugere. Verba ejus sunt ejusmodi. *Porro quamvis immersionis cæremonia & olim fuit communior, ut patet ex communi Patrum sermone quoties de Baptismo loquuntur, & expressiùs repræsentet mortem, sepulturam, ac resurrectionem Domini simul & nostram, quæ fit mysticè in Baptismo, quam immersionis significationem diligenter urgent Patres,* &c. *unde & laudabiliorem esse immergendi ritum S. Thomas affirmat, multæ tamen rationes extiterunt ob quas mutari interdum immersionem conveniebat in cæremoniam vicinam,* &c. *Hinc igitur perfusionis cæremonia tanquam inter aspersionem & immersionem media multùm obtinuit; quem morem refert Bonaventura jam tum suo tempore servatum fuisse in Ecclesiis Gallicanis & nonnullis aliis, licèt fateatur immersionis ritum & communiorem esse & aptiorem, & securiorem, quemadmodum S. Thomas docet. Veruntamen ubicunque perfusionis vel aspersionis ritus jam obtinet, privatâ authoritate mutari non debet; imò quoniam nunc passim obtinet per Ecclesiam,*

clesiam, in re tam necessariâ ad salutem non debet ullo modo revocari in dubium. Hactenus *Estius.* In cujus verbis manifestam habemus & ingenuam confessionem, Immersionem fuisse cæremoniam veterem, quam constanter urgebant *Patres*, utpote expressiùs repræsentantem mortem, sepulturam, & resurrectionem *Christi* simul & nostram; eandem tenuisse *Scholasticos*, pro ritu maximè laudabili, apto & securo, cæremoniam verò perfusionis accidenter irrepsisse in *Ecclesiam*, quibus de causis silet. Quoniam verò illa à longo tempore jam obtinuit, non æquum esse vel expediens vocari nunc in dubium num valeat. Atque in hac sententiâ lubens ego acquiesco, modò baptismatis ministri veram illam & genuinam ejus institutionis rationem doceant, & non allegoricam illam, ut mos est, ablutionis solùm; quam etiam non negârim & piè & utiliter quandóque usurpari, fecerunt enim id *Apostoli* & *Patres.* Et si hæc ita sint, quæ tam visibilis obsecro est affinitas sepulturæ cum ablutione, ut baptismus *Christianus* putetur originem trahere à *Judaicis* lotionibus & baptismis? Quod si verum esset baptismum nostrum lotionem vel ablutionem significare, vel si verum esset *Judæos* ab initio vel suos vel Proselytos admisisse in *Ecclesiam* suam per baptismi collationem, quod à doctissimis viris à diebus nuperis promulgatum est, argumentum foret fateor probabile institutionem baptismi nostri peti à baptismis *Judæorum*, sed cùm de priore ut suprà ostendimus contrarium, & de altero nihil certi constet, multò aptius & etiam fortius esse equidem credo vetus Circumcisionis argumentum pro baptismo Infantium quàm hoc novum & incertum. *Baptismum* enim nostrum verè esse *typum* sepulturæ & resurrectionis,

nis, non verò lavationis jam ſatis dictum eſt; quoad verò argumentum eorum, quo peti volunt baptiſmum noſtrum à *Judaicis* lotionibus, ut de eo nihil certi conſtat, ita etiam adeò procul eſt ab eo omnis *ſacræ Scripturæ* authoritas, ut vix ejus in veteri veſtigia reperire queam. Originem volunt petere à voce כבס *lavit* vel *purgavit. Exod*, 19.10. At *Magiſtri*, ni fallor, habent pro Baptiſmo vocem טבול, quæ ſignificat *immerſionem*, ſatis eò indicantes ſe debere notionem iſtius vocis *Græcis*, vel potiùs *Chriſtianis*. Quid enim affine eſt inter lotionem & immerſionem? Legimus enim quoſdam arenâ etiam baptizatos. Adeò verò ipſa res incerta eſt, ut neque de *Rabbinis* affirmari poſſit, non fuiſſe inter ipſos qui de hac re diſſentirent, in ipſo enim textu, quem laudant doctiſſimi viri, *Rabbi Eliezer* expreſſè contradicit *Rabbi Joſhuæ*, qui primus quòd novi hoc Baptiſmi genus inter *Judæos* aſſeruit; *Rabbi* enim *Eliezer*, (ut ex *Talmudo* affirmatur) qui *Joſhuæ* fuit coætaneus, ſi non ætate prior, apertè dicit, *Proſelytum circumciſum & non baptizatum verum eſſe Proſelytum, nam ſic legimus de Patribus, Abrahamo, Iſaaco, & Jacobo, qui circumciſi erant & non baptizati*. Affirmat verò è contrario *Rabbi Joſhua, eum qui baptizatus eſt, & non circumciſus, eſſe Proſelytum*; utri verò potiùs aſſentiar? *Eliezero*, qui affirmat quod *Scriptura* docet, an *Joſhuæ* qui affirmat quod *Scriptura* nuſquam habet? *Magiſtri* verò (quid mirum?) ſtabant pro *Rabbi Joſhuâ*, faciebat enim in rem ſuam, in honorem ſcilicet religionis *Judaicæ*, *Chriſtianos* mutuò petere ab ipſis ſuas cæremonias. At cùm videam ſummi judicii viros in his temporibus è *Rabbinis* fundamenta petere veritatis, non poſſum non tantiſper hæſitare; *Unde*

enim

enim nobis missus est Talmudus (verba sunt *Buxtorfii* in suâ *Synagogâ Judaicâ*) *ut ei nos tantum fidei adhibere debeamus, ut ex eo legem Mosaicam intelligi vel posse vel debere credamus?* Multò minus *Evangelium*, cui ex professo erant inimici. Vocatur enim *Talmudus errorum Labyrinthus*, & *fabularum Judaicarum fundamentum:* perfectus est, & pro *Authentico* habitus quingentis post *Christum* annis; non est ergo æquum ejus testimonio acquiescere. Et quod me magis movet, ipse *Josephus*, ut taceam universos *Patres* ante *Talmudi* tempora, qui etiam *Judæus*, & *Rabbi Eliezero* coævus, qui etiam de industriâ scripsit de ritibus, moribus, & gestis *Judæorum*, totus in hac re silet, adeò ut mihi sit argumentum demonstrationi proximum, nempè duos tantæ eminentiæ viros, utrósque *Judæos*, & coævos, alterum disertè negare, alterum in suâ historiâ de hoc baptismo nullam omninò mentionem facere. Præterea si baptismus hodierno sensu fuisset in usu apud *Judæos* temporibus priscis, cur dixerunt *Baptistæ Pharisæi*, *Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta iste?* *Joh.* 1. 25. An non planè innuunt nullum fuisse anteà baptismi usum, & receptam fuisse opinionem inter ipsos nullum debere esse usquedum veniret *Christus*, vel *Elias* vel *Propheta iste*? Quomodo igitur tanta sit affinitas inter baptismum nostrum & baptismos *Judæorum*, ut alter alteri ullo jure vel prætextu putetur succedere, est fateor ultra fidem meam. *Arrianum* verò aiunt vocare *Judæum* βεβαμμένον, verùm ego cum ejus Commentatore sentio ipsum *confusè loqui*, & velle potiùs *Christianum Judæum*, ut etiam alibi vocat *Christianos Galilæos*, ut *Lubinus* etiam in illud *Juvenalis*:

Nunc

Nunc sacri fontis nemus & delubra locantur
Judæis &c.

Judæis vult intelligi *Christianis, qui edicto Domitiani urbe pulsi, sylvas illas inhabitare cogebantur*, quæ sacræ erant superstitioni Gentilium. Ut verò imponam finem, aio cum *Alexandro de Halys, Tinctio est formalis causa baptismi.* Quoad vocem ἐπερώτημα, adeò frequenter pro *stipulatione* accipitur, ut de eâ non sit opus quicquam addere. Diutiùs fortè nimis hæsi in his verbis, ut ostenderem germanum esse Baptismi finem, ut monstret mortem & resurrectionem *Christi* simul & nostram, nostrámque in eâ fidem, non verò esse propriè ablutionis signum à peccato, quod *Apostolus* videtur his verbis quasi de industriâ disertè negare.

C. 4. v. 6. Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ νεκροῖς εὐηγγελίσθη, ἵνα κριθῶσι μὲν κατὰ ἀνθρώπους σαρκὶ, ζῶσι δὲ κατὰ Θεὸν πνεύματι. Subaudiendum οἱ, ante κατὰ ἀνθρώπους, & ante κατὰ Θεὸν, Elleipsi admodum familiari, de qua vide *Animad.* 1 *Cor.* 2.2. *Ad hoc enim & mortuis prædicatum est*, sive *Evangelizatum, ut damnarentur qui erant secundùm homines in carne, vivant autem qui* erant *secundùm Deum in Spiritu*, i. e. ut damnarentur qui incedebant vel vivebant ἐν ἀνθρώπων ἐπιθυμίαις &c. *in cupiditatibus hominum*; salventur verò qui vivebant ἐν θελήματι Θεοῦ, *in voluntate Dei*, ut est v. 2. Phrasis est omninò eadem apud *Paulum, Rom.* 8. 5. Οἱ γὰρ κατὰ σάρκα ὄντες τὰ τῆς σαρκὸς φρονοῦσιν, οἱ δὲ κατὰ πνεῦμα τὰ τοῦ πνεύματος· *Qui enim sunt secundùm carnem quæ carnis sunt sapiunt, qui verò sunt secundùm Spiritum, ea quæ sunt Spiritûs.*

In Epistolam secundam Petri.

2 PET. c. 1. v. 5. Καὶ αὐτὸ τοῦτο δὲ σπουδὴν πᾶσαν παρεισενέγκαντες ἐπιχορηγήσατε ἐν τῇ πίστει ὑμῶν τὴν ἀρετὴν, ἐν δὲ τῇ ἀρετῇ γνῶσιν &c. Ante vocem σπουδὴν, subaudi κατὰ, ἐν frequenter pro σὺν, cum. *Et hoc ipsum cum omni diligentiâ introducentes, jungite invicem cum fide virtutem, cum virtute scientiam, cum scientia temperantiam, cum temperantia autem patientiam, cum patientia pietatem, cum pietate verò fraternum amorem. Introducentes*, i. e. conantes introducere, *hoc ipsum cum omni diligentiâ promoventes*. Respexisse videtur *Apostolus* ad antiquum morem ducendi *choros*, vox enim ἐπιχορηγεῖν propriè significat *chorum ducere*. In *choris* verò συνεπλέκοντο ἀλλήλοις, *complicabantur invicem*.

Ὠρχεῦντ' ἀλλήλων ἐπὶ καρπῷ χεῖρας ἔχοντες.

Saltabant tenentes manus invicem per volam. Hom. Saltabant invicem juncti complicatis manibus, alii aliis famulantes vel ministrantes, & se invicem sustinentes. Unde vox ista, ἐπιχορηγεῖν, omnes has videtur obtinuisse significationes. En verò hic bellum *Gratiarum* chorum, ubi chorum ducit fides, eique invicem complicatæ famulantur reliquæ *Gratiæ* sese mutuò sustinentes. Graphicum in choris saltandi morem videre est apud les tableaux de *Philostrate* in figura.

V. 20. Ὅτι πᾶσα προφητεία γραφῆς ἰδίας ἐπι-

ἐπιλύσεως ὀυ γίνεται· *Quòd omnis Prophetia, Scripturæ propriâ interpretatione non fit*, ut *Interlinearis* & *Vetus*. γίνεται, ἀποτελεῖται, εἰς τέλ☉ ἐνεργεῖται. *Phav.* Adeò ut sensus meâ sententiâ sit hujusmodi. Omnis Prophetia non perficitur secundùm literalem (literalis enim est ordinariè propria) interpretationem Scripturæ. Vel reddi poterit, *omnis prophetia Scripturæ propriâ interpretatione* vel *solutione non fit. Prophetiæ* enim plerumque habent sensum *typicum*, *mysticum*, & *analogicum*. Atque hic sensus admodum quadrat cum contextu, καὶ ἔχομεν &c. *Et habemus firmiorem propheticum sermonem, cui benè facitis attendentes quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies illucescat, & Lucifer oriatur in cordibus vestris.* Quidnam verò est hæc *lucerna lucens in caliginoso loco*, nisi Prophetiæ de *Christo*, in propriâ interpretatione Scripturæ, i.e. ordinariâ, obscuræ & caligine obvolutæ, usq; dum typum & mysterium lux evolvat Evangelii in cordibus; ideóque hoc *præcipuè* monet *dignoscere* & cavere, nè hærerent nimiùm in nudâ literâ, sed animum potiùs adverterent ad mentem Prophetiæ, ad mysterium quod velatum erat in litera. ὀυ γὰρ θελήματι &c, *Non enim voluntate hominis allata est olim prophetia*, i.e. non pro suo libitu prophetârunt homines, sed *locuti sunt sancti Dei homines prout agebantur spiritu*; sensu aliquando *typico*, aliquando *mystico*, in *ænigmate*, ut videntes γραφὴν, non viderent ἀπόλυσιν, nisi in quorum cordibus illuxit dies *Evangelii*.

c. 3. v. 6. Δι' ὧν ὁ τότε κόσμ☉ ὕδατι κατακλυσθεὶς ἀπώλετο. Δι' ὧν, idem significat quod διὸ ὧν, *propterea, idcirco, quamobrem. Propter quæ qui tunc erat mundus aquâ inundatus periit.*

Sensus

Sensus est, Mundum illum qui olim fuerat, diluvio periisse propter ea ipsa, propter quæ qui nunc est mundus igni *repositus*, & *reservatus est in diem judicii*. Nempe quia erant in illis diebus ut erunt in novissimis *irrisores, juxta proprias concupiscentias ambulantes, & dicentes, ubi est pollicitatio adventus ejus?* qui volenter ignorantes, noluerunt credere prædicationi *Noæ*, quapropter in eos supervenit Diluvium, ut *fur* etiam in *nocte*. Vide *Luc.* 17.26.

In Epistolam 1. *Johannis.*

1 *Joh.* c. 2. v. 22. τίς ἐστιν ὁ ψεύστης εἰ μὴ ὁ ἀρνούμενος ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἔστιν ὁ Χριστός. *Verbis quæ sunt per se negantia, Attici negationem addunt. Quis est mendax nisi qui negat quòd Jesus est Christus?* Importunum verò hoc loco videtur addere, quæ restituit *Beza* & *Interpres Anglicus* ex manuscripto codice *Syro* & *Latino*, viz. *Qui confitetur filium & patrem habet.* Quæ verba sunt omninò superflua, nec ulli serviunt usui, imò potiùs destruunt sensum. Verba enim, *omnis qui negat filium, nec patrem habet,* adducuntur in probationem propositionis præcedentis, nempè, quòd *ille est Antichristus, qui negat patrem & filium.* Quasi si objiceret quisquam, Ego non sum *Antichristus*, quia ego non nego *patrem* & *filium*, agnosco enim *patrem*, respondeatur illicò, At verò tu es *Antichristus*, qui ita dicis & negas *filium*, *Qui enim negat filium, non habet patrem. Quisquis enim diligit genitorem, diligit etiam eum qui ex eo genitus est.* 5. 1. &, *qui non honorat filium, non honorat patrem qui misit filium* *Joh.* 5. 23.

IN

In Apocalipsin.

APOC. c. 1. v. 5. 6. Τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς καὶ λούσαντι ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ αὐτοῦ, αὐτῷ ἡ δόξα &c. *Ei qui delexit nos, & lavit nos à peccatis nostris sanguine suo, qui fecit nos reges & sacerdotes Deo & Patri ejus, ipsi gloria & imperium in sæcula sæculorum, Amen.* Secundùm vulgarem syntaxin oportuit scribi, καὶ ποιήσαντι, sed locutus est *Apostolus* eâdem phrasi quâ usus est in Evangelio, 15. 6. ἐβλήθη ἔξω ὡς τὸ κλῆμα καὶ ἐξηράνθη, *Projicitur foras ut palmes qui exaruit.* de quâ vide *animad.* suo loco.

C. 2. v. 13. Ἰδοὺ ἐγὼ βάλλω αὐτὴν εἰς κλίνην καὶ τοὺς μοιχεύοντας μετ' αὐτῆς εἰς θλίψιν μεγάλην. *Ecce ego mittam eam, & eos qui mœchantur cum ea in lecto in afflictionem magnam.* Trajectio ista est adeò abundè frequens in *N. T.* ut in eâ quenquam hærere, non possum mirari satis, præsertim cùm vulgaris versio sit ita insignificans. *Codex Alexandrinus* legit φυλακὴν pro κλίνην, sed quia solus, non ei acquiescendum reor; neque verò est ista lectio ita commoda, ut in ea admodùm delecter.

C. 13. v. 8. Ὧν οὐ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς τοῦ ἀρνίου ἐσφαγμένου ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Quòd si hæc verba intelligantur de agno occiso ab origine mundi, quòd adeò multi putant, intelligenda reor de *Christo* exhi-

bito in *typo Agni*, qui ab origine mundi pro sacrificio occisus ab *Abele*. Sed fortè melius dicendum cum *Scholiaste Græco*, Ἐν ὑπερβατῷ ἀκουστέον τὸ, ὧν γέγραπται, ἀπὸ καταβολῆς γέγραπται. Quasi legendum foret, *Quorum nomina ab origine mundi non erant scripta in libro agni occisi.* Ut fuerunt, qui *non adorabant Draconem*, quales etiam fuerant πάντες οἱ δι' εὐσέβειαν μαρτυρούμενοι ἐν τῇ παλαιᾷ, *Omnes qui fuerant martyres in Veteri.* Quomodo etiam *Lucas* ait in *Evangelio*, *Gaudete quòd nomina vestra scripta sunt in cælis.* Atque hanc trajectionem confirmat etiam 17.8. *Et mirabantur inhabitantes terram*, ὧν οὐ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐπὶ τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, *Quorum nomina non sunt scripta in libro vitæ ab origine mundi*: ubi nulla mentio *agni occisi*, Quod planè innuit, τὸ, ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, debere construi cum ὧν οὐ γέγραπται, & non cum τοῦ ἀρνίου ἐσφαγμένου.

Omissa

Omissa quædam suis locis restituenda.

MATTH. c. 3. v. 4. pag. 12. lin. 10. post *contermina*, adde, Sic etiam apud *Ælianum Diogenes* dicitur *manducâsse* φύλλων ἄκρα, *summas foliorum extremitates.*

C. 22. v. 23. pag. 22. lin. 2. post *expeditionem*, lege, & apud *Lucam*, 15. 13. ἀπεδήμησεν εἰς χώραν μακράν, *Peragrè profectus est in regionem longinquam.*

Mar. c. 3. v. 19, 20, 21. Καὶ ἔρχονται εἰς οἶκον καὶ συνέρχεται πάλιν ὄχλος ὥστε μὴ δύνασθαι αὐτοὺς μήτε ἄρτον φαγεῖν, καὶ ἀκούσαντες οἱ παρ' αὐτοῦ ἐξῆλθον κρατῆσαι αὐτὸν, ἔλεγον γὰρ ὅτι ἐξέστη. Versione plerumque receptâ *Jesus* dicitur apud se non esse, vel extra se esse, interpretatione (si fas sit dicere) *Filio Dei* indigna nimis, præcipuè cùm modestior poterit dari sensus & constructio, ídque magis etiam accomodus. *Et veniunt in domum, & convenit iterum turba, adeò ut nè panem quidem possent edere, & audientes*, sive *quidam ab eo audientes exiverunt ut eam sisterent*, vel *comprimerent, dicebant enim quòd fureret.* Scilicet, *turba*, quæ præ stupore vel vehementi desiderio ad *Jesum* appropinquandi, ita violenter irrueret, ut cibum non possent edere. Non est τὸ αὐτὸν relativum τῷ αὐτοῦ, sed voci ὄχλος: κρατῆσαι apud *Hesychium* est μένειν, i. e *sistere, manere facere*: καὶ ἀκούσαντες οἱ, dicitur frequenti trajectione pro οἱ ἀκού-

σαντες παρ' 'αυτȣ̃ ἐξῆλθον, *Et qui audiverunt*, sive *audientes* quòd turba ita fureret, *ab eo exiverunt ut eam cohiberent*. Vel οἱ παρ' 'αυτȣ̃, secundùm *Grammaticos* sunt, *aliqui ab eo missi*. Præterquam etiam quòd ipse *Jesus* erat intrà in domo, ita ut non possit commodè affirmari, eos qui audiverant exivisse extra domum, ut tenerent ipsum qui erat in domo. Dicere etiam cognatos ejus è domiciliis exivisse ut tenerent ipsum, nec est congruum, nec omnino verisimile. Unde enim ad eos tam cita pervasit fama, ut undequaque derepentè in unum cogerentur ? quòd si etiam fortè id ita foret, τὸ προσῆλθον magis fuisset accommodum quàm ἐξῆλθον, *advenerunt potiùs quàm exiverunt*. Atque hanc interpretationem non possum mirari satis, cur exploserint eruditi, quæ cum sensu, & syntaxi, & more loquendi, & quod instar omnium cum locis parallelis perfectè convenit. Dicitur enim apud *Matthæum*, 12, 23. eodem loco & tempore, ipsissimo etiam verbo, ἐξίσαντο πάντες οἱ ὄχλοι &c. *Obstupuit tota turba*, i.e. ut interpretatur *Beza*, *præ admiratione apud se non erat*. Hoc tantùm discrepat, *Matthæus* habet ἐξίσαντο, in *Passivo plurali*, *Marcus* ἐξέστη in *Activo singulari*, quos verbo Synonymo (est enim apud *Phavorinum*, ἐξέστην, ἐθαύμασα, ἐξεπλάγην) interpretatur *Lucas*, 11. 14. καὶ ἐθαύμαζον οἱ ὄχλοι, *Et mirata est turba*. Loca esse parallela, ideóque pari modo exponenda, dubitabit nullus qui seriò inspexerit.

Act. c. 7. v. 10. Καὶ ἔδωκεν 'αυτῷ χάριν καὶ σοφίαν ἐναντίον Φαραὼ βασιλέως Αἰγύπτȣ, καὶ κατέστησεν 'αυτὸν &c. *Et dedit ei gratiam & sapientiam in conspectu Pharaonis regis Ægypti, qui*, ut vertit *Beza*, *constituit eum præpositum super Ægyptum*. Phrasi eâdem quam animadver-

timus

timus *Matth.* 27. 10. & sæpiùs alibi.

C. 17. v. 8, 9. Ἐτάραξαν δὲ τὸν ὄχλον καὶ τοὺς πολιτάρχας ἀκούοντας ταῦτα, καὶ λαβόντες τὸ ἱκανὸν &c. i. e. per *Hyperbaton. Commoverunt autem ista plebem & principes civitatis cùm audirent, qui accipientes cautionem à Jasone & reliquis, dimiserunt illos.* τὸ καὶ, rectè exponitur, *qui* vel *& ille*, subaudiendo αὐτὸς, ut *Matth.* 27. 10. *Act.* 7. 10. & alibi.

Rom. c. 8. v. 3. Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτὸν υἱὸν πέμψας ἐν τῷ ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκὶ. Vertendum per Metathesim. *In eo enim quod impossile legis infirmum erat propter carnem, Deus filium suum misit in similitudine peccatricis carnis, qui,* sive *& ille* hostia *pro peccato damnavit peccatum in carne.* Antè πέμψας subaudi verbum substantivum ἦν, ut καὶ ἐκλεξάμενος, *& elegit. Luc.* 6. 13. & εὑρόντες γὰρ, *invenimus enim. Act.* 24. 5. quo nihil familiarius, phrasi qualis occurrit apud *Lucam* 1. 22. Καὶ αὐτὸς ἦν διανεύων αὐτοῖς, *& ipse innuebat illis.* σαρκὸς ἁμαρτίας, *peccatricis carnis,* ut vertimus τὸ εὐαγγέλιον τῆς δόξης, *Gloriosum Evangelium,* 2 *Cor.* 4 4. & similia. Τὸ, καὶ necessariò exponitur *qui* vel *& ille,* ut sæpiùs facit *Beza* & *Anglicus,* idque valdè licitè, ut videre est in Animad. *Matth.* 27. 10. *Joh.* 15.6. *Act.*2.2. 7. 10. & alibi. Non enim *Deus* Pater, nisi loquamur promiscuè, sed quem misit *filius* [*verbum caro factum*] *pro peccato* hostia *damnavit peccatum in carne.* περὶ ἁμαρτίας, ὀρθῶς vertitur, *hostia pro peccato,* ut exponunt Interpretes περὶ ἁμαρτίας *Heb.* 10.6. & *Psal.* 40. 6. de quo etiam vide apud LXX, *Lev.* 6. 30. & 16. 27. In *Hebræo* enim

חטאה

חטאה vel חטאת, est *peccatum* & *sacrificium expiationis pro peccato*, *Num.* 8. 8. *Lev.* 6. 25. *Exod* 29. 14. & alibi: ut etiam dicitur *Hos.* 4. 8. *Peccata populi mei comedunt*, i. e. *sacrificia pro peccatis populi*, contra mandatum *Dei. Lev.* 6. 30. & 16. 27. & 2 *Cor.* 5. 21. *Eum qui non noverat peccatum pro nobis peccatum facit*, i. e. *hostiam pro peccato nostro.* Parallelum hujus loci ut animadvertit *Origenes*, est *Heb.* 9. 26. ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων εἰς ἀθέτησιν ἁμαρτίας διὰ τῆς θυσίας αὐτοῦ πεφανέρωται. *In consummatione sæculorum per oblationem sui*, i. e. περὶ ἁμαρτίας, *pro peccato factus hostia, ad destructionem*, i. e. *ad condemnationem peccati apparuit.* Cui etiam potest addi *Heb.* 7. 18. Ἀθέτησις μὲν γὰρ γίνεται προαγούσης ἐντολῆς διὰ τὸ ἀσθενὲς αὐτῆς &. Priore enim loco damnavit & destruxit peccatum per immolationem sui, posteriore verò abolevit & damnavit legem *propter ejus infirmum & inutile.* Atque hæc versio hujus loci est in se legitima, utrum sit accomoda, judicet æquus Lector.

1 *Pet.* 1. 2. v. 2 Hi duo versus poterunt distingui aliter quàm vulgò solent, & verba fortè exponi magis accomodè per Hyperbaton, construendo τὸ, κατὰ πρόγνωσιν Θεοῦ πατρὸς, cum Πέτρος Ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, & non cum ἐκλεκτοῖς &c. 1. Πέτρος Ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐκλεκτοῖς παρεπιδήμοις διασπορᾶς Πόντου, Γαλατίας, Καππαδοκίας, Ἀσίας, καὶ Βιθυνίας, κατὰ πρόγνωσιν Θεοῦ πατρὸς, 2. Ἐν ἁγιασμῷ Πνεύματος εἰς ὑπακοὴν καὶ ῥαντισμὸν αἵματος Ἰησοῦ Χριστοῦ χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη πληθυνθείη. *Petrus Apostolus Jesu Christi secundùm* [vel] *per præscientiam Dei Patris Electis peregrinis dispersionis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ & Bithyniæ*, 2. *Gratia vobis & pax multiplicetur*

tiplicetur in sanctificatione Spiritus ad [vel] *per obedientiam & aspersionem sanguinis Jesu Christi.* Quali non omnino absimili pro loquendi formulâ salutatione utitur 2 Ep. c. 1. v. 2. χάρις ὑμῖν &c. *Gratia vobis & pax multiplicetur in scientia Dei & Jesu Christi Domini nostri.* Trajectiones ejusmodi non sunt apud *Petrum*, nec alibi in *N. T.* inusitatæ, ut jam sæpiùs dictum est. Ἀπόστολος κατὰ πρόγνωσιν Θεοῦ, *idem* omninò sonat quod ferè dicitur in omnibus *Pauli* Epistolis, Παῦλος Ἀπόστολος διὰ θελήματος Θεοῦ, *Paulus Apostolus per voluntatem Dei*; & 1 *Tim.* 1. 1. κατ' ἐπιταγὴν Θεοῦ, *per ordinationem Dei.* ἐκλεκτοῖς idem est ac si dixisset, ἁγίοις *sanctis*, vel πιστοῖς *fidelibus. Eph.* 1. 1. & alibi. Sed hæc ἀπερισπάστως dicta sunto, οὐχ ἵνα βρόχον ἐπιβάλω, *non ut vinculum imponam*, liberum est cuique prout vult sentire.

FINIS.

Quicquid curatur, oportet esse Er-*rata.*

Pag.2.lin.17. pro *Æitque*, lege, *Atque*. 35. διετοῦς. 6. 21. post, *oriente*, dele comma. 9. 5. pro *erant*, *erunt*. 11. 9. post *definiendum*, *nobis*. 15. 29. post, *intelligitur*, fac colon. 16. 2. ὀυκ. 18. 12. κοινοῦ. 22. 19, *Hierosolymæ*. 24. pro 19, lege 1. 9. pag. 28. 2. ἀποστραφῆς. 32. 29. pro 32, lege 22. pag. 40. 20. *domum* totam. 47. 21. pro *ipsi*, *ipso*. 48. 14. *Harane*. 71. 33. pro χειροτονίας, χειροτονήσας. 35. pro χειροτονήσας, χειροτονίας. 78. 12. Ἀδὰμ. 81. 24. post, *Apostolus*, fac comma. 85. 4. ἔθνεσιν. 104. 11. διερμηνεύῃ. 22. προφητεύειν. 105. 10. διερμηνευέτω. 107. 20. *insipiens*. 108. 26. post *nostrum*, fac comma.

